

ARGUMENTI

Časopis za društvena / politička pitanja, Godina IV, Broj 11, Decembar 2010. **BESPLATNO**

U ovom broju:

Milorad Dodik:

**Vizija razvoja
Republike Srpske** (9)

**Prof. dr Novak Popović
i Milan Ljepojević:**

**Uticaj Turske na
Zapadnom Balkanu** (21)

Mr Vanja Malidžan:

Izborna matematika (33)

Dr Miloš Šolaja:

**Političke partije u
tranzicijskom procesu** (53)

Srđan Rajčević:

**Neki međunarodnopravni
aspekti secesije i principa
samoopredjeljenja naroda** (73)

Danilo Petrović:

SAD vs Kina (85)

Dušan Novaković:

**Pozitivne pretpostavke za
punovažnost braka u pravu
Republike Srbije** (103)

Mr Boris Mijović:

**Posao – ugovor o
međunarodnom faktoringu** (111)

ARGUMENTI

časopis
za društvena / politička pitanja
izlazi svaka četiri mjeseca

ARGUMENTI

časopis za društvena / politička pitanja
izlazi svaka četiri mjeseca

Izdavač

Savez nezavisnih socijaldemokrata, Banja Luka
Petra Kočića 5

Glavni urednik

Milan Ljepojević

Redakcija

Slavko Mitrović, Rajko Vasić, Đorđe Latinović,
Milan Tukić, Franc Sošnja, Danijela Injac,
Krst Grujić, prof. dr Filip Turčinović, prof. dr Nenad Suzić,
prof. dr Tihomir Gligorić, Mr Vanja Malidžan

Lektor

Tatjana Atlagić

Kompjuterska priprema

Dragana Pupac

Oblikovanje i dizajn

Milan Tukić

Štampa

Trioprint
Banja Luka

Tiraž

500

ARGUMENTI

časopis
za društvena / politička pitanja

Banja Luka
decembar 2010.

Riječ urednika

„Republika Srpska ima svoju viziju razvoja“, rekao je u pristupnom govoru u Narodnoj skupštini Republike Srpske novi predsjednik Republike Srpske, Milorad Dodik. Svoju strategiju za budućnost imaju i „Argumenti“. Kurs i pravac razvoja nakon pune četiri kalendarske godine i 11 izašlih brojeva je jasan i neće se mijenjati.

Pred Republikom Srpskom su godine velikih izazova u kojima će se tražiti odgovori na mnoga društvena, politička i životna pitanja. Kao i institucije Republike Srpske, i „Argumenti“ će u svojoj suštini imati zadatak da daju svoj puni doprinos razvoju Republike Srpske, analizirajući društvene odnose i procese.

Bavićemo se mogućom BiH, koja je moguća jedino sa Republikom Srpskom i nadležnostima koje su potvrđene Dejtonskim mirovnim sporazumom, regionom, Evropskom unijom, evropskim integracijama i relevantnim međudržavnim odnosima, ne zaboravljajući da smo „jedna slamka među vihorove“ ali i svjesni da je srpski narod stari evropski narod, sa identitetom i integritetom; narod koji želi da dijeli tekovine naprednog i demokratskog svijeta.

„Argumenti“ će nesebično, stručno i racionalno dati svoj doprinos u sazrijevanju društvene svijesti, koja podrazumijeva „državu koja je uspješan servis svakog građanina, koji istovremeno ima obaveze prema toj istoj državi. Da imamo ljubavi prema Republici Srpskoj, pokazujemo neprekidno 19 godina. Sada je došlo vrijeme da osim ljubavi pokažemo i odgovornost i solidarnost.“

U ovom broju, osim predsjednika Milorada Dodika, pišu i dr Novak Popović i Milan Ljepojević, koristeći analize američkog „Stratfora“, Vanja Malidžan koji analizira protekle opšte oktobarske izbore, dok dr Miloš Šolaja analizira položaj političkih stranaka u tranzicijskom procesu. Mladi autor Srđan Rajčević prisutan je sa svojim radom „Neki međunarodnopravni aspekti secesije i principa samoopredjeljenja naroda“, a Danilo Petrović „arbitrira“ odnose super sila SAD-a i Kine.

Dušan Novaković elaborira pozitivne pretpostavke za punovažnost braka u pravu Republike Srbije, a mr Boris Mijović piše o poslu na osnovu ugovora o faktoringu.

Milan Ljepojević

Sadržaj

Milorad Dodik VIZIJA RAZVOJA REPUBLIKE SRPSKE	9
Prof. dr Novak Popović i Milan Ljepojević UTICAJ TURSKE NA ZAPADNOM BALKANU	21
Mr Vanja Malidžan IZBORNNA MATEMATIKA	33
Dr Miloš Šolaja, Centar za međunarodne odnose, Banja Luka POLITIČKE PARTIJE U TRANZICIJSKOM PROCESU	53
Srđan Rajčević NEKI MEĐUNARODNOPRAVNI ASPEKTI SECESIJE I PRINCIPA SAMOOPREDJELJENJA NARODA	73
Danilo Petrović SAD vs KINA.....	85
Dušan Novaković POZITIVNE PRETPOSTAVKE ZA PUNOVAŽNOST BRAKA U PRAVU REPUBLIKE SRBIJE.....	103
Mr Boris Mijović POSLO – UGOVOR O MEĐUNARODNOM FAKTORINGU	111

Vizija razvoja Republike Srpske

Milorad Dodik

Nije prvi put da se obraćam sa ovog mjesta. Ali danas to činim sa posebnim osjećanjem odgovornosti i časti, zahvalan na poverenju koje su mi ukazali građani Republike Srpske, izabravši me za svog Predsjednika. Želim da zahvalim svima vama koji direktno ili indirektno učestvujete u ovom današnjem činu, ali prije svega i iznad svega želim da sa pijetetom i posebnom zahvalnošću pomenem sve one koji su svoje živote, ili dijelove svoga tijela, ugradili u stvaranje Republike Srpske.

Čestitajući vam danas započete mandate narodnih poslanika, kao novoizabrani predsjednik Republike Srpske, želim da iznesem i sa vama podijelim viziju koju bi trebalo da ostvarimo u naredne četiri godine...

Još živimo i radimo u prelomnim vremenima, koji su rezultat raspada bivše zajedničke države, ali i promjena u svijetu, koje su započete krajem prošlog vijeka. Kao mali dio svjetske zajednice naroda, imamo obavezu da proniknemo u smjerove i tokove kretanja, koji određuju budućnost. Na

Još živimo i radimo u prelomnim vremenima, koji su rezultat raspada bivše zajedničke države, ali i promjena u svijetu, koje su započete krajem prošlog vijeka.

Ne zaboravljamo da su mali narodi i njihove zemlje „jedna slamka među vihorove“ kako kaže veliki pjesnik, umni vladika Njegoš.

tom putu nemamo pravo na grešku. Od našeg djelovanja zavisi budućnost .

Ne zaboravljamo da su mali narodi i njihove zemlje „jedna slamka među vihorove“ kako kaže veliki pjesnik, umni vladika Njegoš. Ali isto tako smo svjesni da je srpski narod stari evropski narod, sa identitetom i integritetom. Narod koji želi da dijeli tekovine naprednog i demokratskog svijeta. Idući u susret događajima, kao izabrani predstavnici naroda, možemo ispuniti svoje obaveze. Ne prepuštajući da nas događaji nose. Ne dozvoljavajući da nama upravljaju drugi. Ne čekajući rješenja koja nude oni koji ovdje ne žive svoje živote, kao što ih mi živimo.

Povjerenje koje su mi građani Republike Srpske ukazali na izborima, obavezuje. Tim prije što su pred nama godine velikih izazova, koji će tražiti iste takve odgovore. Želim da svi zajedno budemo garancija sigurnosti, trajnosti, neuništivosti i bezbjednosti Republike Srpske. Spreman sam da učinim sve da na te izazove odgovorim najbolje što znam i mogu. Za mene je Republika Srpska suština mog političkog i životnog angažmana.

Za te zadatke, treba nam zajedništvo svih odgovornih snaga u Republici Srpskoj – Narodne skupštine, Vlade, svih drugih institucija i organizacija, kao i pojedinaca, koji žele razvoj demokratske, moderne i uspješne Republike Srpske. Svi koji Republiku Srpsku vide na takav način, dio su istog tima.

Republika Srpska pripada svim njenim stanovnicima, bez obzira na nacionalnu, vjersku ili bilo koju drugu pripadnost. Ona je sigurno mjesto i kuća svih koji žele da je unapređuju, uljepšavaju, obogaćuju. I ja ću biti predsjednik svim građanima, bez obzira kojoj naciji ili vjeri pripadaju i bez obzira da li su glasali za mene. Ako su za prosperitet i očuvanje Republike Srpske, glasali su za moj osnovni programski cilj. Zato sa ovog mjesta poručujem da ću u naredne četiri godine biti predsjednik svih kojima je Republika Srpska na srcu, bez obzira na njihovo stranačko opredjeljenje.

PRAVO NA STAV

Izbori su završeni. Danas počinje nova kampanja, sa istim ciljem za sve. To je jaka, stabilna, demokratska i prosperitetna Republika Srpska, sa nadležnostima koje su joj verifikovane u Dejtonu i Parizu, i suverenitetom koji je unijela u državnu zajednicu Bosnu i Hercegovinu.

Dugo je Bosna i Hercegovina tek puki objekat međunarodnih odnosa. To je svakako rezultat položaja državne zajednice nastale nakon građanskog rata. Međunarodna zajednica je svojim petnaestogodišnjim djelovanjem odlučujuće doprinijela uspostavljanju mira, rekonstrukciji i stabilizaciji društva i svakako zaslužuje naše uvažavanje i zahvalnost. Vlade zemalja čitavog svijeta unijele su u mirovni proces svoja očekivanja i dobre namjere i vrijeme je da kažemo da su u tome uspjele. Ali dobre namjere ne mogu biti izgovor za ono što je loše urađeno. Naše nepristajanje na nelegalno djelovanje visokih predstavnika i OHR-a, imalo je za cilj zaštitu legitimnih interesa, i ostvarivanje ustavne pozicije Republike Srpske, kao subjekta međunarodnog ugovora poznatog kao Dejtonski sporazum. Svojim potpisom na 11 aneksa Dejtonskog sporazuma, koji su po međunarodnom pravu njegov sastavni dio, Republika Srpska je stekla status strane po međunarodnom pravu. Našim aktivnostima u proteklom mandatu, ostvarili smo najveći kapital za Republiku Srpsku, a to je PRAVO NA STAV.

DEJTON

Mi smo za onu BiH koja uvažava Republiku Srpsku. Ali ne za BiH iz islamskih deklaracija i nekih usijanih političkih glava iz Sarajeva. Možemo biti u onoj BiH koja je dogovorena i sastavljena u Dejtonu. Koje nema bez Republike Srpske. One Republike Srpske koja ima svoje nadležnosti. Danas potpuno otvoreno poručujem da mi nismo zadovoljni učinkom institucija koje su na silu kreirane na nivou BiH, neke i mimo Ustava BiH, poput Suda i Tužilaštva, čija se uloga mora dovesti u ustavne okvire. Ja sam protiv svega onoga što nema legalitet i legitimitet. Ja

Izbori su završeni. Danas počinje nova kampanja, sa istim ciljem za sve. To je jaka, stabilna, demokratska i prosperitetna Republika Srpska, sa nadležnostima koje su joj verifikovane u Dejtonu i Parizu, i suverenitetom koji je unijela u državnu zajednicu Bosnu i Hercegovinu.

Mi smo za onu BiH koja uvažava Republiku Srpsku.

Dakle, ja sam za moguću BiH, a ona je moguća samo sa Republikom Srpskom i nadležnostima koje su joj potvrđene Dejtonskim sporazumom.

Naše opredjeljenje za evropski put znači da smo spremni da u Evropsku uniju uđemo kao partneri. Sa identitetom i integritetom sticanim vijekovima.

sam protiv toga da Republika Srpska i Federacija BiH plaćaju neefikasnu i nepotrebnu administraciju u institucijama koje su kreirane na nivou BiH. Protiv toga sam da poreski obveznici iz Republike Srpske plaćaju 22.000 zaposlenih u zajedničkim institucijama BiH, od kojih najčešće trpimo i političku i svaku drugu štetu.

Dakle, ja sam za moguću BiH, a ona je moguća samo sa Republikom Srpskom i nadležnostima koje su joj potvrđene Dejtonskim sporazumom. Oni koji sanjaju unitarnu BiH, ili koji se nadaju da će pod plaštom evropskih integracija, razvlastiti Republiku Srpsku, treba da znaju da mi nikada, i ni pod kojim uslovima, nećemo odustati od svoje autonomije, ni po cijenu neulaska u Evropsku Uniju. Bar je Evropska Unija primjer funkcionisanja decentralizovanih država, te stoga ne vidimo zbog čega i BiH ne bi mogla pristupiti Evropskoj Uniji kao decentralizovana složena federalno-konfederalna državna zajednica. Mi se u potpunosti zalažemo za poštovanje Dejtonskog sporazuma, ne duha sporazuma, već onako kako je on napisan, i svih aneksa tog sporazuma, koje je i Republika Srpska potpisala. To je naše neotuđivo pravo i time i obaveza prema budućnosti Republike Srpske, ali i stabilnosti BiH.

Uspostavljanjem političke volje koja poštuje Dejtonsku strukturu BiH, riješili bi se zabluda o tuđoj moći i vlastitoj neodgovornosti. Što prije bude došlo do toga u BiH, brže ćemo krenuti naprijed. U zabludi su svi koji vjeruju da bi širom promjenom Ustava, BiH postala funkcionalnija državna zajednica. Nema tog Ustava koji će državu učiniti funkcionalnijom ukoliko ne postoji politička volja da se on provede.

Naše opredjeljenje za evropski put znači da smo spremni da u Evropsku uniju uđemo kao partneri. Sa identitetom i integritetom sticanim vijekovima. Želimo da u jednu takvu multikulturalnu zajednicu uzidamo svoj kamen, sa svim posebnostima i specifičnostima. Mi smo uvjereni da Evropa bez nas nije, i ne može biti potpuna. Od Evropske unije nas dijele možda i decenije pridruživanja, ali za Evropu nas veže duga istorija zajedničkih poduhvata, u kojima smo, rame uz rame, sa velikim evropskim narodima i državama gradili pravednije, slobodnije i demokratskije društvo.

USTAV

Za predstavnike Republike Srpske u zajedničkim organima Bosne i Hercegovine, Ustav Republike Srpske, Dejtonski sporazum i njegovi aneksi, su obrazac i uputstvo za djelovanje. Ne odustajemo od razgovora i dogovora sa institucijama Federacije BiH, sa predstavnicima konstitutivnih naroda. Zato pozivam sve relevantne političke predstavnike dva entiteta i tri naroda da otpočnemo istinski dijalog čija je mjera uvažavanje svih, a prije svega drugog.

I pored suprostavljenih političkih, nacionalnih i stranačkih projekata, moramo naći bazični minimalan konsenzus o našoj budućnosti. Jedino mir nema alternativu. Odbacujem svako nasilje, i promotori toga ma gdje bili, i na kojoj strani se nalazili, moraju biti kažnjeni rigorozno. Do istinski demokratske BiH možemo doći odgovornim razumijevanjem nedavnog građanskog rata, ili kako to precizno formuliše Dejtonski sporazum – tragičnog sukoba u regionu. Usklađivanje posebnih interesa možemo postići koordinacijom i harmonizacijom, uvodeći time standarde i praksu Evropske unije, kao našeg krajnjeg cilja. Što se tiče evroatlantskih integracija, kao predsjednik Republike Srpske poštovaću pravo građana da se o tom pitanju izjasne na referendumu, kada to dođe na dnevni red.

DOGOVOR

Imajući u vidu da Ustav Republike Srpske članom 69. utvrđuje da „Republiku predstavlja i njeno državno jedinstvo izražava predsjednik Republike“, nakon objavljivanja izbornih rezultata, preduzeo sam aktivnosti na postizanju političkog dogovora za djelovanje u organima BiH. U tom cilju su dvije najjače političke stranke u Republici Srpskoj zaključile Sporazum o usaglašenom djelovanju, što je nadam se prihvatljivo i za druge političke stranke koje imaju poslanike u Predstavničkom vijeću Parlamentarne skupštine BiH. Na taj način Republika Srpska u punom kapacitetu nastupa kao strana iz aneksa 4. Dejtonskog sporazuma, što će se dodatno potvrditi i kroz način djelovanja delegata koje

Za predstavnike Republike Srpske u zajedničkim organima Bosne i Hercegovine, Ustav Republike Srpske, Dejtonski sporazum i njegovi aneksi, su obrazac i uputstvo za djelovanje.

I pored suprostavljenih političkih, nacionalnih i stranačkih projekata, moramo naći bazični minimalan konsenzus o našoj budućnosti.

Naša neslaganja sa pojedinim međunarodnim službenicima uglavnom se svode na unutrašnja pitanja u BiH. Vrijeme ja da se shvati da su to pitanja za nas, demokratski izabrane narodne predstavnike, a ne nikako međunarodne posrednike, ma ko oni bili.

određuje ova Narodna skupština za Vijeće naroda BiH. To je brana i onima koji bi pokušali praviti razdor u Republici Srpskoj, rukovođeni tuđom rukom i interesima.

Želim da istaknem da mi u svijetu nemamo neprijatelje, niti želimo da ih pravimo. Ni sa jednom državom, koja je na nivou ambasadora predstavljena u BiH, nemamo loše bilateralne odnose. Naša neslaganja sa pojedinim međunarodnim službenicima uglavnom se svode na unutrašnja pitanja u BiH. Vrijeme ja da se shvati da su to pitanja za nas, demokratski izabrane narodne predstavnike, a ne nikako međunarodne posrednike, ma ko oni bili. Želimo da nastavimo da unapređujemo prijateljske odnose koje imamo sa Ruskom Federacijom, da unapređujemo prijateljske odnose koje imamo i sa Sjedinjenim Američkim Državama, zemljama članicama Evropske Unije, sa Kinom, Izraelom, sa svima koji uvažavaju naše pravo na političko postojanje i slobodu za političke stavove. Želimo da budemo partneri i Sjedinjenim Američkim Državama, i Ruskoj Federaciji i Evropskoj Uniji. Želimo da budemo partneri i sa zemljama dalekog istoka. Svima koji Republiku Srpsku uvažavaju kao partnera.

Nijedna od pomenutih država nikada nije osporila ni Dejtonski sporazum, ni Republiku Srpsku kao jednu od federalnih jedinica u BiH. Naši nesporednici sa tzv. međunarodnom zajednicom mogu se svesti na bespravno djelovanje Visokog predstavnika. Teško je pristati na to da bilo koji autoritet izvan BiH može da donosi zakone u ime legalno izabranih institucija u BiH. Nametanje zakona i odluka od strane Visokog predstavnika u Republici Srpskoj više ne prihvatamo. I dalje ostajemo na stanovištu da je OHR glavni kočničar svih reformskih procesa u BiH, i glavna prepreka na evropskom putu BiH. O tome su govorili i najodgovorniji ljudi iz Evropske komisije.

SARADNJA

Što se tiče naših odnosa sa Srbijom, kao maticom srpskog naroda, još aktivnije ćemo provoditi Sporazum o specijalnim i paralelnim vezama, da bi našu saradnju

doveli na što viši nivo. Praksa redovnih sastanaka sa predstavnicima Republike Srbije radi razmjene mišljenja, ekonomska, kulturna, obrazovna i svaka druga saradnja, pokazuje da nema granice između istog naroda. Današnje prisustvo predsjednika Srbije gospodina Borisa Tadića, to i potvrđuje.

Nedavna posjeta Ive Josipovića, predsjednika Republike Hrvatske, otvorila je jednu novu, sadržajnu i optimističniju stranicu u historiji naših odnosa. Mi u Republici Srpskoj možemo samo da damo punu podršku predsjednicima i Srbije i Hrvatske, koji su na ove prostore, nakon gotovo dvije decenije, donijeli jedan novi optimizam, koji će svakako dodatno stabilizovati cijeli region. Mir i stabilnost u cijelom regionu od prvorazrednog su interesa i za Republiku Srpsku, i mi ćemo tome i ubuduće davati svoj puni doprinos.

ISTINA I PRAVDA

Ova zemlja na kojoj živimo, od Trebinja do Novog Grada, je naša zemlja. I mi rezervnu zemlju nemamo. I mi odavde nigdje nemamo namjeru da idemo. Kada su devedestih pokušali da nam je otmu, pokazali smo da znamo braniti svoju kuću. Na žalost, bilo je i onih koji su, krijući se iza naroda, i njegove pravedne borbe za opstanak na svojim imanjima, počinili zločine nad nesrpskim stanovništvom. Takvi ne mogu, ne smiju, i neće uživati našu zaštitu. Oni treba da odgovaraju za nedjela koja su počinili.

Međutim, niko od nas, nema pravo da čuti pred selektivnom pravdom koja se provodi pred pravosudnim organima, kako u BiH, tako i u inostranstvu. Želim da i u ovom danu, sa ovog mjesta poručim, da kao predsjednik Republike Srpske nikada neću prestati da insistiram na tome da pravda stigne i zločince koji su počinili zločine nad srpskim narodom. Petnaest godina koje su prošle od završetka rata nisu me uvjerile da postoji dobra volja na svim stranama da pravda bude pravda za sve. Ratni zločinci iz drugih naroda slobodno i nesmetano se kreću po BiH. To mora da prestane. Istina o građanskom ratu

Ova zemlja na kojoj živimo, od Trebinja do Novog Grada, je naša zemlja. I mi rezervnu zemlju nemamo. I mi odavde nigdje nemamo namjeru da idemo. Kada su devedestih pokušali da nam je otmu, pokazali smo da znamo braniti svoju kuću.

Međutim, niko od nas, nema pravo da čuti pred selektivnom pravdom koja se provodi pred pravosudnim organima, kako u BiH, tako i u inostranstvu.

Punoljetstvo Republike Srpske i njenih institucija ostavlja sve manje prostora za izgovore zbog čega nešto nije urađeno, ili je loše urađeno.

Samo pravno uređena Republika Srpska, sa zakonodavstvom koje odgovara najvišim evropskim standardima, sa institucijama koje efikasno funkcionišu, može štiti pojedinačno pravo svakog svog državljanina.

u BiH, ne po mjeri politike ili nacije, biće jedan od važnih zadataka u mom budućem radu. Ovom zadatku se mora dati nepristrasan i stručan pristup.

Ako je za pomirenje potrebna pravda, za pravdu je potrebna istina. A ne postoje tri istine. Postoji jedna. Da bi do nje došli moramo je istrgnuti iz čeljusti politike i ostaviti je objektivnom sudu vremena. Put pomirenja vodi i kroz razumijevanje patnje i stradanja drugih. Republika Srpska se ranije izvinila za nevino stradale. Ja i ovoga puta, a to sam činio i ranije, izražavam najiskrenije žaljenje zbog svake nevino stradale žrtve, posebno onih žrtava koje su stradale od ruku pojedinaca iz naroda kome i sam pripadam. Svaka žrtva zaslužuje poštovanje. I svaki zločin osudu.

PUNOLJETSTVO

Punoljetstvo Republike Srpske i njenih institucija ostavlja sve manje prostora za izgovore zbog čega nešto nije urađeno, ili je loše urađeno. Protekle godine su bile vrijeme konsolidacije statusa Republike Srpske u političkom i ekonomskom pogledu. U teškom vremenu političkih pritisaka i svjetske ekonomske krize, učinili smo mnogo toga, ali još nedovoljno. Vrijeme koje je pred nama je vrijeme dodatnog jačanja institucija, i nastavka demokratskih procesa, koji u prvom redu pretpostavljaju vladavinu prava. Samo pravno uređena Republika Srpska, sa zakonodavstvom koje odgovara najvišim evropskim standardima, sa institucijama koje efikasno funkcionišu, može štiti pojedinačno pravo svakog svog državljanina. Takva Republika Srpska ima smisla, i može da traje. Republika Srpska kao pravedno društvo, vrijednih i odgovornih ljudi, stabilna zajednica zadovoljnih radnika i penzionera. Republika Srpska kao zajednica ljudi koji nisu zaboravili šta znači solidarnost. Republika Srpska za koju neću štedjeti ni snagu ni vrijeme. Uostalom, cijeniće nas samo po tome šta ostavljamo iza sebe.

PATRIOTIZAM

Ako je mjera patriotizma u prošlosti bila borba za uspostavljanje i odbranu Republike Srpske, danas 19 godina kasnije, mjera patriotizma je rad, znanje i kreativnost, koju svaki pojedinac, bez obzira na kom mjestu radi, može da pokaže i iskaže, a sve u opštem interesu. Zato će borba za svakog obrazovanog čovjeka, za svakog stručnjaka, bez obzira iz koje oblasti dolazi, koji će ovdje ostati u službi jačanja Republike Srpske, biti jedan od najvažnijih prioriteta u mom budućem radu.

Volio bih da u naredne četiri godine razvijemo i jedan sasvim novi odnos prema Republici Srpskoj. Da se u potpunosti oslobodimo naslijeđa prošlih vremena, u kojima je vrijedilo nepisano pravilo: ako prevariš državu, nisi prevario nikoga. Da krivimo državu za sve svoje neuspjehe, a uspjehe pripisujemo samo sebi. Da od države tražimo i ono što ona niti može, niti je dužna da nam da. Želim da kao narod svi uložimo napor i shvatimo da su država i njene institucije u službi naroda. Da bi država bila uspješan servis svakome od nas, ne bi smjeli zaboraviti da svako od nas ima i obaveze prema toj istoj državi. Da imamo ljubavi za Republiku Srpsku neprekidno pokazujemo već 19 godina. Došlo je vrijeme da osim ljubavi pokažemo i odgovornost i solidarnost, i želju da svako od nas svojim odgovornim i poštenim radom Republiku Srpsku učini jačom i stabilnijom. Siguran sam da ćemo to svi zajedno i učiniti.

POTENCIJAL

Mnogo puta sam obišao Republiku Srpsku, i stalno i iznova sam ostajao zadivljen prirodnim ljepotama i potencijalom koji ima naša Republika. Na toj ljepoti i na tim potencijalima potrebno je nastaviti raditi, kako bi Republika Srpska u godinama koje slijede učvrstila svoju samoodrživost, koju je nedvosmileno pokazala u prethodne četiri godine. U ekonomskom pogledu imamo potencijale za proizvodnju hrane i energije, raspoložemo rezervama pitke i svake druge vode, iskoristive za vodoprivredu i poljoprivredu. To

Da bi država bila uspješan servis svakome od nas, ne bi smjeli zaboraviti da svako od nas ima i obaveze prema toj istoj državi. Da imamo ljubavi za Republiku Srpsku neprekidno pokazujemo već 19 godina. Došlo je vrijeme da osim ljubavi pokažemo i odgovornost i solidarnost, i želju da svako od nas svojim odgovornim i poštenim radom Republiku Srpsku učini jačom i stabilnijom. Siguran sam da ćemo to svi zajedno i učiniti.

U godinama globalne ekonomske i finansijske krize zadržali smo makroekonomsku i finansijsku stabilnost, i pokazali se kao uspješna i samoodrživa zajednica.

Novu Vladu Republike Srpske vidim kao kompetentnu i odgovornu, koja će predano nastaviti rad na unapređenju životnog standarda svih građana Republike Srpske. Očekujem da se privedu kraju već započeti projekti i pokrenu novi.

je kapital budućnosti koji će nedostajati mnogim državama, a mi ga samo trebamo razviti i mudro koristiti.

Ne mogu da se kratko ne osvrnem na prethodne četiri godine u kojima sam obavljao dužnost predsjednika Vlade. Ne mogu a da i ovom prilikom ne podsjetim da smo za četiri godine u Republici Srpskoj izgradili desetine novih škola, domova zdravlja, izvršili rekonstrukciju više bolnica, riješili stambeno pitanje velikog broja porodica poginulih boraca i invalida od prve do četvrte kategorije, podsticali poljoprivrednu proizvodnju i brojna preduzeća, asfaltirali stotine kilometara puteva. Redovno izmirivali sve obaveze prema svim budžetskim korisnicima, redovno isplaćivali penzije, i pokazivali socijalnu odgovornost. U godinama globalne ekonomske i finansijske krize zadržali smo makroekonomsku i finansijsku stabilnost, i pokazali se kao uspješna i samoodrživa zajednica.

RAZVOJ

Na temeljima rezultata koji su postignuti u protekle četiri godine mi svi zajedno, trebamo nastaviti raditi na još snažnijem ekonomskom razvoju Republike Srpske, koji će biti preduslov za sveukupan razvoj i reformske procese koje od nas zahtijeva 21 vijek.

Novu Vladu Republike Srpske vidim kao kompetentnu i odgovornu, koja će predano nastaviti rad na unapređenju životnog standarda svih građana Republike Srpske. Očekujem da se privedu kraju već započeti projekti i pokrenu novi. Cilj je da se kroz re-industrijalizaciju poveća bruto društveni proizvod, nastavljajući stvaranje što boljeg poslovnog ambijenta za nove investicije, koje znače i nova radna mjesta. Znam da će se u godinama koje su pred nama, Vlada Republike Srpske morati suočiti i sa brojnim reformama, i očekujem da će u te reforme ući hrabro i promišljeno, kako bi na kraju četvorogodišnjeg mandata svaki građanin Republike Srpske mogao da kaže da je imao koristi od toga. U tome vidimo način prilagođavanja standardima i praksi Evropske unije, za što smo već dobili pozitivne ocjene.

PRAVOSUĐE

I danas sa ovog mjesta još jednom apelujem na sve institucije Republike Srpske, posebno na pravosudne organe, da borbu protiv kriminala i korupcije shvate kao borbu za opstanak svakog građanina Republike Srpske. Vlada Republike Srpske i Narodna skupština Republike Srpske su tu da pravosudnim organima stvore uslove za rad i usvoje zakonske akte po kojima treba da rade. U protekle četiri godine Vlada i Narodna skupština Republike Srpske su uradile dobar dio svog posla. Međutim, reforma pravosuđa, koja je provedena pod patronatom OHR-a, očigledno nije dala željene rezultate. Ta reforma mora biti zadatak i odgovornost stručnjaka i institucija ove zemlje. Mi imamo i mandat i kapacitet da to uradimo. Samo na takav način, možemo stvoriti sistem koji će moći odgovoriti devijacijama u društvu. Da bi to uspjeli, prvo moramo da se riješimo devijacija u pravosuđu.

STANDARD

Naredne četiri godine vidim i kao godine u kojima ćemo svi morati pokazati dodatnu odgovornost za najugroženije članove društva. Želim da na kraju mandata svi zajedno možemo reći da smo najstarijim građanima Republike Srpske znatno popravili standard, da smo pojačali brigu za status boračke populacije, da smo mladim i obrazovanim pružili jednake mogućnosti za rad i napredovanje u radu. Da smo našim građanima omogućili dobru zdravstvenu zaštitu i obrazovanje. Želim da svi zajedno učinimo sve da očuvamo ono najvrijednije na čemu počiva svako društvo i država. Da očuvamo porodicu. Svako rođenje djeteta je novi uspjeh i radost Republike Srpske, zato u narednom periodu trebamo uložiti dodatne napore da takvih uspjeha bude više. Biološka supstanca naroda je osnov za sve drugo.

Reforma pravosuđa, koja je provedena pod patronatom OHR-a, očigledno nije dala željene rezultate. Ta reforma mora biti zadatak i odgovornost stručnjaka i institucija ove zemlje. Mi imamo i mandat i kapacitet da to uradimo. Samo na takav način, možemo stvoriti sistem koji će moći odgovoriti devijacijama u društvu. Da bi to uspjeli, prvo moramo da se riješimo devijacija u pravosuđu.

JEDINSTVO

Danas kada preuzimam dužnost Predsjednika Republike Srpske, izražavajući još jednom zahvalnost za povjerenje koje mi je dato, želim da istaknem da nisam vidio razliku u rezultatima mog izbora ni na jednom dijelu Republike Srpske, što me činilo, i čini, i srećnim i počastvovanim. I na tzv. istoku i na tzv. zapadu ove prelijepe zemlje dobio sam nepodijeljenu podršku. Zato svoju pobjedu na ovim izborima doživljavam i kao pobjedu nad vještačkim podjelama na kojima su u prošlosti neki insistirali. Pobjedila je Republika Srpska, jedna, jedinstvena i nedjeljiva.

Hvala Vam na toj podršci, i učiniću sve da opravdam Vaše povjerenje. Da se za četiri godine opet sretnemo na ulicama Trebinja, Foče, Istočnog Sarajeva, Prijedora, Banja Luke, Doboja, Bijeljine, Teslića, Modriče ili Dervente. I da vas čista obraza pozdravim. I da mi kažete Predsjedniče uspjeli smo, zajedno.

Budućnost je prostor mogućnosti i prostor naše slobode da Republiku Srpsku učinimo našom zauvijek.

(INAGURACIONI GOVOR u Narodnoj skupštini Republike Srpske - Banjaluka 15.11.2010. godine -)

Svoju pobjedu na ovim izborima doživljavam i kao pobjedu nad vještačkim podjelama na kojima su u prošlosti neki insistirali. Pobjedila je Republika Srpska, jedna, jedinstvena i nedjeljiva.

Uticaj Turske na Zapadnom Balkanu

S engleskog preveli i priredili:
Prof. dr Novak Popović i
Milan Ljepojević

STRATFOR Global Intelligence,
Austin, Texas, USA
STRATFOR studije i analize,
Elvis Barukdžić

Uvod

Turski predsednik Abdulah Gul posećuje Bosnu i Hercegovinu 2–3. septembra – usred tenzija u pripremi izbora u Bosni i Hercegovini. Turska je u položaju da koristi tenzije između etničkih grupa u Bosni i Hercegovini radi pojačanja uticaja na Zapadni Balkan tako što deluje kao posrednik.

To je deo turskog plana da se geopolitički reafirmiše i pokaže Evropi da bez Turske Zapadni Balkan neće dobiti

Turska je u položaju da koristi tenzije između etničkih grupa u Bosni i Hercegovini radi pojačanja uticaja na Zapadni Balkan tako što deluje kao posrednik.

Iako Balkan kotira visoko na turskoj listi geopolitičkih prioriteta, mnogo više je Turska trenutno zainteresovana za Srednji istok, u kome predstojeće povlačenja SAD-a iz Iraka ostavlja vakuum uticaja koji Turska hoće da popuni i da upotrebi za vršenje uticaja u svom muslimanskom dvorištu i na Kavkazu, gde se nadmetanje sa Rusijom postepeno intenzivira.

političku stabilnost. Međutim, pred nastojanjima Turske stoji više prepreka uključujući slabo ekonomsko prisustvo na Zapadnom Balkanu, sumnje unutar regiona o motivima Ankare i rastuća zabrinutost na Zapadu u odnosu na moć Turske.

Analiza

Poseta dolazi u trenutku široko rastuće nacionalističke retorike povodom opštih izbora 3. oktobra. Milorad Dodik, premijer srpskog entiteta, Republike Srpske, može razmotriti mogućnost odvajanja kao izazov bošnjačkom rukovodstvu (slovenski muslimani Zapadnog Balkana) na njihov zahtev da Republika Srpska bude ukinuta. Usled toga hrvatski političari nastavljaju sa zahtevom za uspostavljanje svog odvojenog entiteta, što predstavlja zapaljiv materijal između Hrvata i Bošnjaka.

U središtu tenzija među etničkim frakcijama Bosne i Hercegovine kao i među zemljama Zapadnog Balkana, Ankara je pronašla priliku da izgradi riznicu političkog uticaja u regionu, igrajući ulogu posrednika. Kao takva Turska nastupa u obe uloga: prva – ponovno uspostavljanje svog prisustva u regionu, kojim je dominirala za vreme Otomanske imperije, i druga – pokušaj da postane glavni arbitar u razrešavanju konflikata u regionu i tako stekne upotrebljivu polugu u njezinim odnosima sa Evropom.

Iako Balkan kotira visoko na turskoj listi geopolitičkih prioriteta, mnogo više je Turska trenutno zainteresovana za Srednji istok, u kome predstojeće povlačenja SAD-a iz Iraka ostavlja vakuum uticaja koji Turska hoće da popuni i da upotrebi za vršenje uticaja u svom muslimanskom dvorištu i na Kavkazu, gde se nadmetanje sa Rusijom postepeno intenzivira. Balkan rangira iza toga, ali je značajan za Tursku, posebno što Balkan povezuje relacije Ankare sa Evropom.

Međutim, tri glavna faktora ograničavaju uticaj Turske na Balkanu: beznačajan nivo investicija od strane turskog poslovnog sveta, sumnjičavost većinske grupe u regionu (Srba) i unutrašnja borba u Turskoj po pitanju najboljeg

ulagama ostavšine otomanske ere u delotvornu strategiju uticaja bez pobuđivanja straha na Zapadu da Ankara nastoji ponovno uspostavljanje Otomanskog carstva.

Turska istorija na Balkanu

Otomansko carstvo dominiralo je Balkanom između 14. i 20. veka, koristeći region kao kočnicu protiv hrišćanskih kraljevina ukotvljenih u Panonskoj ravnici tj. mađarskog a kasnije austrijskog i ruskog uticaja. Istočni Balkan, posebno vlaški region sadašnje Rumunije, bio je ključni ekonomski region zbog plodnog dunavskog regiona. Ali Zapadni Balkan, sada Srbija, Bosna i Hercegovina, Kosovo, Makedonija, Crna Gora i Albanija, bio je u velikoj meri amortizer i, uz to, predstavljao je ključni kopneni prolaz ka centralnoj Evropi. Taj region je u kasnijoj fazi doveo do porasta ekonomske moći Otomanskog carstva.

U 20. veku Turska je izgubila sposobnost da ostane angažovana na Balkanu. Bilo je jednostavno odbaciti Zapadni Balkan kao mrtvi teret na početku 20. veka, kada je region izgubio ekonomski značaj i postao smetnja za punu asimilaciju stanovništva. Potom je Ankara izgubila sposobnost i volju za demonstraciju moći na Balkanu. Prateći posledice Prvog svetskog rata, Turska republika je uspostavila čvrsti sekularni vojni režim, zasnovan na uverenju da je preveliko širenje u okolne prostore dovelo do kolapsa Carstva i da pažnju treba posvetiti sopstvenoj kući. U suštini, Turska se ugledala na postojeći evropski nacionalizam tako da ni ona nije prihvatila ljude koji nisu Turci. Malo pažnje Turska je poklanjala slovenskim muslimanima koji su ostali kao tekovina Otomanskog carstva.

Ipak, balkanski ratovi 1990-ih godina, naročito proterivanje muslimanskog stanovništva Bosne i Hercegovine, probudili su kulturne i religiozne veze između Turske i Bosne i Hercegovine. Rat u Bosni i Hercegovine postao je centralna politička tema u Turskoj i Ankara se 1994. godine uključila, dovodeći zavađenu hrvatsku i muslimansku stranu do ujedinjenja protiv vojno nadmoćnijih Srba.

U 20. veku Turska je izgubila sposobnost da ostane angažovana na Balkanu.

Prateći posledice Prvog svetskog rata, Turska republika je uspostavila čvrsti sekularni vojni režim, zasnovan na uverenju da je preveliko širenje u okolne prostore dovelo do kolapsa Carstva i da pažnju treba posvetiti sopstvenoj kući.

Logika savremenog turskog uticaja na Balkanu

Povećanje uticaja na Balkanu deo je turskog povratka u geopolitičku prominen-nciju pod vlasti islamski ukorenjene Partije progresa i razvoja (PPR).

Ankara je takođe pojačala obrazovne i kulturne veze sa regionom.

Povećanje uticaja na Balkanu deo je turskog povratka u geopolitičku prominennciju pod vlasti islamski ukorenjene Partije progresa i razvoja (PPR). Istovremeno PPR je komotnija u korištenju zapadnobalkanskog muslimanskog stanovništva kao usidrenja za politički uticaj u inostranstvu, nego što je sekularna turska vlada od 1990. PPR time predstavlja izazov starom kemalističkom viđenju da je Otomansko carstvo nešto sramotno. Vladajuća Partija pravde i razvoje sada promoviše ideju turskog prihvatanja otomanskog nasleđa. Zbog toga Ankara diplomatski podržava muslimansko stanovništvo na Balkanu, favorizujući ideju centralizovane Bosne i Hercegovine pod dominacijom Bošnjaka. Turska se, takođe, uz podršku Bošnjaka zalagala u pregovorima u Butmiru za reformu Ustava (Dejtonskog sporazuma – prim. prev.) i bila je jedna od prvih koja je priznala jednostrano proglašenu nezavisnost Kosova, u kome su većina muslimani. U govoru oktobra 2009. u Sarajevu, koji je uznemirio Srbiju i Zapad, turski ministar spoljnih poslova Ahmet Davutoglu je potvrdio: „Za sve muslimanske nacionalnosti ovog regiona Turska je sigurno utočište... Anatolija pripada vama – našoj braći i sestrama. I budite sigurni da je Sarajevo naše.“

Ankara je takođe pojačala obrazovne i kulturne veze sa regionom. Turska državna TV mreža TRT Avaz dodala je odskora emisije na bosanskom i albanskom jeziku, nakon što je turska Agencija za međunarodnu saradnju i razvoj startovala više projekata u regionu, posebno u obrazovnom sektoru. Gulen-pokret – konzervativni muslimanski društveni pokret – takođe je osnovao niz škola u Bosni i Hercegovini, Makedoniji, Albaniji i Kosovu. Ali, i pored svega toga, Ankara se odvažila čak i na uspostavljanje ravnoteže između čvrste ukorenjenosti svoje spoljne politike prema muslimanskoj populaciji, koja je okrenuta prema Turskoj i koju Turska predvodi, na jednoj, i politike diplomatskog angažovanja prema svim stranama. Ta politika dovela je do značajnog bošnjačko-srpskog angažmana i do regionalnog trojnog samita vođa Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Srbije. O svrsi tog samita Davutoglu je izjavio: „U cilju sprečavanja geopolitičke zone razdvajanja (između Turske i Evrope –

prim. prev.) karakteristične za Balkan, koja čini Balkan žrtvom konflikata, mi moramo stvoriti novi osećaj za jedinstvo u našem regionu. Mi moramo jačati regionalnu svojstvenost i gajiti zajednička regionalna osećanja.”

Turska hoće da koristi uticaj na Balkanu kao primer svog geopolitičko značaja, posebno prema Evropi koja je instinktivno nervozna po pitanju bezbednosne situacije na Balkanu. Za Tursku nije najvažnija stvar širenje uticaja na Balkanu, očuvanje uticaja ili ekonomska ili politička dominacija. Ankara prevashodno hoće da pokaže Evropi da je njezin uticaj najvažniji za stabilnost regiona i da bez Turske neće biti trajnog političkog pomirenja na Zapadnom Balkanu. Butmirska inicijativa SAD–EU za ustavne reforme (u Bosni i Hercegovini – prim. prev.), kao i većina značajnih primera te vrste, propala je najviše zato što je Turska lobirala Sjedinjene Države da se drže po strani. Poruka Evropi bila je jasna: Turska ne samo da smatra Balkan svojim dvorištem (i radi toga Ankara ne bi više nikad bila po strani izvan pregovora), ona takođe ima sposobnost da utiče na politiku Vašingtona. Stratfor izvori u Evropskoj uniji i vladi Bosne i Hercegovine, bliski pregovorima, potvrdili su da su Evropljani bili zatečeni na spavanju, nezadovoljni uticajem koji Ankara ima u tom regionu.

Barijere uticaju Turske na Zapadni Balkan

Premda je diplomatski uticaj Ankare u regionu značajan, ekonomsko prisustvo Turske nije tako veliko kao što tvrde obe strane u regionu: oni koji podržavaju i oni koji su protiv (turskog prisustva – prim. Prev.). Bilateralna trgovina i investicije iz Turske su beznačajne, naročito u poređenju sa ekonomskim prisustvom Evrope. Turska je takođe zaostala u ciljno usmerenim strateškim sektorima, kao što je energija (ruska strategija za ulazak u region). (Ipak, Turska je najavila više investicija u transportni sektor Srbije i Makedonije.) Ankara je svesna toga, kao i nedostataka konkretnih planova. Kao delimični proboj u povećanju ekonomskog prisustva u regionu, turska

Turska hoće da koristi uticaj na Balkanu kao primer svog geopolitičko značaja, posebno prema Evropi koja je instinktivno nervozna po pitanju bezbednosne situacije na Balkanu.

Poruka Evropi bila je jasna: Turska ne samo da smatra Balkan svojim dvorištem (i radi toga Ankara ne bi više nikad bila po strani izvan pregovora), ona takođe ima sposobnost da utiče na politiku Vašingtona.

Centralizovana ili unitarna Bosna i Hercegovina pokazala se kao loš projekat države. To su ilustrovali događaji iz prošlosti, posebno oni iz 1990-ih godina. Bosna i Hercegovina je multikulturalna (multinacionalna, multiverska i multiobičajna) zajednica.

Bosna i Hercegovina se ne bi mogla centralizovati izuzev putem diktature ili nekog oblika apsolutističke vladavine kakve su bile u prošlosti.

Konfederacija biznismena i industrijalaca planira putovanje sa Gulom (predsednikom Turske – prim. prev.) u Sarajevo. Stoga je, bez konkretnih koraka, teško izmeriti uspeh Ankare. Sposobnost Turske da održi politički uticaj na Balkanu je bez čvrstog ekonomskog angažovanja.

Druga ključna barijera za uticaj Turske u regionu odnosi se na sumnje među Srbima u Bosni i Hercegovini u namere Ankare. Upotreba kulturnih i religioznih veza ojačala je ruku Turske na Balkanu. Ankara je pri tome svesna imidža koji prezentuje prema Zapadu, gde je takođe u porastu sumnja u privrženost Turske sekularizmu, nakon što su najnoviji događaji na Bliskom istoku nagovestili svrstavanje Ankare sa islamskim svetom na štetu Zapada (kao što je najnoviji incident sa flotilom kod Gaze).

Partija pravde i razvoja je i kod kuće ušla u neizvesnu borbu za prevlast sa sekularnim elementima povezanim sa vojskom, koja se ne slaže sa susedima Turske i zemljom kao neootomanskom ili panislamskom. Prema tome, Ankara mora ići tankom linijom između ukorenjivanja svog uticaja među islamskom populacijom na Balkanu i istovremenog prestavljanja sebe kao nepristrasnog arbitra između svih strana, istovremeno vodeći računa o svom ugledu uopšte.

KOMENTAR na analizu Elvisa Barukdžića: „Unitarna Bosna pod dominacijom Bošnjaka“

Centralizovana ili unitarna Bosna i Hercegovina pokazala se kao loš projekat države. To su ilustrovali događaji iz prošlosti, posebno oni iz 1990-ih godina. Bosna i Hercegovina je multikulturalna (multinacionalna, multiverska i multiobičajna) zajednica.

Bosna i Hercegovina se ne bi mogla centralizovati izuzev putem diktature ili nekog oblika apsolutističke vladavine kakve su bile u prošlosti. Takva centralizovana država ne bi trebala ni Evropi niti ljudima koji u njoj žive. Bosna i Hercegovina je, zbog svoje specifične multikulture, najnepodesnija država Evrope za centralizovani oblik društvenog sistema.

Centralizovani ili unitarni društveni sistem ili model ustrojstva vlasti odavano su napustile jednonacionalne i monokulturne evropske države, jer takav sistem ne omogu-

čuje izgradnju i održavanje demokratije i ljudskih prava na individualnom i kolektivnom nivou. U Bosni i Hercegovini oba ta nivoa ljudskih prava nalaze se u središtu političkih i socijalnih sukoba: na individualnom to su građanska prava, a na kolektivnom to su nacionalna prava zbog višenacionalne strukture stanovništva. Individualna i kolektivna ljudska prava predstavljaju temelje Univerzalne deklaracije Ujedinjenih Nacija o ljudskim pravima, koju je preuzela i sprovodi Evropska Unija.

Ideje i pokušaji centralizacije ne idu u korist Bosne i Hercegovine i ne vode boljim međuljudskim i međunacionalnim odnosima. Naprotiv. Takve ideje i pokušaji pogoršavaju opšte stanje i dodatno proizvode već postojeće napetosti na štetu nastojanja za bolji kvalitet života.

Centralizovana ili unitarna Bosna i Hercegovina ne bi mogla opstati kao demokratska država, država poštovanja ljudskih prava, savremenih demokratskih standarda i univerzalnih vrednosti kakve se primenjuju i izgrađuju u Evropskoj Uniji.

Dominacija bilo kog naroda ili entiteta na drugim narodima u multinacionalnoj, multikulturnoj Bosni i Hercegovini predstavljala bi još lošiji izazov međusobnom življenju i toleranciji različitosti. Čak i sami nagoveštaji ili pretenzije niskog stepena dominacije proizvode napetosti i strah. A strah je loš saveznik miru i spokojstvu. Strah pobuđuje iracionalne ideje i sukobe počev od verbalnih konflikata i dalje od toga. Multikulturna Bosna i Hercegovina, u uslovima jednostrane-monokulturne dominacije, ne bi mogla postati konsolidovana država evropskog tipa demokratskih sloboda i ljudskih prava. Veliki deo ljudskih aktivnosti, energije, intelektualnih i drugih potencijala trošio bi se na nastojanja uspostavljanja dominacije i odbrane od toga.

KOMENTAR na analizu Elvisa Barukdžić: „I budite sigurni da je Sarajevo naše“

Reči „Sarajevo je naše“ idu u prilog od ranije poznatim zapažanjima o Sarajevu, u kome jača dominacija orijentalnih islamskih uticaja a slabi proevropski hrišćanski uticaj u odnosu na tradicionalno stanje. Sama ta okolnost ne bi bila sporna, jer je islam jedna od značajnih religija države

Ideje i pokušaji centralizacije ne idu u korist Bosne i Hercegovine i ne vode boljim međuljudskim i međunacionalnim odnosima.

Centralizovana ili unitarna Bosna i Hercegovina ne bi mogla opstati kao demokratska država, država poštovanja ljudskih prava, savremenih demokratskih standarda i univerzalnih vrednosti kakve se primenjuju i izgrađuju u Evropskoj Uniji.

Promenu multikulturalnog karaktera Sarajeva u monokulturalni grad, među ostalim, zapazio je i Milorad Dodik u svojstvu premijera Republike Srpske, koji je još ranije izjavio da se u Sarajevu, zbog već izražene monokulturalne određenosti grada, oseća kao stranac odnosno „kao u Teheranu“.

i Bošnjaci kao pripadnici te religije imaju isto prava da žive u svom gradu kao što to imaju Srbi u Banjaluci ili Hrvati u zapadnom Mostaru. Tu su i drugi gradovi monokulturalnog karaktera u Bosni i Hercegovini.

Promenu multikulturalnog karaktera Sarajeva u monokulturalni grad, među ostalim, zapazio je i Milorad Dodik u svojstvu premijera Republike Srpske, koji je još ranije izjavio da se u Sarajevu, zbog već izražene monokulturalne određenosti grada, oseća kao stranac odnosno „kao u Teheranu“. To ne bi zavređivalo pažnju i izazivalo otuđenje, nedoumice i negodovanja da Sarajevo nije glavni grad izraženo multikulturalne (multinacionalne i multiverske) države Bosne i Hercegovine. To i jeste razlog ovog komentara o monokulturalnom ili jednokulturalnom karakteru Sarajeva i njegovoj nepodesnosti da kao takav bude glavni grad. Jer, svaki grad/selo u Bosni i Hercegovini može biti monokulturalan, jednonacionalan, ali za glavni grad je to vrlo sporno. To je negativna odrednica od značaja. Negativne refleksije monokulturalnog Sarajeva kao glavnog grada jesu ili mogu biti otuđenje pripadnika drugih, nacija i kontinuirano latentno otuđenje stanovnika zemlje jednih od drugih. Ako se pripadnici drugih kultura, nacija, religije osećaju u Sarajevu kao stranci, kao nepoželjni, onda su uskraćeni u pogledu osećanja i prihvatanja Sarajeva kao svog glavnog grada. Takvo Sarajevo teško može, kao glavni grad, integrativno delovati i održati tako različitu Bosnu i Hercegovinu.

Pod uslovom da je to sve tako kao što je prikazano, a po svemu izgleda da je tako, onda se reflektuju dva moguća rešenja problema monokulturalnog karaktera Sarajeva.

Prvo rešenje bilo bi da Sarajevo povрати multikulturalni i multinacionalni karakter, u kome se multikulturalni karakter Sarajeva ne bi kao sada sastojao od jedne nacionalne i verske skupine, a druge nacionalne i verske skupine bile zastupljene samo putem kulturno-istorijskih spomenika. Povratak multikulturalnog i multinacionalnog karaktera Sarajeva može se okarakterisati kao jedan bitan uslov glavnog grada multinacionalne i kulturno raznorodne države Bosne i Hercegovine. To je, u stvari, conditio sine qua non. Taj način održanja Sarajeva kao glavnog grada bio bi racionalniji i ekonomičniji.

Drugo rešenje, ako prvo nije ostvarivo, da se eventualno razmotri ideja o premeštanju glavnog grada multi-kulturne Bosne i Hercegovine ili u neko svima prihvatljivo mesto – lokaciju ili – kao što ima primera u svetu – da se sagradi novi glavni grad Bosne i Hercegovine sa osobinama i strukturom njezinih stanovnika u celini.

Ako se ovo pitanje ne reši u dogledno vreme, moglo bi postati dodatni problemi kamen spoticanja u Bosni i Hercegovini.

PETRAS MALUKAS STRATFOR – Global intelligence

Bosna i Hercegovina 2009.

Uvod

Bošnjačke i hrvatske političke vođe nastavili su međusobni politički spor nakon što se hrvatski vođa Dragan Čović susreo sa srbijanskim predsednikom Borisom Tadićem. Bošnjačke političke vođe strahuju da bi hrvatsko-srpski dvojac mogao formirati savez, koji bi ugrozio političku nezavisnost Bošnjaka.

Analiza

Političke tenzije u Bosni i Hercegovini ponovo su aktuelne. Ovog puta između hrvatskih i bošnjačkih (bosanski muslimani) političkih vođa u „Federaciji Bosna i Hercegovina“ – bošnjačko-hrvatski politički entitet, koji zajedno sa srpskim entitetom Republika Srpska sačinjava zemlju Bosnu i Hercegovinu. To pokazuju većina najnovijih analiza STRATFOR-a, koje osvetljavaju tenzije između bosanskih Hrvata i muslimana kao potencijalno vruće žarište na Balkanu.

Najnoviji hrvatsko-bošnjački politički spor izbio je nakon što se hrvatsko-bosanski vođa Dragan Čović – vođa

Bošnjačke i hrvatske političke vođe nastavili su međusobni politički spor nakon što se hrvatski vođa Dragan Čović susreo sa srbijanskim predsednikom Borisom Tadićem.

Političke tenzije u Bosni i Hercegovini ponovo su aktuelne. Ovog puta između hrvatskih i bošnjačkih (bosanski muslimani) političkih vođa.

Bošnjačke političke vođe su nervozni posmatrajući ono šta bi moglo postati njihova noćna mora: mogući politički dosluh između dve hrišćanske etničke grupe – Hrvata i Srba.

Bosna je stalno posmatrana kao kutija pudera Evrope.

političke stranke, poznate kao Hrvatska demokratska unija Bosne i Hercegovine, sastao sa srbijanskim predsednikom Borisom Tadićem u Beogradu 28. avgusta. Čović je bio u društvu premijera Republike Srpske Milorada Dodika. Pošto je poseta usledila samo dan nakon što su hrvatski ministri bojkotovali vladu entiteta Federacije 27. avgusta zato što su uvideli da su ih njihovi bošnjački partneri preglasali o predlogu trase važne saobraćajnice. Jedini srpski ministar u entitetskoj vladi pridružio se bojkotu, iako nije imao jasan i neposredan razlog. Najveća bošnjačka stranka Stranka demokratske akcije (SDA) sada preti bojkotom Vlade na nivou države jer im je suprotstavljena odluka srpskog premijera Bosne i Hercegovine Nikole Špirića, koji bi istakao jednog Hrvata (radije nego Bošnjaka) kao novog sarajevskog EU pregovarača.

Bošnjačke političke vođe su nervozni posmatrajući ono šta bi moglo postati njihova noćna mora: mogući politički dosluh između dve hrišćanske etničke grupe – Hrvata i Srba. Politički konflikt između Hrvata i Bošnjaka mogao bi voditi daljoj političkoj fragmentaciji u Bosni i slabljenju pozicije muslimana na Balkanu.

Bosna je stalno posmatrana kao kutija pudera Evrope. Ona je tradicionalno raskrsnica različitih evropskih sfera uticaja. Kraj brutalnog građanskog rata u 1990-im godinama ostavio je podeljenu zemlju, održanu zajedno tankom vezom i intervencijom Zapada i međunarodnim nadzorom. Većina analiza o mogućnostima obnavljanja konflikta koncentrisala se samo na opasnost da bi Republika Srpska mogla proglasiti nezavisnost i pripojiti Srbiji, posebno sledeći jednostranu deklaraciju o nezavisnosti Kosova. Međutim, STRATFOR je detaljno pratio erozirajuće odnose između bosanskih Hrvata i Bošnjaka, posebno tokom prošle godine.

Najnovije tenzije između Hrvata i Bošnjaka prate niz događaja u aprilu, koji ilustruju uzavreli nemiri u hrvatsko-bošnjačkoj „Federaciji Bosne i Hercegovine“. Grupa hrvatskih fudbalskih huligana zapalila je krajem aprila u Mostaru autobus pun Bošnjaka – u gradu posred podeljenom u dva dela – jedan bošnjački, drugi hrvatski. U isto vreme počinju se množiti pozivi hrvatskih vođa u Bosni za veću autonomiju i potpunu nezavisnost od Bošnjaka – predstavljenu od

establišmenta u Mostaru kao simboličnu vladu „Hrvatska Republika“, koja je postavljena u aprila radi zaštite od očekivane dominacije Bošnjaka unutar bošnjačko-hrvatskog političkog entiteta. Takođe u aprilu, reis-ul-ulema Mustafa Cerić, poglavar Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, urgirao je muslimanskim religioznim vođama da zauzmu politički stav po pitanju stvaranja muslimanske nacije u Bosni, uz tumačenje da stvari sa bosanskim Hrvatima (ili Srbima) ne stoje dobro.

Više značajnih faktora objašnjavaju rastuće napetosti između Bošnjaka i Hrvata u njihovoj jedinici Federaciji Bosne i Hercegovine. Najvažniji je – činjenica da je Federacija brak iz računa, nastao iz straha od dominacije Srba za vreme bosanskog građanskog rata 1992–1995. godine.

Za vreme građanskog rata Hrvate u Bosni podržavala je novouspostavljena nezavisna hrvatska država u cilju uspostavljanja svog poretka u Bosni. U suštini, nacionalističke vođe Srbije i Hrvatske – Slobodan Milošević i Franjo Tuđman, uz uzajamni respekt, saglasili su se da podele Bosnu 1991. godine, čak u vreme kada su se njihove snage borile jedna protiv druge kako u Hrvatskoj tako i u Bosni.

Međutim, kada je započela dominacija bosanskih Srba u konfliktu zbog njihove velike vojne nadmoći (oni su nasledili većinu naoružanja bivše Jugoslovenske narodne armije), Zapad je (predvođen Vašingtonom), progurao savez Hrvata i Bošnjaka, da bi sprečio potpunu dominacija bosanskih Srba.

Prema tome, Federacija nije samo savez iz računa. Ona je takođe aranžirani brak – predložen, iniciran i održavan od Sjedinjenih Država. Savez je cementiran Dejtonskim sporazumom 1995. godine, koji je konsolidovao dva politička entiteta, koji sada sačinjavaju Bosnu i Hercegovinu. Međutim, kada su prošle 1990. godine i kada se pažnja Sjedinjenih Država usmerila na Srednji istok i Južnu Aziju, Vašington je prepustio bosanske poslove Evropljanima. Ali, zauzeti svojom sopstvenom ekonomskom recesijom i zamorom proširenja Evropske unije, Evropljani su počeli gubiti interesovanje. Činjenica da je vrhunski pregovarač SAD-a, Ričard Holbruk, čuven po svojoj ulozi u ostvarivanju interesa SAD-a za vreme konflikta na Balkanu i Dejtonskog

Više značajnih faktora objašnjavaju rastuće napetosti između Bošnjaka i Hrvata u njihovoj jedinici Federaciji Bosne i Hercegovine. Najvažniji je – činjenica da je Federacija brak iz računa, nastao iz straha od dominacije Srba za vreme bosanskog građanskog rata 1992–1995. godine.

Za vreme građanskog rata Hrvate u Bosni podržavala je novouspostavljena nezavisna hrvatska država u cilju uspostavljanja svog poretka u Bosni.

sporazuma, sada nosilac politike Stejt departmenta u Južnoj Aziji u Avganistanu i Pakistanu, simbolična je za promene usmerenja. Gubitkom interesovanja Zapada, naročito Sjedinjenih Država, Federacija (bošnjačko-hrvatska – prim. prev.) izgubila je većinu važnih zagovornika.

Osim toga, bošnjačko-hrvatski entitet složen je i zbog svoje multietničke strukture. Dok je Republika Srpska sada predominantno srpska i nijedan etnicitet ne obuhvata više od 10% stanovništva (rezultat etničkog čišćenja za vreme rata), Federacije ima sada znatnu (više od 20 %) hrvatsku manjinu (srpska manjina je proterana za vreme rata). Kao takva, Republika Srpska je relativno pošteđena od daljih internih etničkih konflikata, dok Federacija još ima potencijalno vruće tačke kao što je duboko podeljeni Mostar.

Bošnjačko-hrvatski entitet složen je i zbog svoje multietničke strukture.

Izborna matematika

Mr Vanja Malidžan

Uvod

Analizi predizborne kampanje i rezultata izbora možemo prići sa mnogo strana. Možemo govoriti o harizmatičnosti lidera, potrebama naroda da imaju jakog vođu, ispunjenim i neispunjenim obećanjima u prošlom mandatu, predizbornim sloganima i porukama, prljavoj kampanji i tako dalje. Ali, sve ove kategorije su teško mjerljive.

Sa druge strane, neki kažu da su izbori čista matematika. I zaista, sva predizborna kampanja na kraju se svodi na broj glasova i broj osvojenih mandata. Kao što preduzeće ima bilans stanja i bilans uspjeha, tako i stranka ima ostvaren rezultat na izborima, koji sve govori, sa tom razlikom da preduzeća imaju svaki dan na raspolaganju da svoj profit uvećavaju, robu i usluge prodaju klijentima, a stranke i kandidati imaju samo jedan dan u četiri godine da se „prodaju“ biračima i ostvare izborni rezultat.

Treći oktobar 2010. godine bio je taj pijačni dan kada su održani opšti izbori u BiH, dan kada su stranke „prodavale“ svoje kandidate i programe biračima. Sljedeći

Treći oktobar 2010. godine bio je taj pijačni dan kada su održani opšti izbori u BiH, dan kada su stranke „prodavale“ svoje kandidate i programe biračima.

Kod nas više nije moguće zamisliti predizbornu kampanju bez istraživanja javnog mnjenja.

Ono što istraživanje u Republici Srpskoj i BiH čini težim jeste etnička podijeljenost birača, tako da se praktično na nivou BiH može govoriti o tri odvojena istraživanja: srpskih, bošnjačkih i hrvatskih birača.

tekst je pokušaj analize ovih izbora kroz prizmu brojki, od istraživanja, preko očekivanja, pa do ostvarenih rezultata. Ovim brojkama se ne može ništa dodati ili oduzeti, one će ostati zapisane da svjedoče o još jednim izborima u Republici Srpskoj i BiH, dok će hiljade predizbornih govora, obećanja, optužbi, nadanja i strahova početi da blijede i biti vrlo brzo zaboravljeni.

Istraživanja

Kod nas više nije moguće zamisliti predizbornu kampanju bez istraživanja javnog mnjenja. Ono što je nekada bio ekskluzivitet zapadnih demokratija, danas se obilato koristi i kod nas. Javnost, kao svugdje u svijetu, najviše pažnje posvećuje ciframa koje pokazuju popularnost stranaka i političara (eng. horse race numbers), a manje na probleme koji muče birače i ono što bi ih moglo opredijeliti za koga da glasaju. Tako se ponašaju mediji koji rezultate prenose, ali i mnoga stranačka rukovodstva. Samo oni mudriji, negdje u tami izbornih štabova, daleko od očiju javnosti, dublje analiziraju stavove birača i kuju pobjedničke strategije.

Istraživanja javnog mnjenja su na naše prostore donijele strane agencije i organizacije, koje su kod političara stvorile naviku da gledaju rezultate istraživanja da bi saznali koliko su popularni među biračima, ali isto tako i naviku da kritikuju stručnost i dobronamjernost istraživanja ako im rezultati nisu po volji. Danas istraživanja vrše domaće agencije, koje manje ili više uspješno predviđaju rezultate izbora, omiljenost pojedinih političara i probleme građana.

Ono što istraživanje u Republici Srpskoj i BiH čini težim jeste etnička podijeljenost birača, tako da se praktično na nivou BiH može govoriti o tri odvojena istraživanja: srpskih, bošnjačkih i hrvatskih birača. Takođe, i sam izborni sistem je nepovoljan za istraživače jer regionalno jake stranke mogu dobiti znatno više poslaničkih mjesta nego što to rezultati istraživanja ikada mogu pokazati.

U periodu pripreme za opšte izbore 3. oktobra 2010. godine napravljeno je niz istraživanja, pa da vidimo kakve su to rezultate predviđali:

Agencija/ naručilac:	Prime Communications za Frontal.rs	Puls agencija za NDI	Prism- research	Ipsos za NDI	Ipsos	Prism- research	Stvarni rezultati
Uzorak:	1743	1500		2000	1203	1000	
Vrijeme istraživanja:	mart 2009.	oktobar 2009.	april 2010.	avgust 2010.	septembar 2010.	septembar 2010.	3. oktobar 2010.
Narodna skupština Republike Srpske							
SNSD	38,2%	40%	24,1%	38,2%	39,8%	36,3%	38,0%
SDS	13,6%	17%	3,4%	16,9%	17,9%	9,5%	19,0%
PDP	3,1%	4%	0,8%	5,9%	6,2%	5,0%	7,6%
DNS	0,9%	2%	1,3%	3,9%	3,9%	3,0%	6,1%
SP	2,4%	4%	0%	1,9%		3,5%	4,2%
Srpski član Predsjedništva BiH							
Radmanović		2%*	28,7%	38,7%	42,9%	41,0%	48,9%
Ivanić		3%	9,3%	23,9%	29,6%	19,5%	47,3%
Predsjednik Republike Srpske							
Dodik		41%		50,7%	48,%	48,6%	50,5%
Tadić		3%**		24,0%	26,5%	17,4%	35,9%

* Dodik 15% (u vremenu kada je vršeno istraživanje nije se znalo ko će biti kandidati za pojedinačne funkcije)

** Bosić 9% (u vremenu kada je vršeno istraživanje nije se znalo ko će biti kandidati za pojedinačne funkcije)

U medijima su se pojavljivali i rezultati nekih drugih istraživanja, kao što je istraživanje koje je navodno proveo SDS preko Centra demokratskih inicijativa, a u saradnji sa stručnjacima iz beogradskog Instituta za sociološka istraživanja. Prema rezultatima tog istraživanja, koje je 16. septembra 2010. godine objelodanio generalni sekretar SDS-a Dragan Ćuzulan, rejting stranaka i pojedinačnih kandidata je bio prilično izjednačen:

- Za Narodnu skupštinu Republike Srpske: SNSD 28,54%; SDS 26,18%; PDP 8,76%; DNS 3,61%; SRS RS 3,50%; SP 0,93%; ostale stranke su ispod cenzusa 3%
- Za srpskog člana Predsjedništva BiH: Mladen Ivanić 42,28%; Nebojša Radmanović 36,46%
- Za Predsjednika Republike Srpske: Ognjen Tadić 36,90%; Milorad Dodik 32,62%

Međutim, postoji sumnja u vjerodostojnost ovog istraživanja jer je Institut za sociološka istraživanja kasnije opovrgnuo da je radio bilo kakva istraživanja, i da ne

U medijima su se pojavljivali i rezultati nekih drugih istraživanja, kao što je istraživanje koje je navodno proveo SDS preko Centra demokratskih inicijativa, a u saradnji sa stručnjacima iz beogradskog Instituta za sociološka istraživanja.

Interesantan način za uključivanje u medijske priče o istraživanjima pronašla je Demokratska partija, koja je objavila istraživanja po kojima Ognjen Tadić vodi u trci za predsjednika Republike Srpske sa 63% glasova, ispred Emila Vlajkija sa 19% i Milorada Dodika sa 7%.

Predsjednik SDS Mladen Bosić rekao je da „nekakve ankete“ i „pokušaji SNSD-a da stvori privid u javnom mnjenju da je unaprijed pobijedio“ nisu tačne i da će rezultat biti sasvim drugačiji od onoga „što sada pokušavaju da instališu u javnosti RS“.

poznaju organizaciju koja se zove Centar demokratskih inicijativa.¹

Interesantan način za uključivanje u medijske priče o istraživanjima pronašla je Demokratska partija, koja je objavila istraživanja po kojima Ognjen Tadić vodi u trci za predsjednika Republike Srpske sa 63% glasova, ispred Emila Vlajkija sa 19% i Milorada Dodika sa 7%. Takođe, po rezultatima ovog istraživanja DP bi osvojio 49%, PDP 16%, SDS 14%, a SNSD se bori da pređe cenzus od 3%.² Ako ništa drugo, dobar povod da dobiju pažnju medija.

Tokom pripremnog perioda i kampanje za opšte izbore 2010. godine u BiH, najviše se istraživanjima bavio američki Nacionalni demokratski institut (NDI), koji je uradio seriju istraživanja javnog mnjenja od oktobra 2009. godine, pa sve do avgusta 2010. NDI je i pionir istraživanja na našem području, čija su se prva istraživanja pojavila još 1998. godine. Samim tim, izazvao je i najviše reagovanja, jer se radi o respektabilnoj organizaciji, a rezultati istraživanja nisu baš tako povoljni za sve.

Reagujući na rezultate istraživanja agencije Ipsos za NDI u avgustu 2010. godine, već pomenuti Ćuzulan je rekao: „Posljednje istraživanje NDI za cilj ima promociju njihovih favorita i da obeshrabri biračko tijelo, a unutar opozicije stvori osjećaj nemoći.“ Predsjednik SDS Mladen Bosić rekao je da „nekakve ankete“ i „pokušaji SNSD-a da stvori privid u javnom mnjenju da je unaprijed pobijedio“ nisu tačne i da će rezultat biti sasvim drugačiji od onoga „što sada pokušavaju da instališu u javnosti RS“.

U Federaciji BiH napadi su bili usmjereni ka favorizovanju SDP-a, a kao argument su se izvlačila istraživanja rađena prije 8–10 godina, koja su pokazivala mnogo veću popularnost SDP-a, nego što je kasnije njihov rezultat na izborima bio.³

¹ Maunaga, G. 2010, *Nisu radili nikakva istraživanja za SDS*, Glas Srpske, 17. septembar 2010.

² Frontal RS, 2010, *I DP istraživala: Dodik treći na izborima*, preuzeto 5. novembra 2010. sa stranice <http://izbori.frontal.rs/cyrl/?page=4&kat=7&vijest=311>

³ I zaista postoji fenomen da SDP ima bolje rezultate u istraživanjima nego na izborima; moguće jer se smatra društveno poželjnim dati odgovor da glasate za umjerenije, „nenacionalističke“ stranke, ali

Ovakvim ocjenama bi se i moglo povjerovati jer uvijek postoji sumnja u objektivnost onih koji istražuju i ne postoji organizacija kojoj bi svi vjerovali, ali izjave koje daju zvaničnici stranaka izazivaju veliku sumnju u njihovu kompetentnost da komentarišu istraživanja, npr: „Greška u istraživanju iznad 1,5 odsto smatra se smiješnom i istraživanja takvih agencija smatraju se nevalidnim i u demokratskom svijetu se niko na njih ne bi pozivao.“

Zbog analize istraživanja urađenih pred opšte izbore 2010. godine, ali i zbog budućih istraživanja, treba razjasniti neke osnovne pojmove. Prvo pitanje je šta je istraživanje i zašto ga uopšte radimo? Istraživanja se rade jer nije moguće izmjeriti stavove kompletne populacije o političarima i političkim strankama (ako se radi o političkom istraživanju), već se mjeri ograničeni broj slučajeva, koji se naziva uzorak. Na osnovu podataka iz uzorka zaključuje se o svojstvima populacije.⁴

Čest argument kritičara istraživanja jeste veličina uzorka, jer se navodno na uzorku od 1000 ispitanika ne mogu saznati stavovi birača. Iako veličina uzorka jeste važna, mnogo je važnija njegova reprezentativnost. Reprezentativan uzorak treba da ima sve bitne karakteristike populacije koju ispituje.

Činjenica je da se i u Americi, koja ima preko 200 miliona punoljetnih građana, ispitivanja rade na uzorku od 1000 do 1200 ispitanika. U stvari, veličina populacije ima veoma mali uticaj sa marginu greške⁵. Evo tabele koja pokazuje odnos između broja ispitanika i greške istraživanja:

se iz godine u godinu ova razlika smanjuje. Po istraživanju NDI iz avgusta 2010, SDP je imao 28,9% podrške, a npr. SDA 9,3%, dok je rezultat izbora SDP 24,5%, a SDA 20,2%.

⁴ Kufrina, K. 2010, *Metode istraživanja u društvenim znanostima*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, preuzeto 8. novembra 2010. sa stranice <http://infoz.ffzg.hr/Afric/VjekoBZ/CITABAZU.asp?kljuc=202&index=3>

⁵ Margina greške uzorkovanja određuje procentualni raspon unutar kojeg se vrlo vjerovatno nalazi odgovor koji bismo dobili da smo bili u mogućnosti anketirati čitavu populaciju, a ne samo njen uzorak.

Istraživanja se rade jer nije moguće izmjeriti stavove kompletne populacije o političarima i političkim strankama (ako se radi o političkom istraživanju), već se mjeri ograničeni broj slučajeva, koji se naziva uzorak.

Činjenica je da se i u Americi, koja ima preko 200 miliona punoljetnih građana, ispitivanja rade na uzorku od 1000 do 1200 ispitanika.

Sasvim je sigurno da će se i na sljedećim izborima kod nas koristiti istraživanja – nekada samo kao materijal za pres konferencije i saopštenja za štampu, nekada kao alat za određivanje strategije stranaka u predizbornoj kampanji.

Normalno je da sve političke stranke i njihova rukovodstva ulaze sa velikim ambicijama u predizbornu trku.

Broj ispitanika	Greška
850 ispitanika	+/-3.36%
1000 ispitanika	+/-3.1%
1500 ispitanika	+/-2.53%
2000 ispitanika	+/-2.19%
5000 ispitanika	+/-1.39%

Kad pogledamo gornju tabelu, jasno se vidi da nema svrhe povećavati uzorak iznad 1000–1500 ispitanika, jer istraživanje postaje mnogo skuplje, a greška nije mnogo manja.

Sasvim je sigurno da će se i na sljedećim izborima kod nas koristiti istraživanja – nekada samo kao materijal za pres konferencije i saopštenja za štampu, nekada kao alat za određivanje strategije stranaka u predizbornoj kampanji. Činjenica je da stranke uviđaju korist koju mogu imati od istraživanja, pa one najorganizovanije rade i vlastita istraživanja koja im pomažu da se pozicioniraju, odrede strategiju i maksimalno iskoriste potencijal koji imaju. Za to vrijeme, javnost će se i dalje zabavljati golim brojkama o popularnosti stranaka i političara, te kladiti na rezultate izbora.

Očekivanja

Normalno je da sve političke stranke i njihova rukovodstva ulaze sa velikim ambicijama u predizbornu trku. Ako ne želite da ostvarite dobar rezultat, onda u trku i ne ulazite. Za širu javnost, kroz medije, ovi se ciljevi i povećavaju, kako bi se kod birača stvorila slika da su jaki, sigurni u sebe, jer birači vole pobjednike i mnogo lakše se priključuju pobjedničkom timu.

Dok su obećanja koja slušamo tokom predizbornih kampanja o borbi protiv korupcije, socijalnoj pravdi, unapređenju ekonomije itd. prilično uopštena, i teško je ocijeniti da li ih stranke ispunjavaju (koliko su poboljšali ekonomiju ili koliko su se borili sa korupcijom), predviđanja o izbornim rezultatima su egzaktna i lako je provjeriti da li su bila tačna.

Da li su ovi planovi zaista realni i na čemu počivaju? Da li neki političari u pokušajima da zavaraju javnost u stvari zavaravaju sami sebe? Evo nekih predizbornih očekivanja za 3. oktobar 2010. godine.

Pobjednici

Milorad Dodik, predsjednik SNSD-a: „Potrebno je da kao kandidat za predsjednika RS dobijem 60 do 70 odsto glasova građana kako bih Srpsku mogao dostojanstveno zastupati u svijetu.“

Rajko Vasić, izvršni sekretar SNSD-a: „Potpisali bi broj od 45 poslanika u Skupštini RS, i mada se ne bavimo proračunima, 8 do 9 poslanika u Sarajevu.“

Marko Pavić, predsjednik DNS-a: „Smatram da je 10 poslanika optimum koji će DNS postići na ovim izborima, iako povjerenje građana svakim danom raste, te da će naša koalicija nakon izbora biti još čvršća i da će voditi RS i narod BiH ka dobru, evroatlantskim integracijama i svemu onome što bude služilo građanima“ (SRNA, 17. juli 2010. godine).

PDP

Perica Bundalo, nosilac liste PDP-a za Narodnu skupštinu RS u izbornoj jedinici 1: „Očekujem sigurnu pobjedu koalicije Zajedno za Srpsku na svim nivoima. Očekujem da će PDP ostvariti najbolji rezultat od osnivanja i da će imati značajno veći broj poslanika u Narodnoj skupštini RS i Parlamentu BiH nego do sada“ (Glas Srpske, 5. septembar 2010. godine).

Branislav Borenović, nosilac liste PDP-a za Narodnu skupštinu RS u Izornoj jedinici 2: „Računamo na 10 do 12 poslanika u najvišem zakonodavnom tijelu RS, a dva u Sarajevu.“

Ivanić

Mladen Ivanić, predsjednik PDP-a: „Očekujem da pobijedim, a vjerujemo i da će koalicija `Zajedno za Srpsku` i njen kandidat za predsjednika RS Ognjen Tadić takođe pobijediti. PDP neće imati manje od 14 odsto glasova.“

Milorad Dodik, predsjednik SNSD-a: „Potrebno je da kao kandidat za predsjednika RS dobijem 60 do 70 odsto glasova građana kako bih Srpsku mogao dostojanstveno zastupati u svijetu.“

Perica Bundalo, nosilac liste PDP-a za Narodnu skupštinu RS u izbornoj jedinici 1: „Očekujem sigurnu pobjedu koalicije Zajedno za Srpsku na svim nivoima.“

Mladen Ivanić, predsjednik PDP-a: „...kandidat PDP-a za srpskog člana Predsjedništva BiH i kandidat SDS-a za predsjednika RS Ognjen Tadić će dobiti 30.000 glasova više u odnosu na kandidate SNSD-a Nebojšu Radmanovića i Milorada Dodika“ (Zvornik, 28. avgust 2010. godine).

Radikali

Milanko Mihajlica, predsjednik SRS RS: „Uvjeren sam da je mnogo nezadovoljnih u RS i da opozicija neće imati težak zadatak da pobijedi na izborima. Naše šanse su realne da u svim izbornim jedinicama imamo dovoljan broj glasova za osvajanje mandata za Narodnu skupštinu RS i poslanika u Predstavničkom domu Parlamentarne skupštine BiH“ (Glas Srpske, 6. septembar 2010. godine).

Dragoje Subotić, nosilac liste SRS dr V. Šešelj za Narodnu skupštinu RS u izbornoj jedinici 1: „Očekujem korektnu izbornu kampanju i da SRS Dr Vojislav Šešelj i ja, kao nosilac liste, dobijemo poslanika u Skupštini i da prođemo cenzus tri odsto.“

SDS

Ognjen Tadić, kandidat za Predsjednika RS: „Srpska demokratska stranka se po podršci građana izjednačila sa SNSD-om“ (tribina SDS-a u MZ Borik, Banja Luka, 15. septembar 2010. godine).

Nenad Stevandić, kandidat SDS-a za Narodnu skupštinu RS: „Očekujem preko 20 poslanika u NSRS, a 'proporcionalan broj' u Parlamentarnoj skupštini BiH.“

Iznenadjenja

Dragan Čavić, predsjednik DP-a: „Učinili smo sve da iz svake izborne jedinice imamo po jednog poslanika u Narodnoj skupštini RS. Uvjeren sam da možemo imati i jednog poslanika u Parlamentu BiH“ (SRNA, 3. oktobar 2010).

Krsto Jandrić, predsjednik NDS-a: „Nadam se brojcima od 20.000 glasova, što može biti dovoljno i za tri ili četiri poslanička mjesta, ali isto tako može biti nedovoljno za jedno. Izborne jedinice 2 i 3 su važne za konačni proračun.“

Milanko Mihajlica, predsjednik SRS RS: „Uvjeren sam da je mnogo nezadovoljnih u RS i da opozicija neće imati težak zadatak da pobijedi na izborima.“

Ognjen Tadić, kandidat za Predsjednika RS: „Srpska demokratska stranka se po podršci građana izjednačila sa SNSD-om“.

Gubitnici

Aleksandar Vučić, zamjenik predsjednika Srpske napredne stranke: „Očekujem da će SNS postati parlamentarna politička snaga, što znači promjene i nadu u drugačiju budućnost Republike Srpske.“

Dragan Kalinić, predsjednik SzDS: „Savez za demokratsku Srpsku će poslije opštih izbora biti parlamentarna na svim nivoima. Ne plašim se Milorada Dodika i s njim se mogu ravnopravno nositi. A što se tiče Tadića, od njega ću sigurno postići bolji izborni rezultat!“.

Zdravko Krsmanović, predsjednik Nove socijalističke partije: „Imaćemo šest poslanika u Narodnoj skupštini Srpske. Taj rezultat će nam dati snagu, jer se bez nas ne može formirati vlada, i omogućiće nam da premijer bude iz naših redova.“

Rezultati

Očekivanja su bila velika, pa ni 120 stolica u Narodnoj skupštini ne bi bilo dovoljno, a kamoli 83, koliko ih ima. Ukupno je u Narodnu skupštinu ušlo 10 političkih stranaka, u odnosu na devet koliko ih je bilo u prošlom sazivu NS RS.

Najveći gubitnik je Stranka za BiH, koja je izgubila četiri poslanička mandata, koliko je imala u sazivu Narodne skupštine 2006–2010, i prestala biti parlamentarna stranka u Republici Srpskoj. Pojavile su se dvije nove stranke – DP i NDS, koje ranije nisu na izborima osvajale mandate, makar je DP bila parlamentarna prelaskom jednog poslanika SDS-a u njene redove. Nakon opštih izbora 2010. godine u skupštinske klupe dolazi sedmi saziv⁶ NS RS od potpisivanja Dejtonskog sporazuma.

Od 1996. do danas mijenjala su se izborna pravila (prelazak sa zatvorenih na otvorene liste, uvođenje

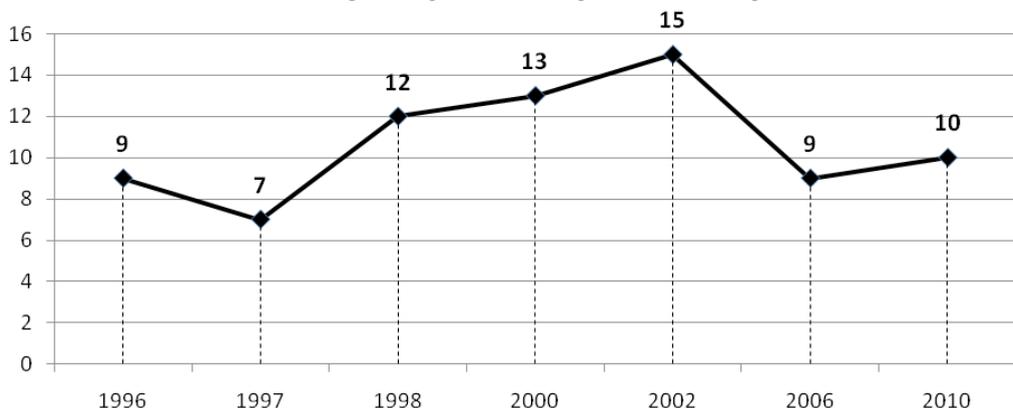
Aleksandar Vučić, zamjenik predsjednika Srpske napredne stranke: „Očekujem da će SNS postati parlamentarna politička snaga, što znači promjene i nadu u drugačiju budućnost Republike Srpske.“

Ukupno je u Narodnu skupštinu ušlo 10 političkih stranaka, u odnosu na devet koliko ih je bilo u prošlom sazivu NS RS.

⁶ Na osnovu rezultata prvih višestranačkih izbora u SR BiH 1991. godine i nakon početka ratnih sukoba formirana je Skupština srpskog naroda Bosne i Hercegovine sa administrativnim sjedištem u Sarajevu. Taj saziv Narodne skupštine radio je u periodu od 24. oktobra 1991. godine do 14. septembra 1996. godine.

višečlanih izbornih jedinica i kompenzacijskih mandata, prag od 3% itd.), ali je činjenica da Narodnu skupštinu uvijek čini velik broj stranaka ili koalicija.

Broj izabranih stranaka ili koalicija u Narodnoj skupštini Republike Srpske

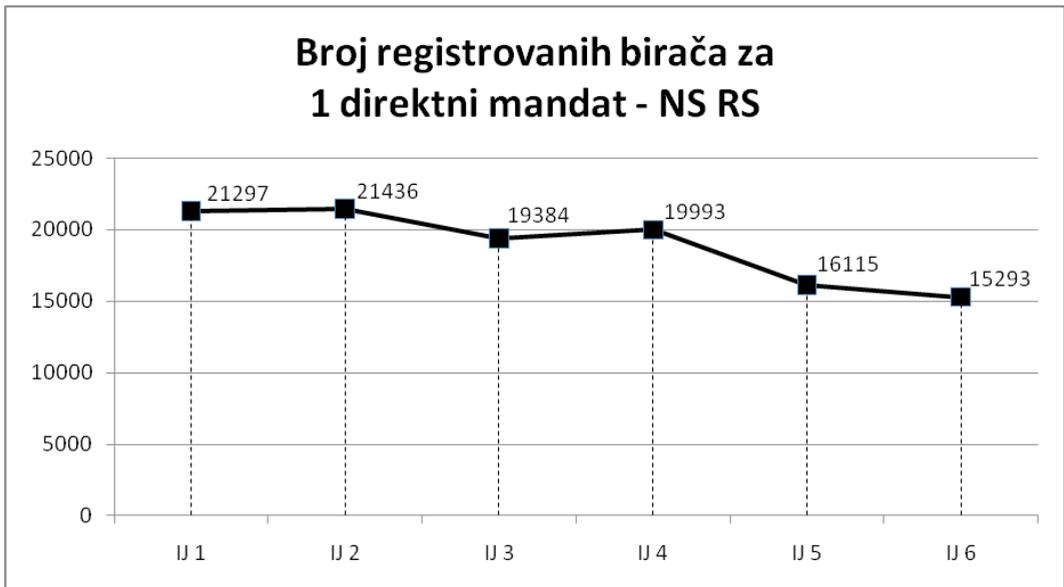
Mnoge stranke se zalažu za ukрупnjavanje političke scene u Republici Srpskoj i BiH, ali je iz grafikona jasno da ni uvođenje cenzusa od 3%⁷ nije mnogo u tome pomoglo. Možda bi trebalo razmišljati o promjeni izbornog zakona i povećanju cenzusa na 4% ili čak 5%, kako bi koalicije prestale biti matematičke, a postale programske.

Potrebno je ukazati na jednu anomaliju u Izbornom zakonu, koja se tiče odnosa broja registrovanih birača i broja poslanika koje ti birači biraju. Prema Izbornom zakonu BiH i Izbornom zakonu Republike Srpske, birači direktno biraju poslanike u Narodnoj skupštini iz višečlanih izbornih jedinica, a jedan dio mandata se dodjeljuje sa kompenzacijskih lista. Prema Izbornom zakonu BiH koji je usvojen 2001. godine, odnosno Izbornom zakonu Republike Srpske koji je usvojen 2002. godine, Republika Srpska je podijeljena u šest višečlanih izbornih jedinica, iz kojih se bira 62 poslanika, a 21 mandat se dodjeljuje sa kompenzacijskih lista.

⁷ Godine 2002. za direktne mandate i 2006. godine za kompenzacijske mandate.

Međutim, broj direktnih i kompenzacionih mandata, broj višočlanih izbornih jedinica i broj direktnih mandata koji se dodjeljuju iz ovih izbornih jedinica nisu nepromjenjive kategorije, kako mnogi misle. Naprotiv, prema članu 11.9 Izbornog zakona BiH, Narodna skupština Republike Srpske ima obavezu da svake četiri godine preispituje izborne jedinice i broj mandata.⁸

U Republici Srpskoj i BiH postoji disproporcija između broja birača i broja direktnih mandata koji se dodjeljuju po izbornim jedinicama. Dok u izbornim jedinicama 1 i 2 za Narodnu skupštinu Republike Srpske za jednog poslanika glasa preko 21.000 birača, taj broj se smanjuje prema jugoistoku, pa npr. u izornoj jedinici 6 za jednog poslanika glasa „samo“ 15.000 birača. Zbog postojanja kompenzacionih mandata, stranke u ovakvoj računici nisu zakinute, ali je svakako veći broj poslanika koji su izabrani iz opština sa jugoistoka Republike Srpske.

⁸ Izborni zakon BiH, član 11.9 – Narodna skupština Republike Srpske svake četiri godine preispituje izborne jedinice i broj mandata dodijeljenih svakoj izornoj jedinici koji su utvrđeni ovim poglavljem, kako bi se osiguralo da su utvrđeni uzimajući u obzir geografska ograničenja, u skladu sa demokratskim principima, a naročito proporcionalnošću između broja mandata i broja birača upisanih u Centralni birački spisak.

Savez nezavisnih socijaldemokrata je 2009. pokrenuo inicijativu za izmjenu Izbornog zakona Republike Srpske koji reguliše broj direktnih mandata koji se dodjeljuju po izbornim jedinicama, ali je nakon neviđenih kritika i neargumentovanih napada opozicije i bošnjačkih stranaka, predsjednik Narodne skupštine Igor Radojičić (koji je kao poslanik bio i predlagač ovih izmjena) taj zakon u novembru 2009. povukao sa dnevnog reda.

Ako je ovakav odnos broja poslanika pokušaj da se, uglavnom slabije razvijenim opštinama sa jugoistoka Republike Srpske pomogne kroz bolju reprezentaciju u zakonodavnim organima, onda je to opravdano, ali ako se radi o izbornom inženjeringu kako bi neke stranke ušle u Parlament⁹, onda hitno nešto treba mijenjati. Savez nezavisnih socijaldemokrata je 2009. pokrenuo inicijativu za izmjenu Izbornog zakona Republike Srpske koji reguliše broj direktnih mandata koji se dodjeljuju po izbornim jedinicama, ali je nakon neviđenih kritika i neargumentovanih napada opozicije i bošnjačkih stranaka, predsjednik Narodne skupštine Igor Radojičić (koji je kao poslanik bio i predlagač ovih izmjena) taj zakon u novembru 2009. povukao sa dnevnog reda. Kritike su bile krajnje površne i pokazivale potpuno nerazumijevanje izbornog zakona i načina dodjeljivanja mandata.

Vukota Govedarica, poslanik SDS-a u Narodnoj skupštini: „Ovaj zakon diskriminiše građane istočnog dijela RS budući da izbornim jedinicama 5 i 6 oduzima po jedan direktni i jedan kompenzacioni mandat u Narodnoj skupštini RS“ (SRNA, 27. oktobar 2009. godine).

Bošnjački predstavnici su svoju kritiku uglavnom zasnivali na tome da Republike Srpska ne treba ni imati izborni zakon.

Iako ima zakonsku obavezu da analizira strukturu i broj poslanika po izbornim jedinicama, niti jedan saziv NS RS do sada to nije uradio. Sljedeća tabela pokazuje da je u toku proteklih devet godina, koliko granice izbornih jedinica i broj direktnih mandata nisu mijenjani, došlo do velikih promjena u biračkom tijelu. Do promjena je došlo iz nekoliko razloga:

- Prelazak sa aktivne na pasivnu registraciju za glasanje;

⁹ Srpska radikalna stranka Republike Srpske će u novom sazivu Narodne skupštine imati jednog poslanika koji je izabran direktno u izbornoj jedinici 6 (stara i istočna Hercegovina). S brojem glasova koje je SRS RS osvojila u izbornoj jedinici 6 u izbornoj jedinici 1 (gdje se nalazi njihova baza) ne bi prešli ni izborni prag od 3%, a da ne govorimo o dobijanju mandata.

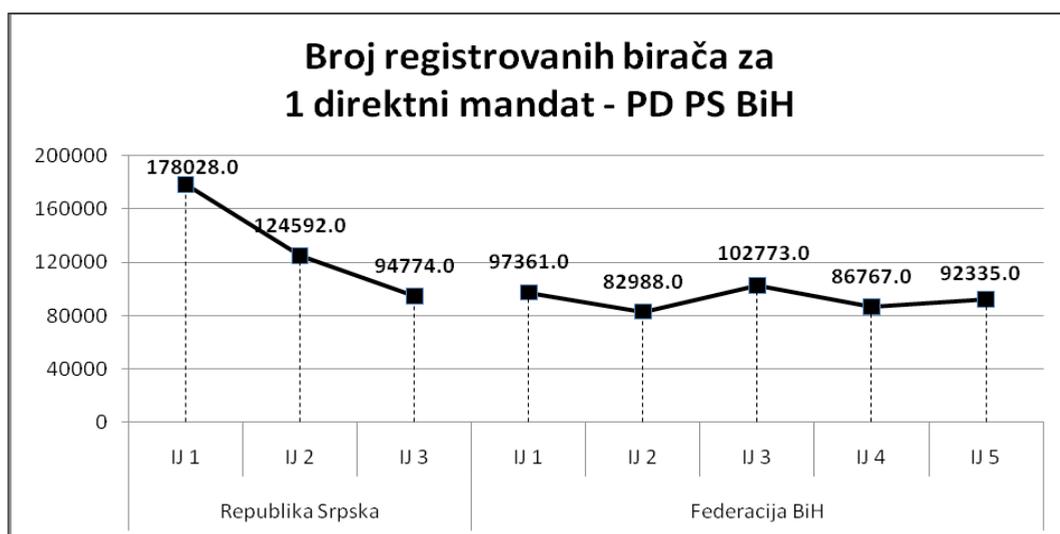
- Smanjivanja broja birača koji su registrovani da glasaju u odsustvu i poštom;
- Migracije stanovništva u razvijenije opštine na sjeverozapadu Republike Srpske.

broj registrovanih birača			
	2002.	2010.	razlika
IJ 1	214953	276856	+61903
IJ 2	191397	257229	+65832
IJ 3	153358	193835	+40477
IJ 4	153583	179941	+26358
IJ 5	191907	177268	-14639
IJ 6	116509	107053	-9456

Dok je distribucija direktnih mandata 2002. godine bila prilično fer, to se za 2010. godinu nikako ne može reći.

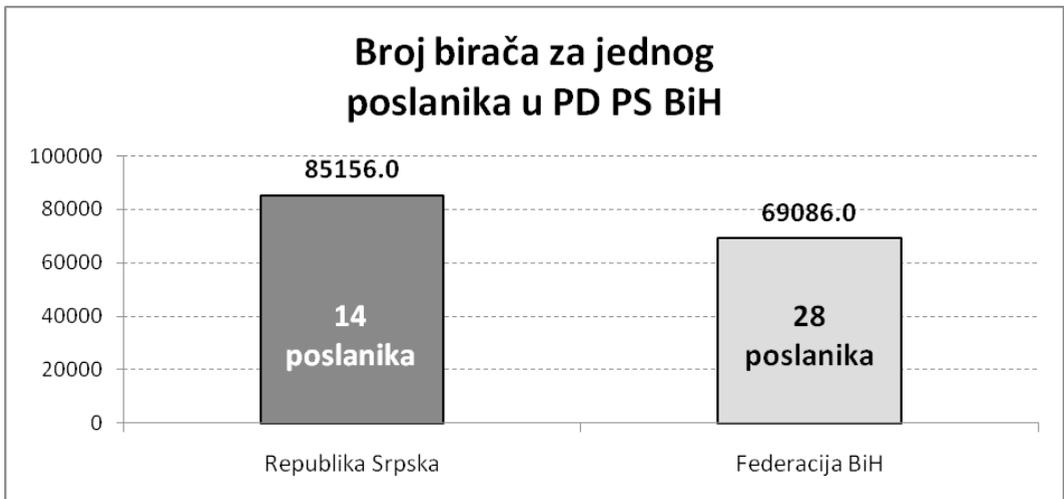
Kada se posmatra odnos broja birača i broja direktnih mandata za Predstavnički dom Parlamentarne skupštine BiH, situacija je još gora. Republika Srpska podijeljena je na tri izborne jedinice, i iz svake od ovih izbornih jedinica dodjeljuju se tri direktna mandata. Odnos broja birača između izborne jedinice 1 koja obuhvata regije Prijedor i Banja Luka i izborne jedinice 3, koja obuhvata područje od Zvornika do Trebinja, skoro je 2 : 1. Tako za jednog poslanika u izornoj jedinici 1 glasa 178.000 birača, a u izornoj jedinici 3 tek nešto više od 94.700 birača.

Kada se posmatra odnos broja birača i broja direktnih mandata za Predstavnički dom Parlamentarne skupštine BiH, situacija je još gora.

Neujednačeni kriterijum se nastavlja i u odnosu broja poslanika u Predstavničkom domu PS BiH.

Neujednačeni kriterijum se nastavlja i u odnosu broja poslanika u Predstavničkom domu PS BiH. Tako iz Federacije BiH jednog poslanika bira oko 69.000 birača, a iz Republike Srpske je potrebno više od 85.000 birača da bi izabralo jednog poslanika. Naravno, treba znati da je broj članova Predstavničkog doma regulisan Ustavom BiH, čiji član 4 kaže: „Predstavnički dom se sastoji od 42 člana, od kojih su dvije trećine izabrane s teritorija Federacije, a jedna trećina s teritorija Republike Srpske“, pa bi promjena odnosa broja poslanika iz Republike Srpske i Federacije BiH zahtijevala i promjene Ustava, što je malo vjerovatno.

Posmatrajući gorenavedene brojke, nameće se zaključak da glas birača iz Republike Srpske manje vrijedi od glasa birača iz Federacije BiH, jer je potrebno preko 20% birača više u Republici Srpskoj da bi izabralo jednog poslanika u Parlamentu BiH.

Da bi izbori bili fer, Narodna skupština Republike Srpske i Parlament BiH bi trebalo u narednom mandatu da poštuju svoju zakonsku obavezu i izvrše usklađivanje granica izbornih jedinici i broja direktnih mandata koji se iz njih dodjeljuju, kako bi svi birači bili u ravnopravnoj poziciji.

Izborne prevare

Opšti izbori 2010. godine u BiH ostaće upamćeni i po velikoj galami koja se digla nakon izbora, o navodnim izbornim prevarama. Krađe glasova počele su se pominjati još u izbornoj noći, 3. oktobra, i skoro da nije bilo stranke ili kandidata koji nisu optužili političke protivnike, izbornu administraciju i posebno Centralnu izbornu komisiju, za prevare.

Posebne tenzije su postojale oko izborne trke za srpskog člana Predsjedništva BiH. PDP i kandidat koalicije Zajedno za Srpsku Mladen Ivanić osporili su pobjedu kandidata koalicije SNSD-SP Nebojše Radmanovića i tražili ponovno prebrojavanje svih glasačkih listića za ovaj nivo. Kao glavni argument navođen je broj nevažećih glasačkih listića:

Siniša Đorđević, član Glavnog odbora PDP-a: „U ovoj situaciji jasno je da je oko 10 odsto nevažećih glasačkih listića, čime se stekao uslov da CIK BiH može pokrenuti postupak radi poništavanja izbora na određenim izbornim mjestima gdje su se te nepravilnosti desile. Ukoliko CIK BiH to ne uradi, PDP nikada neće priznati rezultate opštih izbora za taj nivo vlasti“ (ONASA, 6. oktobar 2010. godine).

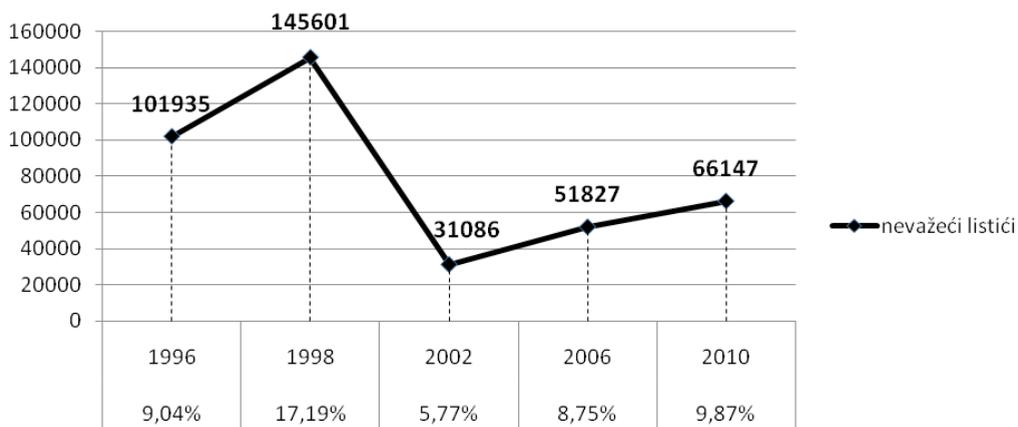
Zbog male razlike u broju glasova između N. Radmanovića i M. Ivanića, Centralna izborna komisija BiH je po službenoj dužnosti naredila prebrojavanje nevažećih listića za ovaj nivo:

Irena Hadžiabdić, predsjednica Centralne izborne komisije: „Čitava bura digla se oko nevažećih glasačkih listića. Padale su strahovite optužbe da CIK namješta izbore i, u najboljem slučaju, pomaže izborni inženjering, pri čemu broj nevažećih glasačkih listića ne odstupa od trenda koji se ponavlja iz izbora u izbore“ (ONASA, 3. novembar 2010. godine).

A šta govore brojke? Da li je 10% nevažećih listića zaista izuzetak na izborima u BiH? Godine 2010. birali smo Predsjedništvo BiH po peti put. Sljedeći grafikon pokazuje kako se kretao broj nevažećih listića na izborima za srpskog člana Predsjedništva BiH.

Irena Hadžiabdić, predsjednica Centralne izborne komisije: „Čitava bura digla se oko nevažećih glasačkih listića. Padale su strahovite optužbe da CIK namješta izbore i, u najboljem slučaju, pomaže izborni inženjering, pri čemu broj nevažećih glasačkih listića ne odstupa od trenda koji se ponavlja iz izbora u izbore“.

izbori za srpskog člana Predsjedništva BiH

Godine 2002. broj nevažeci listića je bio najmanji, a to je godina kada je Centralna izborna komisija BiH počela da organizuje izbore. I od tada broj nevažeci listića polako raste.

Godine 2002. broj nevažeci listića je bio najmanji, a to je godina kada je Centralna izborna komisija BiH počela da organizuje izbore. I od tada broj nevažeci listića polako raste. Ali isto tako možemo zaključiti da preko 66.000 nevažeci listića ove godine nije ništa u odnosu na broj nevažeci listića 1996. i 1998. godine.

Ako uvedemo još jednu varijablu – broj kandidata, nameću se dodatni zaključci. U slučajevima kada postoji mali broj kandidata, izjednačenih po rejtingu, raste broj nevažeci listića. Tako je 1998. godine situacija bila veoma slična današnjoj, jer su se suočili dva jaka kandidata: koalicije SLOGA – Živko Radišić i kandidat koalicije SDS – SRS RS – Momčilo Krajišnik, a današnju ulogu Rajka Papovića (SzDS) je tada imao Zoran Tadić iz Srpske koalicije za Republiku Srpsku. Te 1998. godine čak 17,19% listića je bilo nevažeci.

Godine 1996. četiri kandidata su se kandidovala za poziciju u Predsjedništvu BiH ali je situacija bila drugačija, jer tadašnja uzdanica opozicije, Mladen Ivanić, nije mogao ni pomisliti da se po broju glasova približi Momčilu Krajišniku, koji je na kraju osvojio više nego dvostruko glasova u odnosu na Ivanića.

Godine 2002. bilo je čak 16 kandidata za srpskog člana Predsjedništva BiH, a 2006. godine 11 kandidata i to su godine kada je broj nevažeci listića bio najmanji.

Godine 2010. ponovila se priča iz 1998. sa dva jaka, izjednačena kandidata i jednim sporednim igračem. I opet raste broj nevažećih listića. Razloge možemo tražiti i u tome što mali broj kandidata biračima ne daje mogućnost da izaberu onog koji im se sviđa, pa svjesno upropaštavaju glasačke listiće nepopunjavanjem i precrtavanjem. Ovu tezu djelomično potvrđuju rezultati ponovnog brojanja nevažećih glasačkih listića.

U svom saopštenju, objavljenom 27. oktobra 2010. godine, CIK je saopštio da „...prema nalazima ponovljenog brojanja, nevažećih neoznačenih glasačkih listića je 44.525, precrtanih 10.090, a glasačkih listića sa više oznaka 6.179.“

Iako gore navedeni brojevi pokazuju da izbori 2010. godine po broju nevažećih listića nisu bili ništa posebno u kratkoj višestranačkoj istoriji BiH, ipak se pred izbornu administraciju i političke stranke koje učestvuju u zakonodavnoj vlasti postavlja pitanje koji su razlozi ovakvog stanja. Sigurno je da ne postoji samo jedan razlog, već njih više – od velikog broja nepismenih birača, izrazito komplikovanih glasačkih listića koje ni pismeni birači ne mogu tako lako odgonetnuti, preko nedovoljno obučeni i profesionalnih biračkih odbora, pa sve do izbornog sistema koji ostavlja prostor za izborni inženjering od strane izborne administracije i političkih stranaka i kandidata.

Kako su uzroci različiti, tako i pravci djelovanja treba da budu različiti, ali su dva jasna pravca kojima treba ići. Centralna izborna komisija mora uložiti dosta truda u obuku biračkih odbora i drugih članova izborne administracije, pa i u rigorozniju kontrolu njihovog rada, a sa druge strane političke stranke imaju priliku da u zakonodavnim organima pokrenu inicijative za izmjene izbornog zakona koje bi smanjile mogućnosti izbornih prevara.

Ovako ostaje pomalo gorak okus nakon objavljivanja rezultata, jer mnoge stranke su iznijele teške optužbe na račun CIK-a, sve dotle da ne priznaju rezultate izbora:

Mladen Ivanić, predsjednik PDP-a i kandidat koalicije Zajedno za Srpsku za srpskog člana Predsjedništva BiH: „Neću doći na inauguraciju članova Predsjedništva BiH, zato što PDP ne priznaje rezultate izbora zbog našeg uvjerenja

Centralna izborna komisija mora uložiti dosta truda u obuku biračkih odbora i drugih članova izborne administracije, pa i u rigorozniju kontrolu njihovog rada, a sa druge strane političke stranke imaju priliku da u zakonodavnim organima pokrenu inicijative za izmjene izbornog zakona koje bi smanjile mogućnosti izbornih prevara.

Ne treba biti nerealan i očekivati da će bilo koji sljedeći izbori proteći bez kritika na račun izborne administracije i optužbi o izbornim krađama.

Valjda kao i u svim oblastima javnog života kod nas, i kada se govori o izborima postoje dežurni kritičari koji kritikuju sve i svašta, najčešće vrlo površno i bez argumenata.

da je bilo manipulacija prilikom glasanja. Kao što znate, mi nismo potvrdili niti ćemo potvrditi izbor srpskog člana Predsjedništva BiH, prema tome nećemo ni prisustvovati inauguraciji novih članova. Smatramo da bi se istina mogla utvrditi jedino brojanjem važećih, nevažećih i nedostajućih glasova. To nije urađeno i mi rezultate ne možemo prihvatiti" (Dnevni avaz, 10. novembar 2010. godine).

Ne treba biti nerealan i očekivati da će bilo koji sljedeći izbori proteći bez kritika na račun izborne administracije i optužbi o izbornim krađama. Vidjeli smo kako su velika očekivanja svih učesnika u izborima, a rezultati ni izbliza takvi, pa je nakon izbora potrebno pronaći opravdanje pred članovima stranke i biračima. Najlakše je odbaciti svaku odgovornost i reći: „Pokradeni smo!“

Zaključak

Valjda kao i u svim oblastima javnog života kod nas, i kada se govori o izborima postoje dežurni kritičari koji kritikuju sve i svašta, najčešće vrlo površno i bez argumenata. Posebno je čudno što postoje visoko pozicionirani članovi stranaka koji pokazuju nepoznavanje izbornih pravila po kojima se odvija politička borba, iako im od tih pravila zavisi karijera.

Nije Izborni zakon toliko loš koliko ga političari, stranke i nevladine organizacije kritikuju. Čak ću biti slobodan da ocijenim da je naš izborni zakon jedan od boljih u regionu. Problemi se više javljaju u provođenju ovog zakona, pa bi Centralna izborna komisija trebalo da posveti više pažnje edukaciji i kontroli svih organa koji izbore provode – od opštinskih izbornih komisija do biračkih odbora.

Odgovornije stranke i poslanici će se uhvatiti u koštac sa problemima, pa kako Izborni zakon nije nepromjenjiva kategorija, izabrani predstavnici u novom mandatu imaju šanse da ga izmijene, da bi se uočeni propusti i nedostaci ispravili i smanjila mogućnost izbornih krađa.

Prilog – rezultati izbora u Republici Srpskoj

Narodna skupština Republike Srpske

Stranka	Broj glasova	Procenat	Broj mandata
SNSD	240.727	38,00%	37
SDS	120.136	18,97%	18
PDP	47.806	7,55%	7
DNS	38.547	6,09%	6
SP–PUP	26.824	4,23%	4
DP	21.604	3,41%	3
SDP	19.297	3,05%	3
SDA	16.861	2,66%	2
NDS	13.440	2,12%	2
SRS RS	15.166	2,39%	1
Ostale stranke	73.021	11,53%	
Nevažeći listići	37.301	5,56%	

Predstavnički dom Parlamentarne skupštine BiH iz Republike Srpske

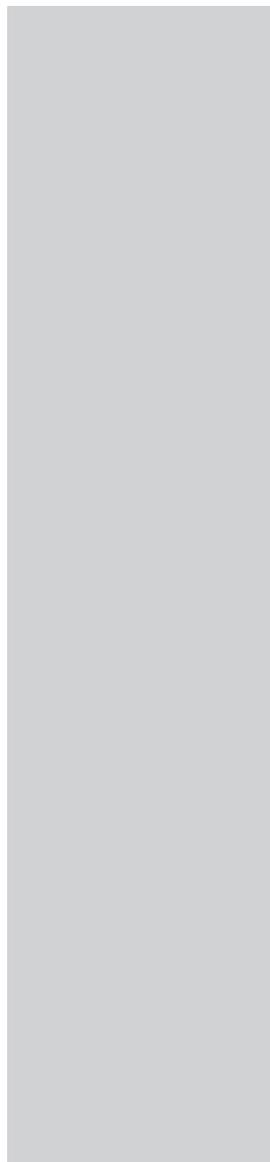
Stranka	Broj glasova	Procenat	Broj mandata
SNSD	269.009	43,30%	8
SDS	137.844	22,19%	4
PDP	40.070	6,45%	1
DNS	28.511	4,59%	1
Ostale stranke	145.842	23,47%	
Nevažeći listići	49.669	7,40%	

Predsjednik i potpredsjednici Republike Srpske

Kandidat	Stranka/koalicija	Broj glasova	Procenat	Napomena
Milorad DODIK	SNSD–DNS–SP	319.618	50,52%	Predsjednik RS
Ognjen TADIĆ	Koalicija zajedno za Srpsku	227.239	35,92%	
Enes SULJKANOVIĆ	SDP	15.425	2,44%	Potpredsjednik RS
Ševket HAFIZOVIĆ	SDA	14.843	2,35%	
Muharem MURSELOVIĆ	SBIH	14.177	2,24%	
Emil VLAJKI	NDS	6.101	0,96%	Potpredsjednik RS
Ivan KRNDelj	HSS-NHI	5.487	0,87%	
Ostali kandidati		29.784	4,71%	
Nevažeći listići		38.082	5,68%	

Predsjedništvo BiH – srpski član

Kandidat	Stranka/ koalicija	Broj glasova	Procenat
Nebojša RADMANOVIĆ	SNSD-SP	295.629	48,92%
Mladen IVANIĆ	Koalicija zajedno za Srpsku	285.951	47,31%
Rajko PAPOVIĆ	SzDS	22.790	3,77%
Nevažeci listići		66.147	9,87%

Političke partije u tranzicijskom procesu

(SLUČAJ Bosna i Hercegovina)

Dr Miloš Šolaja, Centar za međunarodne
odnose, Banja Luka

Sažetak

Političko organizovanje za demokratiju u Bosni i Hercegovini došlo je s masovnim pokretima u socijalističkim zemljama početkom devedesetih godina 20. vijeka. 'Pluralistička revolucija' zatekla je BiH u cjelini, to znači i oba njena entiteta, i procese izgradnje liberalne demokratije bez velikog demokratskog kapaciteta, bez ranije tradicije i iskustava pluralističke demokratije, a istovremeno i bez unutrašnjih pretpostavki u prethodnom socijalističkom društvu na bazi izgradnje civilnog društva koje bi omogućile dosljedniju realizaciju koncepta liberalnog političkog sistema. Nove ekonomsko-političke elite nisu imale namjeru da se kolektivistički društveni sistem bitnije promijeni, već

Političko organizovanje za demokratiju u Bosni i Hercegovini došlo je s masovnim pokretima u socijalističkim zemljama početkom devedesetih godina 20. vijeka.

Bosna i Hercegovina, nesumnjivo, najspornije u Evropi sprovodi postsocijalističku tranziciju.

Opšteprihvaćena definicija određuje tranziciju kao "interval" između dva političkih režima odnosno kao period između sloma starog nedemokratskog i učvršćenja novog demokratskog političkog sistema".

redistribuciju bogatstva, ekonomske i političke moći što je uticalo na etnifikaciju političkog sistema – prije svega političkih partija, civilnog društva i medija kao glavnih aktera tranzicionih promjena.

Ključne riječi: političke partije, civilno društvo, tranzicija, moć, bogatstvo, međunarodna zajednica.

Bosna i Hercegovina, nesumnjivo, najspornije u Evropi sprovodi postsocijalističku tranziciju. Postsocijalistička liberalno-demokratska tranzicija svakako je jedan od najvećih transformacionih društvenih i političkih zahvata u istoriji čovječanstva. Takav kvalitet i kvantitet promjena na tako velikom prostoru, u tako kratkom vremenu i u tako velikom broju država, nezabilježen je u ljudskoj istoriji. Tranzicioni proces iniciran je, a zatim se nastavio, nakon raspada složenih federativnih država poput Sovjetskog Saveza, Jugoslavije i Čehoslovačke. U ovim slučajevima proces tranzicije poprimao je drugačije karakteristike nego u "starim" državama Kasapović (1996: 153–154).

– razlikovanje "starih" nacionalnih država koje su bile suočene s procesom "čiste" demokratske tranzicije i novih – novonastalih ili obnovljenih – država u kojima je demokratska tranzicija bila najuže povezana sa "secesijom" – uspostavljanje nove države;

– razlikovanje novih nacionalnih država koje su tokom tranzicijskih procesa bile suočene s militantnim od onih koje su se suočavale s "uobičajenim" političkim i socijalnim konfliktima izazvanim promjenama sistema.

Opšteprihvaćena definicija određuje tranziciju kao "interval" između dva političkih režima odnosno kao period između sloma starog nedemokratskog i učvršćenja novog demokratskog političkog sistema" (O'Donnell, Schmitter, 1986: 6) Dosadašnje sudije "tri talasa tranzicije" (Huntington), karakterišu taj period kao ubrzane promjene političkih i društvenih odnosa, neizvjesnost u pogledu krajnjeg rezultata započetih procesa, nagli porast broja aktera tih procesa i uspostavljanje mnogo složenijih odnosa među akterima.

Kao strukturne elemente tranzicije možemo da prihvatimo:

1. faze demokratske tranzicije koju čine:
 - liberalizacija – proces koji počinje mjerama iz leadershipa nedemokratskih režima;
 - demokratizacija – institucionalizacija "minimalnog seta pravila";(izgradnja političkih institucija: pogodbeni obrazac)
2. aktere tranzicionih procesa;
3. strategije i oblike djelovanja aktera tranzicije;

Za BiH možemo tvrditi da je ona još u početnoj fazi demokratske tranzicije. Početak njene tranzicije zaustavljen je ratom koji je "izazvao disoluciju države i zaustavio tranzicijske procese" (Kasapović, 1996: 156). Tranzicija je u posljednjim danima SFRJ započeta podržavanjem nacionalnih politika kao demokratskih politika, posebno u Hrvatskoj i Sloveniji, čime je počeo raspad savezne države i pokrenuta tranzicija suverenosti u cilju izgradnje državotvornosti, uporedo sa izgradnjom institucija demokratske tranzicije.

Glavni društveni rascjepi u jugoslovenskim državama bili su centar – periferija i etnički rascjepi na osnovi matična nacija – Srbi kao nacionalna manjina. Razlika u BiH je bila u tome što se etnički rascjep pojavio na nacionalnoj osnovi između tri nacije – Muslimani (kasnije Bošnjaci), Srbi i Hrvati. Dva etnička rascjepa u Bosni i Hercegovini prekrila su sve ostale društvene rascjepe koji se javljaju u samom početku demokratske tranzicije i u vrijeme izgradnje demokratskih institucija.

Početna faza tranzicije, koja može da se označi kao ograničena liberalizacija, produžena je s tri faktora:

1. kreiranje nacionalnih političkih pokreta kao velikih političkih organizacija pod imenom stranaka - predstavnika nacionalnih politika koje pripadaju tipu populističkih političkih pokreta, konglomeracijskih, forumskih ili kišobranskih

Za BiH možemo tvrditi da je ona još u početnoj fazi demokratske tranzicije.

Glavni društveni rascjepi u jugoslovenskim državama bili su centar – periferija i etnički rascjepi na osnovi matična nacija – Srbi kao nacionalna manjina.

Gledano iz aspekta strategija demokratske tranzicije, u BiH se razlikuju četiri strategije: tri nacionalne politike i strategija međunarodne zajednice. Svim strategijama zajedničko je da se demokratska tranzicija sprovodi na osnovama power sharing modela izgradnje državnih institucija.

- organizacija koji je pojačao i produžio etničke rascjepe¹;
2. rat na etničkoj osnovi koji je zamrznuo i usporio fazu liberalizacije što su neke stranke (SDS) čak i formalizovale zabranom rada drugih političkih organizacija;
 3. uticaj međunarodne zajednice koja je preuzela na sebe upravljanje demokratskom tranzicijom u BiH kroz: (1) zaustavljanje rata; (2) izgradnju i političkog sistema i demokratizaciju kao njegovu osnovu; (3) izgradnju civilnog društva kreirajući njegove institucije, društveno okruženje i procedure, ali i postavljajući ciljeve.

Gledano iz aspekta strategija demokratske tranzicije, u BiH se razlikuju četiri strategije: tri nacionalne politike i strategija međunarodne zajednice. Svim strategijama zajedničko je da se demokratska tranzicija sprovodi na osnovama power sharing modela² izgradnje državnih institucija.³

Prelaz sa ne-liberalne na liberalnu državu trebalo je da se obavi u tri faze – tri perioda: prva faza ograničena je na ustavno pravne promjene (najkraća i najlakša, traje do šest mjeseci); druga faza je faza 'normalne' politike u kojoj se mijenja život cijele države i ona traje oko šest godina (deset puta duže od prve faze); treća faza je proces nastanka civilnog društva i u njoj se grade temeljne institucije civilnog društva. Ovaj proces je najsloženiji i najdugotrajniji i smatra

¹ Te organizacije su podrazumijevale organski pojam zajednice, mobilizaciju masa u politički pokret, strukturiranje političkog života na dinamici poretka i pokreta, autokratiju, "istorijsku nostalgiju" i "istorijski mentalitet" umjesto ideologije.

² Power sharing model podrazumijeva politički sistem u kojem nacionalne političke elite odlučuju na bazi konsenzusa u ime svojih nacija u okviru centralnih institucija.

³ Pojam političkih institucija i njihova izgradnja bio je sporan u političkoj teoriji: spor je razriješen razdvajanjem institucija u užem i širem smislu. U užem smislu to su: institucije političkog sistema (šef države, parlament, vlada sudstvo i izvršni organi). U širem smislu institucije su političke partije, udruženja i druge nevladine organizacije, sindikati, masovni mediji, ali i norme procedura i ponašanja poput ustava, zakona, izbora, javnog mnjenja i dr.

se da traje najmanje 60 godina i podrazumijeva duboke i veoma složene promjene postojećih društvenih odnosa.

Izgradnja institucija političkog sistema u procesu demokratske tranzicije u svim državama nastalim na prostoru bivše Jugoslavije (osim Slovenije), gledano iz aspekta domaćih aktera političkog procesa, počela je na osnovama tzv. "pogodbenog obrasca" karakterističnog za države nastale raspadom federacija. Od tzv. "starih" država jedino je ovakav obrazac karakterističan za Albaniju. Karakteristike tog obrasca jeste upravljanje promjenama "odozgo". Početak i usmjeravanje promjena i izgradnja novih demokratskih institucija formira se u krilu stare političke elite koja se prilagodila procesu tranzicije postavljajući sebi cilj da i dalje ostane na vlasti. Klica novih elita javila se u posljednjim danima socijalističkih režima, u vrijeme u kojem politička ekonomija socijalizma nije imala odgovor na izazove globalnih promjena i probleme koje je nedovoljan materijalni razvoj stavljao pred nju. Neuspješni ideološko-politički sistemi pokušali su da nađu spas u angažovanju privatnih sredstava, nastalih u rukama onih koji su pokazivali veću poslovnu sposobnost i rizik i želeći, nasuprot oficijelno proklamovanim moralnim vrijednostima, još u to doba da steknu što više novca nego što je to mogla prosječna, bolje stojeća, socijalistička elita. Ulaganje sopstvenog novca u nedefinisanim i krajnje rizičnim sistemima, u vrijeme sveobuhvatnih, posebno ustavno-sistemskih promjena, nepripremljenih za novu vrstu kapital-odnosa, imalo je svoju cijenu – bogaćenje na račun države i društvenog novca odnosno na račun društvenog napretka. "Nova ekonomska elita", najčešće trgovačka, samo djelimično industrijska, koja je počela da uvozi sve, a izvozi i proizvodi veoma malo, počela je i da se bogati naglo na račun država u kojima je djelovala" (Šolaja, 2005: 111).

Gledano iz ugla internacionalnih aktera, ili jednog aktera objedinjenog u pojmu 'međunarodna zajednica', radi se o dirigovanom modelu, modelu *sui generis* za Bosnu i Hercegovinu, čija je osnovna karakteristika direktivna izgradnja institucija političkog sistema. Ta direktivna izgradnja podrazumijeva kompilaciju segmentiranih političkih sistema nastalih tokom rata u BiH, u suštini prost zbir tri nacionalne verzije pogodbenog modela čiji je glavni društveni rascjep

Početak i usmjeravanje promjena i izgradnja novih demokratskih institucija formira se u krilu stare političke elite koja se prilagodila procesu tranzicije postavljajući sebi cilj da i dalje ostane na vlasti.

Ulaganje sopstvenog novca u nedefinisanim i krajnje rizičnim sistemima, u vrijeme sveobuhvatnih, posebno ustavno-sistemskih promjena, nepripremljenih za novu vrstu kapital-odnosa, imalo je svoju cijenu – bogaćenje na račun države i društvenog novca odnosno na račun društvenog napretka.

Centralne institucije u Bosni i Hercegovini dobile su ustavno-pravni institucionalni okvir u institucijama reprezentativne vlasti (Predsjedništvo BiH), zakonodavne (oba doma Parlamentarne skupštine) i izvršne vlasti (Savjet ministara) čime su postale institucionalizovana tačka susreta i sučeljavanja nacionalnih politika.

isključivo etnički. To znači prostu kompilaciju tri politička sistema upravljana od strane nacionalnih političkih elita koje bazni konsenzus o ključnim pitanjima države uspostavljaju u međusobnim odnosima u ime nacionalnih kolektiviteta koje predstavljaju, a koji ne uspostavljaju horizontalne veze na nižim nivoima. Centralne institucije u Bosni i Hercegovini dobile su ustavnopravni institucionalni okvir u institucijama reprezentativne vlasti (Predsjedništvo BiH), zakonodavne (oba doma Parlamentarne skupštine) i izvršne vlasti (Savjet ministara) čime su postale institucionalizovana tačka susreta i sučeljavanja nacionalnih politika. Sve je postavljeno na princip pariteta i rotacije pri uspostavljanju nacionalnih relacija, kao i na princip konsenzusa u odlučivanju na bazi nacionalnog veta. Sistem je imao elemente konsocijativne demokratije, u osnovi je to bio princip raspodjele moći, odnosno "*power sharing*" model.

Aktuelni proces tranzicije u Bosni i Hercegovini dvije decenije nakon početka još nije izašao iz faze ograničene liberalizacije po čemu je ona zaista specifična država s najdužom konstitucionalnom fazom od svih postsocijalističkih tranzicionih zemalja. Posljedica direktivne uloge međunarodne zajednice jesu petrificirani etnički oštro odvojeni stranački sistemi koji u okvirima nacionalnih zajednica predstavljaju legitimizaciju vlasti stare političke elite za potrebe nove ekonomske elite nastale na koruptivnim osnovama. Petrificirane stranke gotovo da nemaju razlike u odnosu na nacionalne projekte i predstavljaju istovremeno i legitimizaciju *power sharing* modela. Taj model predstavlja i petrifikaciju etničkih *cleavages* (rascjepa) koje postaju osnova za izgradnju institucija, projekciju predizbornih kampanja i osnovu izbornih rezultata. Ideološki rascjepi se pojavljuju tek u drugom planu i ne predstavljaju osnove za kreiranje politika na osnovi kojih bi se birači opredjeljivali.⁴

U fokusu pažnje bile su političke promjene, prije svega uspostavljanje modela odlučivanja po principu predstavničke višestranačke demokratije. Takav prelaz

⁴ Nevažnost ideoloških rascjepa pokazuju raspadi koalicija u kojim prilikama ministri i drugi dužnosnici partija koje napuštaju koalicije ostaju uz većinsku vladajuću strukturu.

zahtijevao je potpunu izmjenu ideološkog obrasca na kojem se gradila društvena struktura i na njoj zasnovana politička vlast i uprava. Spasonosna formula za tu izmjenu bio je nacionalizam koji je mogao da usisa sve različite ideološko-političke poglede. Ideologija socijalizma u Evropi doživjela je slom, a novouspostavljene "partije na vlasti sve više su se oslanjale na nacionalizam, koji je još od šezdesetih godina bio negde blizu same površine" (Krempton, 162). Programske orijentacije tih stranaka uglavnom su negativno određene u odnosu na stranku na vlasti, mnogo više nego što sprovode pozitivna ideološka i programska opredjeljenja koja bi po unutrašnjoj logici partija trebalo da bude uslovljena socijalnom stratifikacijom i interesnim svrstavanjem u društvu.

Stranačka tradicija u Bosni i Hercegovini više je nego skromna. Političke organizacije u Bosanskom saboru uspostavile su se u periodu 1910–1914. "On (Sabor) nije bio zasnovan na strankama obrazovanim na socijalno-političkoj osnovi nego na grupama koje su bile zasnovane na vjersko-nacionalnoj osnovi i novim narodnim organizacijama" (Mikić, 1997: 255). I obrazovane stranačko-političke filijale su sa stvaranjem Kraljevine SHS do 1929. godine zasnovane pretežno na vjerskoj i etničkoj pripadnosti, a u vođstvu filijala nalazili su se neki od bivših poslanika u Bosanskom saboru" (Mikić, 1997: 255). I nakon obnavljanja stranačkog života poslije 1931. godine u Kraljevini Jugoslaviji, etničko, nacionalno i vjersko predstavljalo je ključnu osnovu za učešće u stranačkom i političkom životu.

Političko organizovanje u Bosni i Hercegovini između dva rata bilo je postavljeno na etničku konsocijativnu osnovu održavanu i u vladajućoj komunističkoj partiji i u političkom sistemu. S takvim tradicijama ušlo se u pluralizaciju političkog života i demokratsku tranziciju krajem 80-ih godina 20. vijeka. Prvi višestranački izbori 18. novembra 1990. godine odrazili su ponovo etnonacionalne konsocijativne osnove partijskog organizovanja u BiH.

Mali značaj ideološko-programskih razlika uslovljava pojavu kohabitativnog "demokratskog totalitarizma" koji u osnovi predstavlja komplementarni konglomerat najvećih partija, zasnovan na činjenici da sve one dijele po-

Stranačka tradicija u Bosni i Hercegovini više je nego skromna.

Političko organizovanje u Bosni i Hercegovini između dva rata bilo je postavljeno na etničku konsocijativnu osnovu održavanu i u vladajućoj komunističkoj partiji i u političkom sistemu.

Promjena prirode unutrašnjih političkih strukturalnih rascjepa i politička polarizacija unutar nacionalnih elita dovodi do pojave disidentstva i fenomena izdaje nacionalnih ideja.

Tripartitni nacionalni pluralizam, koji odražava etničke rascjepa, ne samo da ne predstavlja, već potiskuje osnovni politički rascjep na liniji vlast-opozicija, potiskujući time konkurencijsku demokratiju, a BiH okreće prema konsocijacijskoj demokraciji.

malo vlasti – od lokalnog do najvišeg, centralnog, nivoa. "Demokratski totalitarizam" može da se ocijeni i kao "formalni liberalizam". Etnifikacija političkih partija u osnovi je difuzan strategija kolektivnih, individualnih, društvenih i političkih aktera koje su određene kognitivnim normativnim okvirima unutar kojih etnički identiteti i nacija kao kolektivitet dobijaju najviše značenje. Te strategije imaju za posljedicu "redukcionističko shvatanje politike i društva, jer etnički identiteti postaju stariji i mjerodavniji od ostalih rascjepa (razlika) među pojedincima i društvenim grupama. Etnički raskol je glavna razdjelnica u civilnom i političkom i građanskom životu i predstavlja osnovu za polarizaciju birača, formiranje političkih stranaka i oblikovanje politika. Socijalni i drugi sukobi se ideologizuju, a konsenzus o nacionalnim interesima postavlja se iznad ostalih rascjepa. To je i osnova za dogovor o opstanku postojeće vlasti dok se god smatra da je "nacija ugrožena" i odstupanje od tog kursa dobija karakteristike "namjerne destabilizacije". Jedinstvo etničkih politika postavlja pitanja opozicije koja se formira na bazi rascjepa između oportunitizma i radikalizma, što politička teorija naziva "konstruktivni oportunitizam" u čijoj je osnovi strah opozicije da ne ugrozi nacionalne interese.

Promjena prirode unutrašnjih političkih strukturalnih rascjepa i politička polarizacija unutar nacionalnih elita dovodi do pojave disidentstva i fenomena izdaje nacionalnih ideja. Time se i definitivno stavlja tačka na pokušaj izgradnje građanskog sloja na osnovama nedovršene građanske prirode na bazi logike o uspostavljanju nacionalno-egalitarističkog bratstva i jedinstva.

U tom okviru postavlja se pitanje u kojoj mjeri Bosna i Hercegovina ispunjava neke od osnovnih uslova za članstvo u NATO-u i Evropskoj uniji, prije svega prvu tačku Kopenhaških kriterijuma, koja se odnosi na standarde pluralističke demokratije i političkog pluralizma. Tripartitni nacionalni pluralizam, koji odražava etničke rascjepa, ne samo da ne predstavlja, već potiskuje osnovni politički rascjep na liniji vlast-opozicija, potiskujući time konkurencijsku demokratiju, a BiH okreće prema konsocijacijskoj demokraciji. Potiskivanje ideološko-programskih rascjepa i izostanak konkurencijske borbe petrificira i odnos prema

evroatlantskim i evropskim integracijama, svodeći ih na bazični demagoški alat grupa na vlasti i pretvarajući u svojevrсну integracijsku ideologiju koja nije praćena i odgovarajućim realnim političkim procesima koji uključuju i socijalni dijalog.

Postavlja se pitanje da li nacionalna ideologija i nacionalne politike mogu da budu osnova za razvoj konkurencijskog sistema političkih partija. Osnova transformacije nacionalne u ideologiju političkih partija leži u održavanju egzistencijalnog straha, za šta je neophodan uslov ekonomska nerazvijenost koja ne dozvoljava precizniju socijalnu stratifikaciju i prerastanje nacionalizovane ideologije političkih stranaka u stvarni izraz socijalno-ekonomskih interesa. Ekonomska, socijalna i institucionalna nerazvijenost uspostavljaju se kao elementarna osnova za petrifikaciju nacionalnih politika distribuisanih na više stranaka. Upravo zato politika integracija ne predstavlja realan politički cilj, već "ideološku mrkvu" koja u socijalno-psihološkoj percepciji politike zamjenjuje raniji komunistički ideološki retorički model kao jedinu stvarnu snagu postavljenu kao suprotni pol u odnosu na politiku evropskih institucija i njihovih birokratija.⁵ Sinergija ova dva principa svodi se na "vješto izbjegavanje" integracione ideologije i integracionih procesa. Države u tranziciji bile su zahvaćene porastom nacionalizma koji se ispoljavao kroz etničke napetosti među narodima, ali i u odnosima prema manjinama i manjinskim narodima. "Pojavila se ponovo i izvjesna verska netrpeljivost, a u nekim oblastima razbuktao se lokal-patriotizam. Ali, više od svega, trijumfovao je stari nacionalizam, a s njim i mnogi, već zaboravljeni, ali utešni, mitovi koji su podgrejavali nacionalni ponos i potiskivali neprijatne istine o prošlosti" (Longvrot, 430).

Institucionalni power sharing politički dizajn (p) održava kolektivno-psihološke modele kao najviše institucionalne preferencije u ime grupnih interesa penzionera,

⁵ Formalan odnos prema evropskim integracijama najbolje pokazuje odnos prema liberalizaciji viznog režima: političke elite u BiH veoma su malo radile na ispunjavanju formalnih uslova postavljenih od strane EU. Tek nakon liberalizacije viza Srbiji, Crnoj Gori i Makedoniji, što je ugrozilo njen opstanak na vlasti, naglo je dovršen normativni okvir za liberalizaciju viza.

Postavlja se pitanje da li nacionalna ideologija i nacionalne politike mogu da budu osnova za razvoj konkurencijskog sistema političkih partija.

Države u tranziciji bile su zahvaćene porastom nacionalizma koji se ispoljavao kroz etničke napetosti među narodima, ali i u odnosima prema manjinama i manjinskim narodima.

Aktuelni Ustav BiH jedan je od dijelova međunarodnog sporazuma i sam je međunarodni sporazum.

Nestanak starog društva nije bio praćen idejama o izgradnji novog i novim rješenjima.

sindikata, profesionalnih asocijacija, nezaposlenih, mladih i drugih interesno ujedinjenih socio-političkih kolektiviteta koji se pojavljuju kao ključni nosioci političkog procesa kao suprotnost individualizmu postavljenom u osnove konkurencijskog stranačkog pluralizma. Istraživanje na temu socijalnog kapitala koje je sproveo dr Berto Šalaj 2009. godine to i dokazuje: članovi političkih partija više su oni koji imaju potrebu da ostvare neki od svojih ličnih, pretežno materijalnih, interesa, a ne realizaciju ideološko-programskih opredjeljenja stranaka.

Izgradnja institucija demokratske tranzicije u Bosni i Hercegovini poslije uspostavljanja mira ne predstavlja konsenzus nove i stare elite, niti upravljanje procesom demokratske tranzicije od strane, već isključivo nacionalno-tehnički institucionalni dizajn međunarodne zajednice. Aktuelni Ustav BiH jedan je od dijelova međunarodnog sporazuma i sam je međunarodni sporazum. Jedine dosadašnje sprovedene ustavne promjene nametnuo je na osnovu 'bonskih ovlašćenja' visoki predstavnik Wolfgang Petrič 2002. godine i one predstavljaju samo dalju razradu power sharing modela spuštajući ga do najnižeg nivoa – lokalnog. Time se nastavlja kompleksna kompilacija tri nacionalna izborna sistema u kojem je i politička pluralizacija na paleti političkog rascjepa ostala polarizovana od nacionalne ljevice do nacionalne desnice. Podjela vlasti između nacionalnih elita prenesena je i na izborni sistem, čime je on potpuno u funkciji realizacije *power sharing modela* ili *konsocijacijske* organizacije političkog sistema.

Nestanak starog društva nije bio praćen idejama o izgradnji novog i novim rješenjima. Iako je u početku tranzicije cilj bio stvaranje jake ekonomije, dovoljne da obezbijedi opstanak države i stanovništva, činjenica je da gotovo sve bivše socijalističke zemlje na jugoistoku Evrope nisu izdržale prelazak na tržišnu ekonomiju, uspostavljanje psihologije slobodnog tržišta, nestanka subvencija neuspješnim bankama i neprofitnoj industriji, uklanjanje kontrolisanih cijena osnovnih životnih proizvoda i ukidanje subvencija osiromašenim grupama naviklim na psihologiju kolektivne zaštite. Bilo je to i previše zahtjeva za ljude "koji su ekonomski propali i kojima je najlakši oblik političkog svrstavanja bio etnički identitet. Stranke koje

su predstavljale etničke manjine i većine pojavile su se u svim državama." (Krempton, 323). Politička neizvjesnost i nepostojanje ekonomskih koncepata, neposredno nakon ulaska u proces tranzicije, pokazuju da osnovni rascjepi u društvu oko kojih se grupišu partije mnogo više postaju nacionalno-etnički, a u vrijednosnom smislu istorijsko-kulturni umjesto ideoloških, ekonomskih i socijalnih. Ovako uspostavljen ideološko-vrijednosni sistem postaje osnova za formiranje političkih partija, što se kreće u dva pravca:

1. nacionalno-konzervativnom
2. građansko-modernističkim grupacijama.

Raširenost tradicionalizma i modernizma najviše je povezana s partijskim opredjeljenjima (Marković, Stojiljković, 94). U bivšim istočnoevropskim zemljama i u vrijeme sovjetskog bloka postojale su jake tradicije pluralističke demokratije koja je nastojala da učvrsti u vrijeme između dva svjetska rata. Iako ti ostaci nisu uspjeli da postanu nosilac demokratskih promjena, sama ta tradicija odredila je socijalnu i partijsku stratifikaciju nakon kraja socijalističkog perioda i početkom tranzicijskog procesa.

U Bosni i Hercegovini, samim tim i u Republici Srpskoj, tradicija partijskog pluralizma bile je vrlo skromna, tako da je i tranzicijski proces imao apsolutno drugačija obilježja. Ako se prvi demokratsko-pluralistički izbori 1990. posmatraju kao nacionalno samodefinisanje koje se poklopilo s funkcijom opšte prividne demokratizacije društva, onda i prve poslijeratne pluralističke izbore 1996. organizovane od strane međunarodne zajednice možemo smatrati prividno demokratskim iako formalno pluralističkim. Ne samo da su nacionalne stranke odnijele ubjedljive pobjede, već se može smatrati da je i cjelokupna politička scena pod snažnim uticajem nacionalnih politika i realizacije nacionalnih ciljeva. Politiku postavljenu u tri nacionalne zajednice petrificirao je politički sistem predstavničke reprezentacije uspostavljen i formalno i praktično kao kompilacija tri nacionalna politička sistema koji čine stvarnu osnovu odlučivanja. Pri tome, Republika Srpska je kao separatan politički entitet imala prve poslijeratne izbore kao prve prave pluralističke izbore u samoj Republici Srpskoj, što će njenu političku scenu uspostaviti kao potpuno različitu od političke scene

Raširenost tradicionalizma i modernizma najviše je povezana s partijskim opredjeljenjima.

U Bosni i Hercegovini, samim tim i u Republici Srpskoj, tradicija partijskog pluralizma bile je vrlo skromna, tako da je i tranzicijski proces imao apsolutno drugačija obilježja.

S obzirom na činjenicu da se zajednička politika koordinira u centralnim predstavničkim institucijama BiH, ukupna politika u BiH usmjerena je više udesno što je uticalo i na više pozicije političkih partija koje su se pomjerile udesno – konzervativne nacionalne partije zauzele su mjesto ultradesnih, a partije lijevog centra pored toga zauzele su i prostor centra. Time je nestala polarizacija postmodernog društva na centar, ljevicu i centar desnicu. Nisu se pojavile ili nisu uspjele da opstanu klasične partije centra.

u Federaciji BiH: dok se u Federaciji BiH na svim opštim izborima don2010. pobjeđivale isključivo nacionalne partije SDA i HDZ s manje-više srodnim koalicionim partnerima ili u velikim koalicijama sa strankama koje se u nekim pitanjima postavljaju čak i desnije od njih, u Republici Srpskoj, kao centralizovanom političkom sistemu, više puta se mijenjala vlast. Od 1996. do danas, na vlasti su se mijenjali Srpska demokratska stranka (1996–1998), Stranka nezavisnih socijaldemokrata u koaliciji sa strankama ljevice i lijevog centra, SDS u koaliciji s partijama desnog centra (PDP) i krajnje desnice (SRS) od 2002 do 2006. da bih zamijenile partije desnog centra i ljevice 2006–2010.

S obzirom na činjenicu da se zajednička politika koordinira u centralnim predstavničkim institucijama BiH, ukupna politika u BiH usmjerena je više udesno što je uticalo i na više pozicije političkih partija koje su se pomjerile udesno – konzervativne nacionalne partije zauzele su mjesto ultradesnih, a partije lijevog centra pored toga zauzele su i prostor centra. Time je nestala polarizacija postmodernog društva na centar, ljevicu i centar desnicu. Nisu se pojavile ili nisu uspjele da opstanu klasične partije centra.

Dva su razloga uticala u na desno profilisanje političke scene u BiH što znači u oba njena entiteta odnosno sve tri nacionalne zajednice: prvi je pojačan uticaj etnički zasnovanih nacionalnih politika; drugi, aktivna uloga međunarodne zajednice kao subjekta političkih odnosa u BiH koja je usljed nedostatka dosljednog koncepta usmjeravanja političkih odnosa i izgradnje demokratskog sistema, koji bi podrazumijevao ne samo izborne procedure već i demokratsko javno mnjenje i otvorene medije, mijenjala svoje preferencije i time diskreditovala sebe, a pojačala nacionalno orijentisane politike i etnodemokratizaciju svih uticajnijih partija u političkom spektru.

Etnifikacija političkog i sociokulturnog prostora neminovno je uticala i na prepoznavanje njenog uticaja i u političkoj sferi koja se pojavljuje izvan stranačkog organizovanja. Ona je zahvatila i druge aktere javnog političkog života, što se odnosi prije svega na organizacije civilnog društva i medije masovnih komunikacija.

Institucionalizacija civilnog društva u Bosni i Hercegovini tokom tranzicije postavljena je na tri osnove: prvo: udruženja građana kao transmisija ideologije opštegrađanskih i opšteprihvaćenih ciljeva i interesnog organizovanja iz prepluralističkog perioda, drugo, etnifikacija političkog prostora koja je uticala na formiranje nevladinih organizacija među kojima su i organizacije nacionalno-ideološkog i paradržavnog karaktera; treće, nastojanja međunarodne zajednice da izgrade civilno društvo ulaganjem u same organizacije i aktivnosti nevladinih organizacija orijentisane prema uspostavljanju građanskog društva u Bosni i Hercegovini.

Iako su socio-politički rascjepi u civilnoj strukturi blaži nego u stranačkom organizovanju, u suštini i dalje odražavaju etničko-nacionalne rascjepe. Određen nivo multietnizacije i multikulturalnosti, politički i ideološki postavljen na građanske osnove, istinski je posvećen izgradnji interetničkog povjerenja i izgradnje civilnog društva kao postavljenog cilja; drugi nivo je politički prividno, a samo praktično, multietnički i određen je praktičnom potrebom obezbjeđenja fondova na osnovu programa multietnizacije koje su upravljači fondovima, uglavnom međunarodni, postavili kao uslov; treći u određenim organizacijama civilnog društva ciljevi su isključivo nacionalistički, posebno u organizacijama paradržavnog karaktera čije su aktivnosti zasnovane na posljedicama rata, vjerski utemeljenim, pojedinim partijskim fondacijama i organizacijama podmlatka.

Činjenica je da je civilno društvo u nekim postsocijalističkim zemljama odigralo ključnu ulogu u tranzicionim procesima. Ali, isto tako poznato je da je "građanski rat najveća opasnost za civilni život i civilno društvo – građanski rat je u osnovi stanje za koje se s pravom može reći da je koncentrisani i ekstremni oblik necivilnog društva" (Pavlović, 176). Zbog toga u "polju koje posreduje između civilnog društva i države odnosno oblast koja povezuje društvo i vlast" (Pavlović, 177), koje se definiše kao političko polje ili oblast politike na revitalizovanje civilnog društva, gleda kao na nešto negativno, odnosno kao na prepreku za jaku državu. „Međutim, po načinu i intencijama svoga delovanja, političke partije u današnjem svetu su mnogo bliže državi i više usmerene prema vlasti nego prema građanima i civilnom

Iako su socio-politički rascjepi u civilnoj strukturi blaži nego u stranačkom organizovanju, u suštini i dalje odražavaju etničko-nacionalne rascjepe.

Činjenica je da je civilno društvo u nekim postsocijalističkim zemljama odigralo ključnu ulogu u tranzicionim procesima.

Socijalne promjene uslovljene etnifikacijom politike nisu dozvolile značajniji interesni raspored aktera političkog procesa i kreatora u političkom polju.

Nedovoljna transformacija političkog života i zadržavanje etnonacionalnih rascjepa koji diriguju organizacijom i političkog i civilnog društva ostavila je i medije, posebno tzv. javne servise, u stanju izvršioca politika na vlasti.

društvu" (Pavlović, 178). Budući da su društveni rascjepi redukovani manje-više na etnonacionalne rascjepe čije je zadržavanje postalo primarni interes, samim tim ni razlike u interesima nisu postale osnova za kreiranje demokratske političke scene, što se neminovno odrazilo na programske osnove i praktičnu realizaciju programa političkih partija, ali i na suštinsku ekspresivnost organizacija civilnog društva interesno fundiranih.

Kao treći stub demokratske tranzicije postavljena je demokratizacija medija koja treba da se odvija u dva pravca: prvi je pluralizacija medija u pogledu brojnosti i kretanja ka nezavisnim uređivačkim politikama, a druga njihova etičko-profesionalna transformacija od ideološki jednosmjernih "sredstava javnog informisanja" do demokratski orijentisanih "medija masovnih komunikacija" što uključuje i pojam "javnih servisa" kao prava svih socijalnih slojeva demokratskog društva na ravnopravan pristup informacijama. Socijalne promjene uslovljene etnifikacijom politike nisu dozvolile značajniji interesni raspored aktera političkog procesa i kreatora u političkom polju.

Nedovoljna transformacija političkog života i zadržavanje etnonacionalnih rascjepa koji diriguju organizacijom i političkog i civilnog društva ostavila je i medije, posebno tzv. javne servise, u stanju izvršioca politika na vlasti. Međunarodna zajednica uložila je znatna sredstva i izgradnju "fer i poštenih medija" kao neophodnog uslova za demokratizaciju života, posebno izbornog procesa, ali su efekti tih investicija vidljivi isključivo u naglo povećanoj brojnosti i elektronskih i štampanih medija, dok su u uređivačkim politikama i javnom uticaju ti efekti gotovo anulirani nepostojanjem tržišne konkurencije usljed malih prostora na kojima djeluju, izrazite ekonomske nerazvijenosti i niske političke kulture, a posebno razvijanjem mehanizama uticaja političkih institucija bilo da su vladajuće ili opozicione. Nedovoljna komercijalizacija i unutrašnja demokratizacija medija, što uključuje i mehanizme društvene regulacije i samoregulacije, postale su jedan od stubova opstanka i održavanja na vlasti vladajućih struktura, čime su sociopolitički rascjepi nastavili da utiču na ključni način na formiranje institucija političkog sistema i civilnog društva. Ti rascjepi ne zadržavaju samo etničko-nacionalne karaktere

ristike, već se i u okviru nacionalnih zajednica pojavljuje kristalizacija i stratifikacija interesnih preferencija, što je zakašnjeni odraz preraspodjele ekonomske, političke i društvene moći u tranzicionom procesu. "Pokazuje se, kao i uvek, da redistribucija političke moći koja je glavni ishod 'pluralističke revolucije' ima i mnoge druge efekte, koji nisu samo sporedni ili nusefekti, već utiču na socijalne promene sa dugoročnim efektima (u prvom pogledu redistribucije ekonomskog bogatstva, a time i remodeliranja i drugačijeg postavljanja klasne i socijalne strukture)" (Pavlović, 180).

Tranzicioni proces u Bosni i Hercegovini od svog početka predstavlja niz nastojanja da se izmijene akteri na političkoj sceni koji na dihotomiji nacionalno-antinacionalno nastoje da sprovedu preraspodjelu ekonomske i političke moći odnosno relokaciju društvenog bogatstva. U prvom talasu, uspostavljanom kao talas masovnih narodnih pokreta i promjena, bile su to politike uspostavljene u nacionalnim i drugim etnificiranim političkim partijama koje su nacionalne ideologije i politike koristile za transformaciju državne i društvene imovine i trgovinu "nacionalno korisnom" robom (oružje, nafta, alkohol, duvan i sl.). Drugi talas je korišćenje ciljeva međunarodne zajednice i institucija za realizaciju njene moći u cilju redistribucije političke moći i ekonomskog bogatstva ka kooperativno-interesnim grupama, treći talas je renacionalizacija prvobitnih politika uspostavljena u okvirima globalnih međunarodnih kriza, smanjenja interesa međunarodne zajednice i miskonceptualizacije u odnosu prema Bosni i Hercegovini u pogledu unutrašnjeg uređenja i političkog sistema, transfera političke odgovornosti sa 'ad hoc' institucija međunarodne zajednice na 'lokalne institucije'.

ZAKLJUČAK

Prva faza, faza ograničene liberalizacije političkog života u Bosni i Hercegovini, karakterisana je nastankom tzv. nacionalnih stranaka i predstavlja fazu zbunjenosti vlasti i nepostojanja jasnih ideja i koncepata kako odgovoriti na političku i ekonomsku krizu u Bosni i Hercegovini u

Tranzicioni proces u Bosni i Hercegovini od svog početka predstavlja niz nastojanja da se izmijene akteri na političkoj sceni koji na dihotomiji nacionalno-antinacionalno nastoje da sprovedu preraspodjelu ekonomske i političke moći odnosno relokaciju društvenog bogatstva.

Čak i elementarne promjene koje treba da zadovolje međunarodne norme zaštite ljudskih prava i sloboda moraju da budu uspostavljane direktivnim i kondicionalnim pristupom međunarodne zajednice.

Za demokratsku tranziciju potreban je jasan koncept izgradnje institucija političkog sistema.

posljednjim danima socijalističke države. Ta faza ograničene liberalizacije produžena je neplanirano dugo usljed petrifikacije političkog razvoja baziranog na presudnoj ulozi etničkih rascjepa i direktivnom modelu izgradnje institucija političkog sistema od strane međunarodne zajednice. U ovoj fazi kolektivizam kao princip nije napušten već je samo doživio transformaciju političke reprezentacije od komunizma i politički nacionalizam i etnifikaciju sfere političkog čija osnova nije ostala na nacionalnim političkim partijama već je proširena i na ostale kao kvazidemokratske političke partije čija je demokratizacija redukovana na nacionalne konglomerate.

Druga faza, faza demokratske tranzicije, može da počne kada se uspostavi bazni konsenzus između nacionalnih političkih elita o izgradnji institucija političkog sistema umjesto dosadašnjeg "oktroisanog" političkog sistema u okviru kojeg je i ustavna dogradnja takođe oktroisana od strane međunarodne zajednice. Čak i elementarne promjene koje treba da zadovolje međunarodne norme zaštite ljudskih prava i sloboda moraju da budu uspostavljane direktivnim i kondicionalnim pristupom međunarodne zajednice.

Za demokratsku tranziciju potreban je jasan koncept izgradnje institucija političkog sistema, koji treba da predstavlja:

1. višestranačku političku demokratiju na konsocijativnim principima s preferencijama političkih umjesto etničko-nacionalnih rascjepa; za to je neophodna politička stabilnost zasnovana isključivo na unutrašnjem konsenzusu domaćih političkih aktera što se definiše ustavom kao baznim političko-pravnim dokumentom društvenog ugovora. Tim se ekskomunicirala direktivna uloga međunarodne zajednice i omogućila recepcija elementarne političke odgovornosti od strane unutrašnjih društvenih aktera, istovremeno na dug rok potisnule kalkulacije o osnovnim ciljeva BiH kao međunarodno priznatog subjekta međunarodnih odnosa.
2. ubrzano dovršenje privatizacije državno-društvene ekonomije, stvaranje tržišnih uslova za

uključenje u procese saradnje i integracija u regionu i Evropi; time bi se u okvirima nacionalnih političkih zajednica u BiH uspostavili temelji za društvo zasnovano na tržišnoj privredi i socijalno odgovornim institucijama čime bi akcenat društvenih rascjepa i izražavanja interesa, odnosno procesi preraspodjele društvene moći i bogatstva, trebalo da budu postavljeni na mehanizme socijalno odgovorne države;

3. stvaranje institucionalnog okvira za odgovore na bezbjednosne izazove što podrazumijeva uključivanje u šire međunarodne asocijacije čime se izbjegava suočavanje sa spoljnim opasnostima i, ujedno sa ostalim akterima u međunarodnoj zajednici, gradi zajednički bezbjednosni okvir kao elementarni uslov političke stabilnosti i sigurnosti ekonomskog preduzetništva;
4. razvijanje institucija civilnog društva sposobnih da izgrade javno mnjenje kao faktor demokratije sposobne da utiče na efikasno vršenje vlasti i umanje 'deficit demokratije', posebno utičući na demokratizovanje politike i političkog procesa i između izbora, ne samo u izbornom procesu; ovaj proces u velikoj mjeri zavisi od političke elite koja proizvodi društvene promjene, usmjerava društvene procese i upravlja njima, politička elita koja nema jasne koncepte razvoja demokratije i uloge civilnog društva u to procesu nema izvjesnu političku budućnost;
5. izgradnju medija s razvojnim preferencijama u pogledu realizacije političkih, kulturnih, socijalnih i ekonomskih ciljeva, prije svega utičući na demokratsku diskusiju u društvu kroz dvosmjernost informacija koji omogućavaju razmjenu ideja, koordinaciju aktivnosti aktera u društvenom životu i jednu od osnova za stvaranje kritičkog javnog mnjenja kao ključnog elementa razvoja efektivne pluralističke demokratije i elementarnog ekonomskog razvojnog resursa,

Stvaranje institucionalnog okvira za odgovore na bezbjednosne izazove što podrazumijeva uključivanje u šire međunarodne asocijacije.

Razvijanje institucija civilnog društva sposobnih da izgrade javno mnjenje kao faktor demokratije.

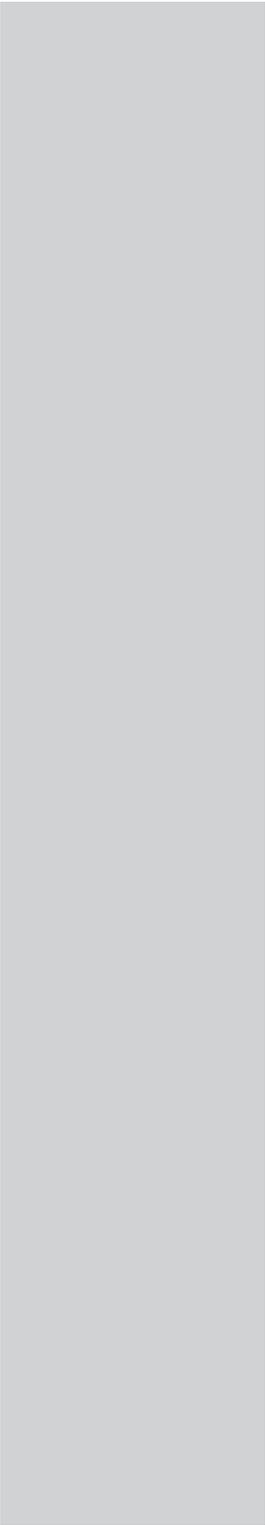
Redukcija prisustva međunarodne zajednice na savjetodavnu i usmjeravajuću poziciju kao dio procesa tranzicije.

6. redukcija prisustva međunarodne zajednice na savjetodavnu i usmjeravajuću poziciju kao dio procesa tranzicije odgovornosti za političke, ekonomske i društvene funkcije na institucije Bosne i Hercegovine postavljene u stabilne političke okvire zasnovane na društvenom konsenzusu.

Literatura:

1. Bayme, Klaus von, *Transformacija političkih stranaka*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb 2002.
2. Đurković, Miša, *Konzervativizam i konzervativne stranke*, Službeni glasnik, Beograd 2007.
3. Held, Dejvid, *Demokratija i globalni poredak*, Filip Višnjić, Beograd 1997.
4. Goati, Vladimir, *SKJ, kriza, demokratija*, Cekade, Zagreb 1986.
5. Goati, Vladimir, *Savremene političke partije*, Izdavačko-publicistička delatnost Beograd, Partizanska knjiga Ljubljana 1984.
6. Goati, Vladimir, *Partije i partijski sistemi u Srbiji*, OGI Centar, Niš 2004.
7. Goati, Vladimir, *Političke partije i partijski sistemi*, Fakultet političkih nauka, Podgorica, 2008.
8. Goati, Vladimir, Komšić, Jovan, Pantić, Dragomir, Basčević, Ljiljana, Slavujević, Zoran, Matić, Jovanka, *Partijska scena Srbije poslije 5. oktobra 2000*, Institut društvenih nauka, Beograd 2002.
9. Krempton, Ričar. Dž, *Balkan posle Drugog svetskog rata*, Clio, Beograd, 2003.
10. Mirić, Jovan, *Demokracija i ekskomunikacija*, SKD Prosvjeta, Zagreb, 1999.
11. Grupa autora, *Nevladin sektor u SAD*, Centar za promociju civilnog društva, Sarajevo, 2002.
12. *Izbori '90: Stranke, programi, ličnosti*, Oslobođenje, Sarajevo 1990.

13. Kasapović, Mirjana, *Demokratska tranzicija i političke stranke*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 1996.
14. Kasapović, Mirjana, *Bosna i Hercegovina: podijeljeno društvo i nedovršena država*, Politička kultura, Zagreb 2005.
15. Longvort, Filipp, *Stvaranje Istočne Evrope*, Klio, Beograd 2002.
16. Marković, Brana, Stojiljković, Zoran, *Socijaldemokratija i socijaldemokratske stranke*, Službeni glasnik, Beograd, 2007.
17. Meyer, Thomas, Breyer, Nicole, *The Future of Social Democracy*, Friedrich Ebert Stiftung, Berlin 2007.
18. Mikić, Đorđe, *Političke stranke i izbori u Bosanskoj krajini*, Institut za istoriju, Banja Luka, 1997.
19. Mirić, Jovan, *Sistem i kriza*, Cekade, Zagreb, 1984.
20. Mirić, Jovan, *Demokracija i ekskomunikacija*, SKD Prosvjeta, Zagreb, 1999.
21. Karasimeonov, Georgi (ed), *Organizational structures and Internal party Democracy in South East Europe*, Friedrich Ebert Stiftung, Sofia, 2005.
22. Pašić, Najdan, *Klase i politika*, Rad, Beograd, 1979.
23. Pavlović, Vukašin, *Civilno društvo i demokratija*, Službeni glasnik, Beograd, 2009.
24. Pridham, Geofferey, Herring, Eric, Sanford, George, *Building Democracy: The International Dimension of Democratisation in Eastern Europe*, St Martin's Press, New York, 1994.
25. Potthoff, Heinrich, Miller, Susanne, *The Socijal Democratic Party of Germany 1848* . 2005. Ditey, Bonn, 2006.
26. Struyk, Raymond, *Managing think tanks*, The Urban Institute, Budapest, Hungary 2002.
27. Sejfića, Ismet, *Povijesne predispozicije i aktuelni razvoj građanskih asocijacija u BiH*, Friedrich Ebert Stiftung, Sarajevo 2008.
28. Šalaj, Berto, *Socijalno povjerenje u Bosni i Hercegovini*, Friedrich Ebert Stiftung, Sarajevo 2009.
29. Šolaja, Miloš, „Dayton između "slova" i "duha"”, Status, Mostar br. 5. 2004. str 98 – 105.

-
30. Šolaja, Miloš, "Kvazi elita i kvazi tranzicija", Status, Mostar br 7. ožujak/travanj 2005. str 110 – 114.
 31. Univerzitetski odbor za odbranu demokratije Beograd: Mediji, demokratija, tranzicija i izbor dokumenata, B92, Beograd 1997.

Neki međunarodnopravni aspekti secesije i principa samoopredjeljenja naroda

Srđan Rajčević

Uvod

U eri globalizacije i jasno izraženim tendencijama ka širokoj primjeni nadnacionalnog (eng. *supranational*) koncepta i regionalnih integracija, u prilici smo da svjedočimo i sasvim suprotnom fenomenu, a to su devolutivni procesi u državama kao primarnim subjektima međunarodnopravnog poretka. Poštovanje teritorijalnog integriteta i suvereniteta, pravo na samoopredjeljenje, secesija, disolucija, samo su neki od sličnih, oprečnih i dijametralno suprotnih instituta koji su prisutni u pozitivnom međunarodnom pravu. Iako

Poštovanje teritorijalnog integriteta i suvereniteta, pravo na samoopredjeljenje, secesija, disolucija, samo su neki od sličnih, oprečnih i dijametralno suprotnih instituta koji su prisutni u pozitivnom međunarodnom pravu.

Članstvo Organizacije Ujedinjenih nacija (OUN) je po svom osnivanju 1945. godine brojalo 51 državu. Do okončanja procesa dekolonizacije 1984. ovaj broj je narastao na 159, da bi završetkom Hladnog rata broj država članica bio zaokružen na 184. Danas OUN čini 192 države.

detaljnija analiza i evaluacija ove teme zahtijeva daleko više prostora, za potrebe ovog rada fokus će biti usmjeren ka, sa stanovišta pravne teorije i prakse najproblematičnijim ali, možemo tvrditi, i teorijski najmanje obrađenim konceptima sa kojima se svjetska jurisprudencija susreće, a to su **secesija** i **princip samoopredjeljenja naroda**.

Kolika je važnost ovih instituta govore i statističke analize. Naime, članstvo Organizacije Ujedinjenih nacija (OUN) je po svom osnivanju 1945. godine brojalo 51 državu. Do okončanja procesa dekolonizacije 1984. ovaj broj je narastao na 159, da bi završetkom Hladnog rata broj država članica bio zaokružen na 184. Danas OUN čini 192 države.¹ Ukoliko bismo zanemarili period stvaranja nacionalnih država tokom XIX vijeka i proces „dekolonizacije“ (iako se i u jednom i u drugom slučaju nastanak ovih država sa međunarodnopravnog aspekta može okarakterisati kao secesija), najmanje 33 moderne države koje su postale članice OUN-a duguju svoje međunarodno priznanje i egzistenciju primjeni gorenavedenih instituta. Na neke od ovih slučajeva ćemo se osvrnuti i u nastavku teksta.

Cilj ovog rada je upoznavanje sa ovim, kod nas često medijski eksploatisanim konceptima međunarodnog javnog prava te detaljnija analiza nekih aspekata njihove primjene. Da bi se ovaj cilj postigao, neophodna je evaluacija nabrojanih pojmova i pojedinih slučajeva, ali i terminološka i pravna odrednica *naroda* kao titulara ove političke i pravne moći. Zatim ćemo sagledati modalitete interferencije OUN-a kao svojevrsnog zaštitnika međunarodnopravnog poretka u teorijskom i praktičnom smislu, ulogu priznavanja od strane drugih država te samu legalnost secesije kao bitnu karakteristiku praktikovanja ovog instituta. Na kraju ćemo dati zaključna razmatranja vezana za ulogu ovih principa u kontekstu globalnih političkih odnosa i prava odnosno ograničenja u njihovoj primjeni.

¹ United Nations official web site, *United Nations member States – Growth in United Nations membership, 1945 – present*, dostupno na <http://www.un.org/en/members/growth.shtml>, 15.10.2010.

Pojam „narod“ u međunarodnom pravu

Filozofsko i sociološko definisanje pojma „narod“ polazi od hipoteze o zajedničkom identitetu pojedinaca, njihovim kulturnim, vjerskim ili lingvističkim sponama, jednom riječju, dijeljenju zajedničkih vrijednosti. Takva razmatranja se sa aspekta prava umnogome razlikuju od onoga što je međunarodna zajednica kodifikovala kroz Deklaraciju o davanju nezavisnosti kolonijalnim zemljama i narodima² ili Deklaraciju o prijateljskim odnosima³. Ukoliko uobzirimo prethodnu definiciju, dolazimo do zaključka da unutar svake nezavisne i suverene države živi više naroda koji, po navedenim aktima OUN-a, imaju pravo na samoopredjeljenje, a samim tim i na stvaranje sopstvenog nacionalnog i državnog okvira, te bi takva pretpostavka nesumnjivo uticala na postojeći međunarodnopravni poređak, stvarajući svojevrsan politički i pravni haos.

Afrički kontinent je, bez svake sumnje, najbolji primjer nesaglasja državnih i administrativnih granica sa širokom disperzijom etničkih grupa. Isto se može reći i za svaku višenacionalnu zajednicu, uključujući i neke od politički najmoćnijih zemalja svijeta, gdje bi primjena ovog principa za posljedicu imala kako priznavanje legaliteta separatističkim (pa i terorističkim) pokretima, tako i njihovu eventualnu disoluciju. Navešćemo primjere Sjedinjenih Američkih Država i Pokreta za nezavisnost Teksasa, Rusku Federaciju i Ččeniju, Francusku i Korziku, Španiju i Baskiju, Ujedinjeno kraljevstvo Velike Britanije i Sjevernu Irsku itd. Uzevši u obzir prethodno navedeno, vodeći autori iz oblasti međunarodnog javnog prava su po ovom pitanju zauzeli drugačiji stav, a to je egzaktno razgraničenje pojma naroda u zakonskom smislu, i pojma naroda u etničkom smislu.⁴

O pojmu naroda se u kontekstu priznanja prava na samoopredjeljenje zato često govori kao kodifikovanom

Filozofsko i sociološko definisanje pojma „narod“ polazi od hipoteze o zajedničkom identitetu pojedinaca, njihovim kulturnim, vjerskim ili lingvističkim sponama, jednom riječju, dijeljenju zajedničkih vrijednosti.

Afrički kontinent je, bez svake sumnje, najbolji primjer nesaglasja državnih i administrativnih granica sa širokom disperzijom etničkih grupa.

² Rezolucija 1514 Generalne skupštine Ujedinjenih nacija od 14. decembra 1960.

³ Rezolucija 2625 Generalne skupštine Ujedinjenih nacija od 24. oktobra 1970.

⁴ Tomušat, K., „Secesija i samoopredjeljenje“, objavljeno u: *Secesija – perspektive međunarodnog prava*, Ženeva, 2005, str. 1

Tipičan primjer složene državne zajednice sa narodima u ulozi „stubova“ državne suverenosti i konstitutivnim elementima je Bosna i Hercegovina.

U potrazi za *opinio juris* dolazimo do saznanja da pravo na samoopredjeljenje predstavlja pravo svih naroda da bez spoljašnjeg uticaja slobodno odrede svoj politički status.

elementu ustava kao najvišeg pravnog konstitutivnog akta svake države. Otuda i razlikovanje naroda od manjina ili starosjedilačkih grupa, a srazmjerno političkom statusu koji svaka od ovih kategorija unutar jedne države uživa, i njihovih prava. Tipičan primjer složene državne zajednice sa narodima u ulozi „stubova“ državne suverenosti i konstitutivnim elementima je Bosna i Hercegovina. Naime, preambula Ustava BiH eksplicitno pominje da „Bošnjaci, Hrvati i Srbi, kao konstitutivni narodi (zajedno sa ostalima), i građani Bosne i Hercegovine ovim odlučuju da Ustav Bosne i Hercegovine glasi...“⁵. Paralela se može povući i sa ustavnim rješenjima bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije gdje je koncept „naroda i narodnosti“ bio polazna tačka za administrativnu podjelu na federalne jedinice (izuzev Bosne i Hercegovine) po principu jedan narod – jedna republika. Sasvim drugačiji pristup su imali ustavotvorci SAD-a koji su kodifikovali nadnacionalni koncept *amerikanizma* kao najvišu vrijednost borbe za nezavisnost.

Secesija – cilj prava na samoopredjeljenje

U potrazi za *opinio juris* dolazimo do saznanja da pravo na samoopredjeljenje predstavlja pravo svih naroda da bez spoljašnjeg uticaja slobodno odrede svoj politički status.⁶ Rezultat koji bi proizašao iz korišćenja ovog prava nije jednoobrazan nego je često spoj političke konstelacije odnosa i težnje naroda koji je posegao za ovim vidom stvaranja separatnog nacionalnog okvira. Najčešće je cilj prava na samoopredjeljenje secesija, odnosno unilateralno kreiranje novog državnog oblika na istoj teritoriji (samim tim i novog subjekta međunarodnog javnog prava), suverenog i nezavisnog od „roditeljske“ države. Stoga se može zaključiti da su u velikom broju slučajeva secesija

⁵ Popović, V., Lukić, V., *Dokumenti Dejton–Pariz*, Institut za međunarodno pravo i međunarodnu poslovnu saradnju, Banja Luka, 2002, str. 68.

⁶ Kao i pod 2 i 3.

i princip samoopredjeljenja naroda uzajamno povezani i gotovo neodvojivi instituti, osim u slučajevima kada je cilj praktikovanja prava na samoopredjeljenje veći stepen autonomije ili postizanje nekog drugog cilja unutar postojećih granica i javnog poretka, čime dotadašnji državni oblik nastavlja svoju egzistenciju u neizmijenjenoj formi.

Bitno je naglasiti da termin „secesija“ podrazumijeva negativne i nerijetko pežorativne asocijacije.⁷ Prvi je razlog zaštita osnovnog principa koji preovladava u pozitivnom međunarodnom pravu, a to je garancija teritorijalnog integriteta i suvereniteta država, tj. nepovredivost granica. Drugo, secesija se u velikom broju slučajeva vezuje za upotrebu nasilja kao popratne pojave, što svakako nije pravilo ali, nažalost, ni izuzetak. Slučajevi Eritreje, Kosova, Čečenije, Južne Osetije, Sjevernog Kipra, nasilne disolucije SFRJ i ostalih, potvrda su ove tvrdnje. Zato se medijsko izvještavanje o pojedinim slučajevima secesije kvalifikuje kao „borba za nezavisnost“, čime se u prvi plan ističu svi uzvišeni i pravedni ciljevi secesionističkog pokreta. Tokom dvadesetog vijeka, socijalističke države su se pozitivno odredile prema ratovima za dekolonizaciju iz prostog razloga što je takav pristup bio u saglasnosti sa ideološkim postavkama „narodnih“ režima. Na drugu stranu, vodeće države Zapada su na sličan način podržavale dojučerašnje istočnoevropske ideološke neprijatelje u godinama pada „gvozdene zavjese“, iako se, osim kada su u pitanju aktuelna žarišta u regionu Kavkaza, tu nije *per se* radilo o secesiji.

Dakle, međunarodno pravo za secesiju, kao i za princip samoopredjeljenja naroda, osim apstrahovane definicije ne nudi odgovore na pitanja *procesa primjene* ovih instituta. Dodatnu komplikaciju u izučavanju ovog problema predstavlja i činjenica da je Generalna skupština OUN-a u dosadašnjoj praksi zauzimala divergentne stavove po različitim, ali i po pravno posmatrano sličnim slučajevima.

Bitno je naglasiti da termin „secesija“ podrazumijeva negativne i nerijetko pežorativne asocijacije.

Dakle, međunarodno pravo za secesiju, kao i za princip samoopredjeljenja naroda, osim apstrahovane definicije ne nudi odgovore na pitanja *procesa primjene* ovih instituta.

⁷ Pavković, A., Radan, P., *Creating new states: theory and practice of secession*, Ashgate, Hampshire, 2007, str. 7.

Uzroci

Spiritus movens svakog secesionističkog pokreta je težnja naroda za samoupravljanjem u nezavisnoj i suverenoj državi. Uzroci koji dovode do širenja revolucionarnih ideja o uspostavljanju samostalnog državnog okvira mogu biti razni i variraju od slučaja do slučaja, a uglavnom se temelje na istorijskom kontekstu vjerske i etničke različitosti, represije, oružanih sukoba, ali i ekonomskim i privrednim indikatorima nemogućnosti suživota. Tako je npr. vjerska i etnička različitost bila kvalifikovana kao osnova za secesiju Hrvatske i Bosne i Hercegovine (uključujući i vjerske i etničke sukobe unutar njih samih po rekurzivnom modelu) od SFRJ, dok se Slovenija pozivala na permanentnu privrednu eksploataciju od strane slabije razvijenih dijelova federacije. Slične kvalifikacije susrećemo i u Belgiji, Španiji, Rusiji, Nigeriji i Kanadi, dok je dugogodišnja represija državnog aparata Srbije prema manjinskom (albanskom) narodu kvalifikovana kao uzrok priznanja nezavisnosti Kosova.

Upuštanje u ocjene opravdanosti ovih kvalifikacija izlazi iz okvira ovog rada. Međutim, vrijedi istaći da je za pravovaljano utvrđivanje uzroka secesije bitno u obzir uzeti i mnoštvo drugih činjenica kao što su ustavnopravni položaj naroda i teritorije unutar postojeće države, istorijski odnos većinskog prema manjinskom narodu, pitanje ugrožavanja ljudskih prava i sloboda i kulturne autonomije, pa čak i izigravanje međunarodnih ugovora na osnovu kojih je vršena integracija sporne teritorije u postojeći državni okvir.

Vrijedi istaći da je za pravovaljano utvrđivanje uzroka secesije bitno u obzir uzeti i mnoštvo drugih činjenica kao što su ustavnopravni položaj naroda i teritorije unutar postojeće države, istorijski odnos većinskog prema manjinskom narodu, pitanje ugrožavanja ljudskih prava i sloboda i kulturne autonomije, pa čak i izigravanje međunarodnih ugovora na osnovu kojih je vršena integracija sporne teritorije u postojeći državni okvir.

⁸ Eritreja je, kao bivša italijanska kolonija, 1950. godine po Rezoluciji GS UN 390 A (V) ušla u sastav Etiopije, pod uslovom da zadrži svoju funkcionalnu autonomiju kao federalna jedinica sa zakonodavnom, izvršnom i sudskom vlašću. Međutim, etiopijska vlada je Eritreji nekoliko godina poslije ukinula autonoman status, čime su povrijeđene obaveze koje je preuzela prema OUN-u. Nakon dugogodišnjeg građanskog rata, i pored indiferentnog stava OUN-a po pitanju rješavanja ovog konflikta, u Eritreji je 1993. godine održan referendum pod međunarodnim nadzorom, te je Eritreja kao suverena i nezavisna država iste godine postala članica Ujedinjenih nacija.

⁹ Po Opštem okvirnom sporazumu za mir u Bosni i Hercegovini, Re-

Pitanje legalnosti

Odstranjivanje patriotskih i romansijskih konotacija iz pojedinih „ratova za nezavisnost“ ili „gušenja pobuna“ pruža realan i pravno meritoran pogled na temu legitimiteta secesionističkih pokreta i legalnosti secesije. Tako na primjer, Stiven Jejts u autorskom članku pod nazivom „Kada je politički razvod opravdan?“ izlaže potpuno novi pogled na američki građanski rat (1861–1865) sa filozofskog ali i pravnog stanovišta, gdje tvrdi da je secesija jednaest država članica SAD-a u potpunosti u saglasnosti sa američkim ustavom koji potvrđuje suverenitet država kao „investiciju“ za stvaranje federacije, kao i njihovo pravo da „potraže novi oblik državnog organizovanja sa kojim će biti srećni“¹⁰. Ova hipoteza, iako osporavana od strane vodećih američkih savremenih historičara, otvara pitanje komparacije Deklaracije o nezavisnosti i sličnih deklaracija koje su secesionističke južne države donosile pojedinačno i u okviru preambule Ustava Konfederacije Američkih Država. U oba slučaja je proces otcjepljenja otpočeo težnjom naroda da suvereno odlučuje o svojoj sudbini, što je eskaliralo u oružane sukobe sa različitim ishodom. Ukoliko bismo dalje elaborirali ovaj slučaj, možemo tvrditi da neuspjeh secesije leži u dvije činjenice: odbrana prava na samoopredjeljenje na pogrešnoj premisi o neophodnosti očuvanja ropstva, što je i za tadašnje prilike bila retrogradna pojava, i nedostatak diplomatske inicijative za priznavanje novouspostavljene državne zajednice.

Pokušaćemo ovo dodatno obrazložiti na mišljenju Vrhovnog suda Kanade po pitanju legalnosti secesije Kvebeka po domicilnom i međunarodnom pravu. Na namjeru

publika Srpska je (pored Federacije BiH i Republike Bosne i Hercegovine), kao potpisnik pratećih aneksa, između ostalog i Aneksa IV, tj. Ustava BiH, u buduću državnu zajednicu unijela dio svog dotadašnjeg suvereniteta. Dugogodišnjim protivpravnim djelovanjem Kancelarije visokog predstavnika (OHR) kao „vrhovnog tumača“ sporazuma, mnoge od izvornih nadležnosti koje je Republika Srpska po Aneksu IV imala, prenesene su na državni nivo, te se ovaj proces može smatrati izigravanjem međunarodnog ugovora kakav je Dejtonski mirovni sporazum.

¹⁰ Steven Yates, „When is Political Divorce Justified?“, u David Gordon, ed., *Secession, State and Liberty*, Transaction Publishers, 1998, str. 6

Odstranjivanje patriotskih i romansijskih konotacija iz pojedinih „ratova za nezavisnost“ ili „gušenja pobuna“ pruža realan i pravno meritoran pogled na temu legitimiteta secesionističkih pokreta i legalnosti secesije.

Međutim, Sud primećuje da se rasprave o pravu na samoopredjeljenje i postojanju prava na 'korektivno otcepljenje' tiču prava na otcepljenje od države. Ovo pitanje je izvan okvira pitanja koje je postavila Generalna skupština.

raspisivanja referenduma o statusu ove kanadske provincije 1998. od strane vlade Kvebeka, koju je većim dijelom činila Kvebeška nacionalna partija, predsjednik kanadske vlade Žan Kretjen zatražio je mjerodavno mišljenje Vrhovnog suda. Vrhovni sud je odgovorio da, po kanadskom ustavu, unilateralna nezavisnost bilo kojeg dijela Kanade nije dozvoljena. Ipak, ukoliko bi narod Kvebeka na referendumu jasno izrazio takvu namjeru, „ostatak Kanade ne bi imao osnovu za osporavanje prava vlade Kvebeka na secesiju“. U odgovoru na pitanje legalnosti secesije Kvebeka po međunarodnom pravu, Vrhovni sud je istakao da „razna međunarodna akta koja pominju pravo na samoopredjeljenje naroda takođe sadrže odrednice koje navode na zaključak da praktikovanje tog prava mora biti ograničeno kako bi se izbjegle prijetnje po teritorijalnu cjelovitost postojeće države ili stabilnost odnosa između suverenih država“.¹¹

Ipak, sumnje u pravilnost ovog i sličnih odluka i odgovora dodatno su se proširile nakon što je Međunarodni sud pravde saopštio svoje savjetodavno mišljenje o jednostranom proglašenju nezavisnosti Kosova. Na pitanje o usklađenosti Deklaracije o nezavisnosti Kosova sa opštim međunarodnim pravom, Međunarodni sud pravde se odredio na slijedeći način:

„Sud smatra da nije neophodno, u ovom slučaju, odgovoriti na pitanje da li, izvan konteksta ne-samoupravnih teritorija i naroda izloženih tlačenju, dominaciji i eksploataciji, međunarodno pravo dopušta delu stanovništva postojeće države da se otcepi od te države, ili da li međunarodno pravo dopušta 'korektivno otcepljenje' (remedial secession) i, ukoliko dopušta, pod kojim uslovima. Sud podseća da je Generalna skupština tražila od Suda samo mišljenje o tome da li je proglašenje nezavisnosti u skladu sa međunarodnim pravom. Međutim, Sud primećuje da se rasprave o pravu na samoopredjeljenje i postojanju prava na 'korektivno otcepljenje' tiču prava na otcepljenje od države. Ovo pitanje je izvan okvira pitanja koje je postavila Generalna skupština. Da bi odgovorio na to pitanje, Sud treba samo da utvrdi

¹¹ Supreme Court of Canada official website, Reference re Secession of Quebec, [1998] 2 S.C.R. 217, dostupno na <http://scc.lexum.umontreal.ca/en/1998/1998scr2-217/1998scr2-217.html>, 17.10.2010.

da li je proglašenjem nezavisnosti prekršeno međunarodno pravo ili *lex specialis* ustanovljen Rezolucijom 1244 Saveta bezbednosti (1999).

*Zbog navedenih razloga, Sud smatra da u međunarodnom pravu nema primenjive zabrane proglašenja nezavisnosti. U skladu s tim, zaključuje da proglašenjem nezavisnosti 17. februara 2008. nije narušeno opšte međunarodno pravo.*¹²

Iz navedenog vidimo da se pitanje legalnosti secesije ne može bazirati na pukom priznavanju činjeničnog stanja ili utvrđivanja formalnopravnih pretpostavki koje bi vodile eventualnoj disoluciji. Prije bi se reklo da uspješan ishod korišćenja prava na samoopredjeljenje putem secesije zavisi od više činilaca, od kojih mnogi nisu u domenu krute pravne logike. Ipak, jasno je određenje međunarodnog prava po pitanju nepovredivosti teritorijalnog integriteta i suvereniteta država što institut secesije stavlja u okvire presumpcije i utvrđivanja činjenica koje su do nje dovele. Zato je teško dati jasan odgovor na uopšteno pitanje legalnosti secesije, pogotovo ako se u vidu ima njena čvrsta povezanost sa principom samoopredjeljenja naroda kao potpuno legalno proklamovanom političkom pravu i raznolikosti dosadašnjih slučajeva.

Priznanje kao ključ uspjeha

Veliku, možda čak i presudnu ulogu u procesu sticanja nezavisnosti putem secesije igra i priznanje novog entiteta od strane drugih država. Tome u prilog govori slučaj turske republike Sjeverni Kipar. Iako vlada u Nikoziji još od invazije turske vojske 1974. godine nema efektivne mehanizme ustavne kontrole nad polovinom teritorije ostrva, ona *de jure* polaže pravo na suverenitet čitave države u neizmijenjenim granicama. Secesija Sjevernog Kipra je, dakle, efektivno okončana ali međunarodno priznanje, odnosno izostanak istog, pogotovo nakon ulaska Kipra u

Sud smatra da u međunarodnom pravu nema primenjive zabrane proglašenja nezavisnosti. U skladu s tim, zaključuje da proglašenjem nezavisnosti 17. februara 2008. nije narušeno opšte međunarodno pravo.”

Veliku, možda čak i presudnu ulogu u procesu sticanja nezavisnosti putem secesije igra i priznanje novog entiteta od strane drugih država.

¹² B92, Dokumenti – Odlomci iz savetodavnog mišljenja MSP o Kosovu, dostupno na http://www.b92.net/info/dokumenti/index.php?nav_id=448912, 17.10.2010.

Kosovo je od datuma proglašenja nezavisnosti do sada priznalo 70 od 192 države članice OUN-a.

Evropsku uniju, namjeru za stvaranje nezavisne države svodi u teoretske okvire. Sličan su primjeri Južne Osetije i Abhazije, čiji međunarodnopravni subjektivitet priznaje jedino Rusija i nekolicina drugih država.

Na drugu stranu, Kosovo je od datuma proglašenja nezavisnosti do sada priznalo 70 od 192 države članice OUN-a (36%). Argumenti za osporavanje nezavisnosti su, poslije Savjetodavnog mišljenja Međunarodnog suda prave i usvojene rezolucije povodom donošenja ovog mišljenja od strane Generalne skupštine OUN-a, svedeni na kvalifikaciju slučaja kao presedana u međunarodnopravnoj praksi što zbog načina na koji je nezavisnost efektivno izvojevana (vojnom operacijom NATO pakta), što zbog bojazni država u čijim okvirima djeluju snažni secesionistički pokreti. Ipak, o potpunom formalnom priznanju Kosova kao nezavisne države još uvijek se ne može govoriti, bar do momenta sticanja članstva u OUN-u, što se sa sadašnje vremenske instance čini nerealno, prvenstveno zbog protivljenja država sa pravom veta u Savjetu bezbjednosti (Rusija, Kina). Ratifikacija kosovske nezavisnosti tako je svedena na uspostavljanje bilateralnih diplomatskih odnosa sa državama koje su priznale činjenično stanje.

Uloga OUN-a u procesu secesije

Po članu 1 prvog poglavlja Povelje Ujedinjenih nacija, cilj stvaranja ovog kolektivnog organa je „1) Osiguranje međunarodnog mira i bezbjednosti i preduzimanje odgovarajućih zajedničkih mjera na prevenciji i otklanjanju prijetnji miru, suzbijanje pokušaja agresije i drugih narušavanja mira i pokušaj mirnog rješavanja međunarodnih sporova u okviru principa pravde i međunarodnog prava u situacijama koje bi mogle voditi do narušavanja mira; 2) Razvoj prijateljskih odnosa između naroda baziranih na principima jednakih prava i prava na samoopredjeljenje naroda, kao i preduzimanje mjera na jačanju univerzalnog mira; 3) Ostvarivanje međunarodne saradnje u rješavanju međunarodnih problema ekonomskog, društvenog, kulturološkog ili humanitarnog karaktera, te promocija poštivanja ljudskih

prava i fundamentalnih sloboda za sve bez obzira na rasu, pol, jezik ili religiju; 4) Uloga centra za usaglašavanje koraka koje države preduzimaju kako bi se postigli ovi zajednički ciljevi".¹³

Princip samoopredjeljenja naroda je, dakle, ugrađen u samu srž postojanja OUN-a te je njegova primjena podložna opservaciji i evaluaciji od strane Generalne skupštine i, što je još značajnije, Savjeta bezbjednosti kao kolektivnog organa zaduženog za imperativno sprovođenje mjera i odluka OUN-a. Očit primjer oružanog sukoba koji je intervencijom Savjeta bezbjednosti poprimio međunarodnu dimenziju je Kosovo, gdje je navedeni organ u potpunosti iskoristio svoja ovlašćenja, usvajajući Rezoluciju 1244.¹⁴ Na taj način je od početne kvalifikacije sukoba kao „unutrašnje stvari“ međunarodno priznate države, a secesionističkog albanskog pokreta kao „terorističkog“, problem snažnim političkim angažmanom prerastao u prijetnju miru i regionalnoj stabilnosti. Takva kvalifikacija je, čini se, bila dovoljna za otpočinjanje masovne vojne intervencije sa jednim ciljem – formiranjem sedme države na prostoru bivše Jugoslavije po osnovu „remedijalne secesije“ odnosno na bazi dugogodišnjeg ugrožavanja ljudskih prava i sloboda albanske manjine u Srbiji.

Iz navedenog se jasno vidi kolika je uloga Generalne skupštine OUN-a kao međunarodnog foruma putem kojeg se prezentuju i prelamaju razni politički interesi, animira svjetsko javno mnjenje te direktno utiče na ishod oružanog sukoba interferencijom Savjeta bezbjednosti i eventualnom upotrebom sile.

Zaključak

Ova razmatranja nastoje da približe neke međunarodnopravne aspekte instituta secesije i prava na samoopredjeljenja naroda kroz posljedice njihove primjene

¹³ OUN official web site, Charter of the United Nations: Chapter I: Purposes and principles, dostupno na <http://www.un.org/en/documents/charter/chapter1.shtml>, 17.10.2010.

¹⁴ Kao i pod 4.

Princip samoopredjeljenja naroda je, dakle, ugrađen u samu srž postojanja OUN-a te je njegova primjena podložna opservaciji i evaluaciji od strane Generalne skupštine i, što je još značajnije, Savjeta bezbjednosti kao kolektivnog organa zaduženog za imperativno sprovođenje mjera i odluka OUN-a.

Realno je tvrditi da su samoopredjeljenje i secesija prije svega problemi sa dubokim političkim korijenima i da eskalacija takvih sukoba širom svijeta izaziva oprečne i nadasve emocionalne reakcije. Razlog leži u činjenici da su se velika većina današnjih država kao subjekata međunarodnog prava formirale upravo na ovaj način, od kojih su neke i najmoćnije političke i vojne sile koje, putem Organizacije Ujedinjenih nacija, definišu okvire pozitivnog međunarodnog prava.

u raznim slučajevima. Čini se da su, istorijski posmatrano, okončanje Hladnog rata i aktuelna svjetska dešavanja problematiku secesije povratila u fokus međunarodne jurisprudencije koja, za sada, ne pruža jasan i nedvosmislen odgovor na pitanja o njenoj legalnosti i pravnim posljedicama koje ovaj institut stvara. Realno je tvrditi da su samoopredjeljenje i secesija prije svega problemi sa dubokim političkim korijenima i da eskalacija takvih sukoba širom svijeta izaziva oprečne i nadasve emocionalne reakcije. Razlog leži u činjenici da su se velika većina današnjih država kao subjekata međunarodnog prava formirale upravo na ovaj način, od kojih su neke i najmoćnije političke i vojne sile koje, putem Organizacije Ujedinjenih nacija, definišu okvire pozitivnog međunarodnog prava.

Još jednom želimo naglasiti da smo u prethodnim razmatranjima namjerno izostavili neke izuzetno bitne dimenzije primjene secesije i principa samoopredjeljenja. Tako, na primjer, nismo govorili o važnosti principa *uti possidetis* ili pitanjima sukcesije prethodne države te obavezama koje novi međunarodni subjekti preuzimaju.

Ipak, ne sumnjamo da će buduće opservacije i proučavanja ove goruće tematike od strane domaćih autora pružiti odgovore na neka od pitanja koja smo u ovom radu postavili, što će zasigurno voditi ka povećanju stepena pravne sigurnosti u okvirima međunarodnog javnog prava.

SAD vs Kina

Da li je na pomolu novi svjetski poredak? Da li će Amerika štafetnu palicu međunarodnih odnosa predati Kini?

Danilo Petrović

Interesovanje za **geopolitiku**, nakon što je dugo vremena bila proskribovana, naglo je poraslo u svijetu. Ova naučna disciplina posljednjih decenija doživjela je nevjerovatnu ekspanziju. Postala je predmet interesovanja mnogih teoretičara međunarodnih odnosa ali i moćno sredstvo strateškog planiranja. Uzroke ponovnog interesovanja treba tražiti u fenomenu, kao neposrednoj posljedici, završetka Hladnog rata, kada se prema mišljenju mnogih autora dogodio „krah ideologija“, kako na Istoku tako i na Zapadu. Ako pod geopolitikom¹ podrazumijevamo doktrinu, logično je pretpostaviti da geopolitika jeste ili može biti zloupotreba i geografije i drugih relevantnih sadržaja (istorijskih, privrednih, religijskih i drugih) sa ciljem afirmacije države i vojne moći, ostvarenja interesnih sfera ili nekog oblika teritorijalne dominacije uopšte. Danas se

Ako pod geopolitikom podrazumijevamo doktrinu, logično je pretpostaviti da geopolitika jeste ili može biti zloupotreba i geografije i drugih relevantnih sadržaja (istorijskih, privrednih, religijskih i drugih) sa ciljem afirmacije države i vojne moći.

¹ Geopolitika se može definisati kao disciplina koja proučava odnose između prostora i politike.

Danas je stanje na međunarodnoj sceni znatno drugačije. Amerika već dugo nosi titulu, a možda i breme, svjetskog policajca.

Da li će Amerika predati štafetnu palicu međunarodnih odnosa Kini, Indiji ili Rusiji?

u međunarodnim odnosima termin **geopolitika** često koristi, iako bi možda modernom dobu više odgovarao termin **neogeopolitika**. Riječ neo je u stvari neophodna komponenta koja jasno ukazuje na moderno doba i njene specifičnosti u poređenju sa periodom od sredine 1920-ih pa sve do 1940-ih godina prošlog vijeka, kada je ovaj termin „geopolitika“ manje-više bio rezervisan za nacističku geopolitiku.

Danas je stanje na međunarodnoj sceni znatno drugačije. Amerika već dugo nosi titulu, a možda i breme, svjetskog policajca. Amerika je neprikosnoveni vladar međunarodnih odnosa, naročito krajem 19. i početkom 20. vijeka, bez značajnijeg suparnika. Ona je taj posao, kada su njeni interesi u pitanju, radila veoma uspješno, i ako se posmatra širi kontekst, filigranski precizno, obezbjeđujući sebi epitet svjetske sile broj jedan, istovremeno ostvarujući svoje strateške dugoročne ciljeve. Danas, međutim, na međunarodnoj sceni se pojavljuju i druge države koje pokušavaju ostvariti značajniji uticaj. Neke od njih, nakon perioda stagnacije i zaostajanja, ponovo osnažuju (Rusija) dok se istovremeno pojavljuju i nove sile, koje usljed povećanja broja stanovništva, ekonomskog jačanja i tehnološkog napretka (Kina, Indija), prijete da ugroze mjesto Amerike kao svjetskog policajca u međunarodnim odnosima. Postavlja se pitanje da li je na pomolu novi svjetski poredak.

Da li će Amerika predati štafetnu palicu međunarodnih odnosa Kini, Indiji ili Rusiji? Iako bi mnogi, analizirajući egzaktne podatke napretka ovih država na svim poljima (stanovništvo, ekonomija, tehnologija, kultura, religija) bez razmišljanja odgovorili potvrdno, mišljenja sam da je taj scenario sada veoma nerealan i da će se na eventualnu smjenu na mjestu broj jedan međunarodnih odnosa čekati još jako dugo. Razloga je puno, ali ću pokušati objasniti one najvažnije.

Prije svega, naivno je očekivati da će Amerika sjediti skrštenih ruku i mirno posmatrati kako, recimo, Kina preuzima glavnu ulogu. Dalje, uspon i pad velikih sila prije je jedan dugačak proces nego što se dešava preko noći. Sa jedne strane, „oni koji istoriju vide kao jedan neprekidan niz

uspona i padova velikih sila, gdje one kao u trkama štafete predaju dominaciju nad svjetskim poslovima jedna drugoj, navode kao svoje argumente primjere i istoriju Španije, Francuske, Holandije, Velike Britanije i samih Sjedinjenih Američkih Država, koje su se jedna za drugom smjenjivale kao vodeće zemlje svog doba². Sa druge strane, neki misle da je svijet u obliku ravne ploče, tj. da više ne postoji hijerarhija u moći među državama svijeta već su te razlike toliko izglacane da je svijet gotovo ravan te da se Kina i Indija (Kindija)³ u mnogim dimenzijama posmatrano već nalaze rame uz rame sa Amerikom, tj. da imaju tzv. potencijal moći koji će, kada se u potpunosti ostvari, daleko prevazići ono što Amerika u tom trenutku bude imala. Ako se tome doda i svjetska ekonomska kriza koja traje posljednje tri godine, a intenzivno od 14. septembra 2008. godine, i pada Leemana Bradersa kao i uobičajena ljudska sklonost da se događaji posmatraju van konteksta u kojem se dešavaju i samo iz jednog ugla, stvari po budućnost američke moći postaju još gore. Ukratko rečeno, Kina je već tu pred vratima, i „Rim našeg doba“ se ne može spasiti od onog što ga neminovno čeka. U tom smislu i Kongres Sjedinjenih Američkih Država je prije nekoliko godina donio odluku kojom se od Ministarstva odbrane SAD zahtijeva da svake godine izvijesti predstavnike legislative o stanju vojne moći Kine.⁴ Naizgled, i oni su podlegli utisku da je Kina ta koja će naslijediti SAD na mjestu broja 1. I u nekim knjigama tvrdi se da će do rata između Kine i SAD-a doći za manje od decenije a da će povod biti Tajvan.

Pravi uzroci biće, naravno, mnogo dublji i ticaće se dubljih, sistemskih uzroka koji čak ne zavise i od volje samih aktera. Sile istorije, jednostavno rečeno, imaju neku svoju logiku. Po riječima urednika američkog nedeljnika „Njuzvik“, Farida Zakarije, velike sile su kao operске dive – svaki njihov ulazak i silazak sa istorijske scene praćen je

Ukratko rečeno, Kina je već tu pred vratima, i „Rim našeg doba“ se ne može spasiti od onog što ga neminovno čeka. U tom smislu i Kongres Sjedinjenih Američkih Država je prije nekoliko godina donio odluku kojom se od Ministarstva odbrane SAD zahtijeva da svake godine izvijesti predstavnike legislative o stanju vojne moći Kine. Naizgled, i oni su podlegli utisku da je Kina ta koja će naslijediti SAD na mjestu broja 1.

² Pol Kenedi, Uspon i pad velikih sila

³ Izvor: http://www.heartland.it/_lib/docs/2005_3_chindia_the_21st_century_challenge.pdf

⁴ Ovaj dokument, čiji je zvanični naziv „Godišnji izvještaj Kongresu – vojna moć Narodne Republike Kine 2009“ može se naći na slijedećoj internet adresi: <http://www.defenselink.mil/pubs/>

Drugim riječima, sukob SAD-a i Kine je neminovan scenario, a desiće se kad im se moć bude izjednačavala, odnosno kada jaz u moći bude najmanji.

Rusija, bez obzira na ekonomsku moć, koja je posljednje decenije u porastu, pažljivo bira način i put da ostvari kakav-takav uticaj na svjetskoj sceni a da se pri tome ne zamjeri SAD-u.

burnim komešanjima i nemirima.⁵ Teorija o prelasku moći odražava stanje u međunarodnim odnosima kada jedna sila gubi na značaju a druga se uspinje. Pri tome, vrhunac nestabilnosti, naravno, jeste u tački u kojoj su njihove moći izjednačene. Drugim riječima, sukob SAD-a i Kine je neminovan scenario, a desiće se kad im se moć bude izjednačavala, odnosno kada jaz u moći bude najmanji. Ostaje samo da se vidi da li će, prema ovakvom scenariju, SAD vođstvo u svjetskim poslovima prepustiti svojom voljom ili će ih Kina sama, ili uz pomoć eventualne koalicije država koju bude predvodila, na neki način natjerati na to. Međutim, da li je baš tako? Stvari bi se mogle posmatrati i malo drugačije. Bez obzira što postoji mnogo očiglednih razloga da se vjeruje u neminovnost uspona Kine, pa i Rusije, treba uvažiti činjenicu da ne postoje predodređenosti u međunarodnim odnosima. Veliki je broj činilaca koji utiču na razvoj nekog događaja te postoji i mogućnost da se desi nešto nepredviđeno. Stoga, i determinizam u odnosima između ljudi i država, i njihovih tvorevina, gotovo da ne postoji. Zašto bi putanja uspona novih sila poput Kine i Rusije bila determinisana, kada niko nije predviđao ni završetak Hladnog rata i raspad SSSR-a?

Shodno tome, moguće je govoriti o problemima sa kojima će se Kina suočavati na svom putu ka statusu svjetske supersile. Na spisku bi se, svakako, mogao naći veći broj problema. Dalje, Rusija, bez obzira na ekonomsku moć, koja je posljednje decenije u porastu, pažljivo bira način i put da ostvari kakav-takav uticaj na svjetskoj sceni a da se pri tome ne zamjeri SAD-u. U prilog ovome ide i približavanje Rusije stavovima Amerike po pitanju svjetskih kriza i sve jači glasovi, unutar same Rusije, ali i van nje, da je vrijeme za promjenu načina i vrste odnosa Rusije i NATO saveza. Ne treba zaboraviti da je i Vladimir Putin, preuzimajući prvi predsjednički mandat, izjavio da "je došlo vrijeme da Rusija razmotri mogućnost učlanjenja u NATO".

⁵ Fareed Zakaria, „China: Appease...or Contain? Speak softly, Carry a Veiled Threat“, *The New York Times Magazine*, Sunday, February 18th 1996, izvor: Internet: 10/17/09 <http://www.nytimes.com/1996/02/18/magazine/china-appease-or-contain-speak-softly-carry-a-veiledthreat.html?pagewanted=all>

Dakle, i Rusija, bez obzira na svoju ekonomsku moć, vjerovatno još dugo neće biti u mogućnosti da parira Americi niti da za nju bude ozbiljna prijetnja kada je u pitanju dominacija u svjetskoj politici.

Što se opet Kine tiče, ona već sada jeste, i dalje će predstavljati, ozbiljnog kandidata, ali je malo vjerovatno da će se to i desiti.

Šest razloga zašto Kina neće postati svjetska supersila

Prije svega, i usponi i padovi velikih sila su svakako jedan dugotrajan proces. U pitanju su decenije, ponekad i vijekovi, a ne godine. Na primjer, Velika Britanija, Francuska, Njemačka, Japan ili Italija, i pored toga što više nisu svjetske sile, faktori su na koje se mora računati u međunarodnim odnosima. Turska je očigledan primjer dugotrajnosti ovog procesa. Smrću Sulejmana Veličanstvenog nije odmah došlo do propasti imperije pa samim tim i oslobođenja porobljenih naroda. Tek je mirom u Lozani 1923. godine konačno riješeno Istočno pitanje a samim tim i sudbina Turske. Dakle, Tursko carstvo je preživjelo još mnogo vijekova gospodareći narodima i zemljama koje su porobili.

Ako posmatramo Ameriku, njen uspon u rang svjetske supersile trajao je više od 150 godina. Ogroman potencijal razvoja nakon sticanja nezavisnosti 1783. godine i značajnog proširenja teritorija u decenijama koje su uslijedile, bio je nakratko zaustavljen građanskim ratom, ali se dodatno povećao u godinama poslije njega. Amerika je zahvaljujući svemu tome postala država-kontinent, a ne zemlja u evropskom smislu te riječi. Bilo je logično zašto je, onda kada je 26. američki predsjednik Teodor Ruzvelt, kao domaćin i posrednik, okupio 1905. godine u Portsmutu, država Njuhempšir, diplomatske predstavnike Rusije i Japana radi potpisivanja mirovnog ugovora, mnogima postalo jasno koja zemlja će obilježiti vijek iza nas. Svemu tome je, naravno, prethodila snažna ekonomska ekspanzija, ali i trijumfalni izlazak na svetsku scenu pobjedom u ratu sa Španijom iz 1898. godine, kojim je Amerika pokucala

Dakle, i Rusija, bez obzira na svoju ekonomsku moć, vjerovatno još dugo neće biti u mogućnosti da parira Americi niti da za nju bude ozbiljna prijetnja kada je u pitanju dominacija u svjetskoj politici.

Što se opet Kine tiče, ona već sada jeste, i dalje će predstavljati, ozbiljnog kandidata, ali je malo vjerovatno da će se to i desiti.

Amerika je sada bila najmoćnija država na planeti, sa preko 50 posto svjetskog GDP-a, nuklearnim monopolom sve do 1949. godine (kada je Sovjetski Savez izvršio svoju prvu atomsku probu), a njena vojska kontrolisala je sve značajne tačke svijeta. Ipak, sukob sa Sovjetskim Savezom iz vremena Hladnog rata bio je veliki test za nju.

na vrata velikih sila. Novoizgrađena mornarica (za čije se stvaranje snažno zalagao jedan od pionira geopolitike, Alfred Tajer Mahan, smatrajući da ne možete biti svjetska sila bez mornarice svjetskog opsega), čiji je potencijal bio epskih razmjera, postala je najmoćnija na svijetu, a brodovi sa američkom zastavom zamijenili su britanske kao suvereni gospodari svjetskih mora i okeana. Upravo je mornarica odigrala ključnu ulogu nakon ulaska Amerike u prvi svjetski rat 1917. godine.

Mornarica je ta koja je prebacila milion i po vojnika na evropska ratišta, što je bilo od presudnog značaja da sile Antante izađu kao pobjednice iz rata. Na mirovnoj konferenciji u Versaju, dvije godine kasnije, ideje tadašnjeg predsjednika SAD-a, Vudroa Vilsona, o pravu naroda na samoopredjeljenje i osnivanju Društva naroda, postale su svjetski poredak. Godine između dva rata, obilježene unutrašnjim problemima i velikom ekonomskom krizom, jasno su stavile do znanja predsjedniku Frenklinu Ruzveltu kojim putem Amerika treba da ide u budućnosti. Politika „Nju dila“ ukazala je na potrebu za postojanjem svjetskog tržišta, a trgovine i tržišta svjetskih razmjera nije moglo biti bez postojanja stabilnosti u svijetu, odnosno bez situacije u kojoj bi sve velike sile preuzele brigu o njenom održavanju. Otuda se taj „novi svijet“ gradio na dvije osnove: jedna je bila ekonomska – san o postojanju svjetskog tržišta i svjetske trgovine ostvario se osnivanjem tzv. bretonvudskih institucija (Međunarodnog monetarnog fonda i Svjetske banke); druga je bila bezbjednosna – njen izraz bilo je osnivanje Ujedinjenih nacija, čijih je pet stalnih članica Savjeta bezbjednosti postalo pet najodgovornijih država za održavanje stabilnosti međunarodnog sistema, odnosno mira i bezbjednosti u svijetu.

Amerika je sada bila najmoćnija država na planeti, sa preko 50 posto svjetskog GDP-a, nuklearnim monopolom sve do 1949. godine (kada je Sovjetski Savez izvršio svoju prvu atomsku probu), a njena vojska kontrolisala je sve značajne tačke svijeta. Ipak, sukob sa Sovjetskim Savezom iz vremena Hladnog rata bio je veliki test za nju. Položaj svjetske supersile zahtijevao je i određene žrtve, koje su se, poput rata u Vijetnamu, mjerile u desetinama hiljada

mrtvih vojnika, ali i u gubitku legitimiteta u očima svjetske i domaće javnosti.

Prolazeći kroz periode poraza i trijumfa, gubitaka vjere u sebe i iznenadnog povratka iste, SAD je, iako nije uspjela da sama, direktno pobijedi velikog protivnika (on se, uprkos svim američkim naporima koji su svakako doprinijeli njegovom padu, ipak svojom voljom povukao sa mjesta supersile), ako ništa drugo, *uspjela da ostane neporažena*. Usamljenost na mjestu svjetske supersile u vremenu poslije kraja Hladnog rata primorala ga je na traganje za sopstvenim identitetom, na borbu između potrebe za svjetskim prisustvom i svjetskim vođstvom i nespremnosti najširih slojeva stanovništva da plate cijenu jednog takvog poduhvata. Ipak, čini se da u samom SAD-u živi još uvijek dovoljan broj onih koji su sposobni i spremni za tako nešto, bez obzira na sve rizike koje to sa sobom nosi. Ratovi koje je SAD-a vodio i vodi u posljednjih nekoliko godina najbolji su dokaz za to.

Vodeća uloga u procesu globalizacije i činjenica da je SAD još uvijek glavna ekonomska sila svijeta, snažni su izvori iz kojih će SAD i u decenijama koje dolaze crpiti snagu za položaj jedine svjetske supersile. Takođe, „meka moć“ SAD-a, najšire posmatrano izražena u privlačnosti američke kulture, i načina života za ostatak svijeta, bila je i ostala neprikosnovena⁶ (čak i kad se najnoviji talas antiamerikanizma, od rata u Iraku iz 2003. godine pa naovamo uzme u obzir). Kada se tome doda i to da priče o opadanju američke moći nisu ništa novo, već se, kako neki hroničari navode, mogu pratiti još od prvih dana Republike, postaje jasno da vrijeme dominacije SAD-a u svjetskim poslovima još nije isteklo. Drugim riječima, iako je Amerika u procesu opadanja moći, njen silazak sa mjesta vodeće sile svijeta trajaće određeno vrijeme, a njena premoć u svjetskim poslovima definitivno će potrajati duže nego što se mnogi nadaju i očekuju.

Prolazeći kroz periode poraza i trijumfa, gubitaka vjere u sebe i iznenadnog povratka iste, SAD je, iako nije uspjela da sama, direktno pobijedi velikog protivnika (on se, uprkos svim američkim naporima koji su svakako doprinijeli njegovom padu, ipak svojom voljom povukao sa mjesta supersile), ako ništa drugo, *uspjela da ostane neporažena*.

⁶ Joseph S. Nye, Jr., *Soft Power – The Means to success in World Politics*, Public Affairs, New York, 2004

Pokušaj da se tačno izmjeri moć neke zemlje u međunarodnim odnosima, praktično je nemoguća misija. Dosad to nikom nije pošlo za rukom. Iako je bilo raznih pokušaja da se učini tako nešto, pa su pojedini teoretičari smišljali razne formule kojima su sabirali različite elemente moći, uvijek je postojao problem kako izmjeriti njene nematerijalne činioce.

Moć

Kao drugo, pokušaj da se tačno izmjeri moć neke zemlje u međunarodnim odnosima, praktično je nemoguća misija. Dosad to nikom nije pošlo za rukom. Iako je bilo raznih pokušaja da se učini tako nešto, pa su pojedini teoretičari smišljali razne formule kojima su sabirali različite elemente moći, uvijek je postojao problem kako izmjeriti njene nematerijalne činioce (na primjer, kvalitet političke, vojne, intelektualne i ekonomske elite; nacionalni moral u smislu spremnosti za rat i sl.). Dodatni problem je i što se moć može shvatiti najmanje u dvostrukom smislu: kao kapacitet (neko opipljivo dobro koje posjedujete, naoružanje koje posjedujete, ili snaga vaše ekonomije, kada je u pitanju država čiji ste građanin); i sa druge strane kao vaša sposobnost da promijenite nečije ponašanje, a za to nije nužan preduslov da budete moćniji. Jedini način na koji se to tradicionalno radilo, a to je direktnim ratom dvije strane, bio bi katastrofalan po obje strane, pogotovo danas, u vrijeme nuklearnog oružja. Takođe, zbog proste činjenice da se moć neke zemlje uvijek sagledava u kontekstu vremena o kojem govorimo, jasno je da su uprkos tome što je SAD-a danas manje moćan nego 1945. godine (kada je između ostalog imao i nuklearni monopol), slabosti i odsustvo eventualnih izazivača njegove prevlasti doveli do toga da poslije hladnoratovski svijet bude u stvari „američki svijet“. Kada se tome doda i faktor „percepcije moći“, to jest da vi niste ono što jeste, već da ste onakvi kakvim vas drugi vide, situacija sa procjenom ko je u kom trenutku moćniji postaje još složenija, a posljedice jednog takvog čina dalekosežnije.

Japan

Ljudima koji se bave psihologijom odnosa između ljudi, naroda i država još odavno je postalo jasno da se zbog tzv. „igre nepotpunih informacija“ (nikada ne znate sve o nekom drugom, i o njegovim namjerama) veoma često dolazi do pogrešne percepcije namjera druge strane,

koje kada se pomiješaju sa duboko usađenim osjećajem nesigurnosti u svakome od nas, za posljedicu imaju da vrlo često ne umijemo da procijenimo odakle dolazi stvarna opasnost, ako je uopšte i ima. Čisto ekonomski posmatrano, *Japan* je još uvijek druga ekonomija svijeta i sa tog aspekta još uvijek predstavlja veću prijetnju od same Kine. Samo kada bi htio, Japan bi mogao veoma brzo da svoju ekonomsku moć pretvori u vojnu, ovo posebno nakon pobjede demokratske partije na izborima, nakon čega mnogi očekuju znatno agresivniju japansku spoljnu politiku. Na primjer, neki tvrde da Japanu treba nekoliko dana da dođe u posjed nuklearnog oružja. Radi se o takozvanoj pasivnoj nuklearnoj sili. Japan posjeduje nuklearni potencijal ali nema sklopljene balističke projekte. Međutim, ukoliko bi htio, mogao bi da ih sklopi za manje od 24 sata. Za zemlje koje se danas smatraju najvećom prijetnjom bezbjednosti SAD-u, poput Irana, to se još uvek mjeri u godinama.

Odgovor

Treći razlog tiče se onoga što će sama Amerika činiti po tom pitanju. Naime, većina prognoza koja se daje u vezi sa neizbježnim usponom Kine u rang supersile zanemaruje ono što će Amerika činiti kao odgovor na tako nešto. Kao da će Kina i ekonomski i vojno jačati, a Amerika to posmatrati skrštenih ruku i sa strane. Međutim, ako posmatramo trenutnu situaciju po tom pitanju, stvari ne izgledaju baš tako. Vodeći se starim realpolitičkim principom da ako hoćete da vam događaji idu naruku da onda morate biti aktivni, Sjedinjene Države nastoje da budu veoma prisutne i veoma aktivne u regionu Istočne Azije. Uostalom, o tome svjedoči i činjenica da je uprkos kraju Hladnog rata, nekih 80-ak hiljada američkih vojnika još uvijek stacionirano u Japanu i Južnoj Koreji, o sedmoj floti da i ne govorimo.

Veoma aktivno participiranje u pregovorima sa Sjevernom Korejom u vezi sa budućnošću njenog nuklearnog programa u posljednjih desetak godina samo dodatno potvrđuje tako nešto. Njima u potpunosti odgovara situacija u kojoj su one „kanal“ preko kojeg zemlje Istočne Azije

Čisto ekonomski posmatrano, Japan je još uvijek druga ekonomija svijeta i sa tog aspekta još uvijek predstavlja veću prijetnju od same Kine.

Vodeći se starim realpolitičkim principom da ako hoćete da vam događaji idu naruku da onda morate biti aktivni, Sjedinjene Države nastoje da budu veoma prisutne i veoma aktivne u regionu Istočne Azije.

Rečeno jezikom ekonomije, ukoliko ne želite da vas poslodavac otpusti, učinite situaciju takvom da svi misle da ste vi taj bez kog kompanija ne bi mogla da funkcioniše.

U svakom slučaju, SAD neće samo pasivno posmatrati uspon Kine u rang svjetske supersile već će zasigurno preduzeti niz koraka da tako nešto spriječi, ili bar odloži koliko god je to moguće. Sad da li će u tome i u uspjeti, to niko sa sigurnošću ne može reći.

međusobno saraduju i komuniciraju, posebno u pitanjima bezbjednosti. Naime, imajući u vidu prošlost ovog regiona, a i današnje odnose tamo, poznato je da odnosi između Južne Koreje i Japana, i Kine i Japana nisu baš najbolji. Sjedinjene Države su stoga preuzele ulogu „umirivača“ sa strane, koje pošto su i same pacifička zemlja, imaju interesa da se na tom području ne pojavi država koja bi tamo suvereno dominirala. Rečeno jezikom ekonomije, ukoliko ne želite da vas poslodavac otpusti, učinite situaciju takvom da svi misle da ste vi taj bez kog kompanija ne bi mogla da funkcioniše.

Bizmark

Nešto slično tome radio je i prvi kancelar carske Njemačke, Oto fon Bizmark. Sistem saveza koji je on stvorio u cilju izolacije Francuske veoma liči na ono što Amerika radi na Dalekom istoku. Naime, u čuvenom *Kisingen diktatu*, Bizmark daje svoj recept kako Francusku (koju je smatrao najvećom prijetnjom bezbjednosti ujedinjene Njemačke) držati po strani: „*Treba stvoriti univerzalnu političku situaciju u kojoj smo mi neophodni svim silama osim Francuske, a koje ćemo pomoću naših međusobnih odnosa, držati što je moguće dalje od formiranja koalicije protiv nas*“⁷. Ako zamijenimo ovo „Francuska“ sa „Kina“ imamo situaciju koja je u obrisima prisutna danas na Dalekom istoku, a koja bi u slučaju otvorenijih sukoba između Kine i SAD mogla postati i stvarnost. U svakom slučaju, SAD neće samo pasivno posmatrati uspon Kine u rang svjetske supersile već će zasigurno preduzeti niz koraka da tako nešto spriječi, ili bar odloži koliko god je to moguće. Sad da li će u tome i u uspjeti, to niko sa sigurnošću ne može reći.

7 Diktat je formulisan 15. juna 1877. godine, prilikom Bizmarkovog boravka u banji Kisingen

Brojke

Četvrti razlog tiče se realne vojne moći Kine. Prema riječima profesora međunarodnih odnosa na Univerzitetu Princeton, Endrju Moravčika, „kao i uvijek kad je u pitanju Kina, brojke izgledaju zastrašujuće“. Tako, često se može čuti kako Kineza ima više od 1,3 milijarde, kako imaju najbrojniju armiju na svijetu, najvišu stopu ekonomskog rasta već godinama unazad, vojni budžet koji raste iz godine u godinu (u stvarnosti daleko veći od nominalnog), itd. Međutim, uprkos tome što su sve ove stvari neophodni rekviziti da bi se bilo velika sila, sve to zajedno ipak nije dovoljno za položaj supersile ili opet svjetskog hegemon. Većina definicija određuje veliku silu kao zemlju koja je u stanju da vodi konvencionalni rat sa svim drugim velikim silama, i da iz tog rata izađe ako ne neporažena, a ono bar da može da nanese velike gubitke najmoćnijoj državi u međunarodnom sistemu kojem pripada. Sa pojavom nuklearnog oružja, postalo je jasno da uz konvencionalno naoružanje i njega morate imati u svojim rukama da biste se i dalje računali kao velika sila. Podsjećanja radi, prema nekim istraživanjima, SAD u svom posjedu ima preko 60% konvencionalnog naoružanja svijeta, dakle u stanju je da se sam bori protiv ostatka svijeta, ako isključimo nuklearno naoružanje. Takođe, velika sila koja pretenduje da postane svjetska supersila, mora da posjeduje i mogućnost da tu svoju moć projektuje, ne samo u blizini svoje teritorije, već i po potrebi u bilo kojoj tački svijeta. A za to je potrebno mnogo, mnogo više od onoga što Kina danas ima. Uprkos činjenici da izlazi na tri mora, Žuto, Istočnokinesko i Južnokinesko, Kina je zemlja kojoj nedostaju kapaciteti za izlazak iz tih mora i gospodarenje svjetskim vodama. Ovako, situacija sa ta tri mora podsjeća na stanje u kom se carska Rusija nalazila sa Crnim morem, koje je zbog svoje zatvorenosti (osim u području Bosfora i Dardanela) ličilo, po riječima ruskog admirala Nahimova, na bocu čiji su čep u rukama držali Turci. Ta svojevrsna „zatvorenost“ Kine dodatno je pojačana prisustvom američkih trupa na Filipinima, u Južnoj Koreji i Japanu, blizinom Tajvana i naravno sedmom flotom mornarice Sjedinjenih Američkih Država. Sve to zajedno čini da Kina ipak pomalo pati od

„Kao i uvijek kad je u pitanju Kina, brojke izgledaju zastrašujuće“.

Velika sila koja pretenduje da postane svjetska supersila, mora da posjeduje i mogućnost da tu svoju moć projektuje, ne samo u blizini svoje teritorije, već i po potrebi u bilo kojoj tački svijeta. A za to je potrebno mnogo, mnogo više od onoga što Kina danas ima.

Uprkos ogromnim naporima koje je posljednjih godina Kina uložila u poboljšanje svoje vojne moći, pred njom ostaje još mnogo toga što treba da učini da bi ostvarila vojnu dominaciju u svijetu.

Unutrašnja, ruralna Kina daleko je iza "blistavih svjetlosti nove Kine" i oni koji su bili u Kini kažu da što dublje zalazite u unutrašnjost zemlje, ta razlika postaje sve očiglednija.

klaustrofobije. A kako to istorija pokazuje, i Velika Britanija i Sjedinjene Američke Države su svoju premoć u svjetskim poslovima ostvarile tek onda kada su njihove flote postale suvereni gospodari mora i okeana. Amerika, sa svojih jedanaest aktivnih nosača aviona (Kina zasad nema nijedan, iako je u planu njegova izgradnja, ali ne prije 2015–2020. godine po modelima tri nosača aviona koji su pripadali bivšem Sovjetskom Savezu i koje su kupili u prethodnim godinama), velikim brojem nuklearnih podmornica i drugih pomorskih borbenih oruđa, predstavlja tvrd orah za svakog ko pokušava da dostigne svjetsku pomorsku supremaciju, ili bar da predstavlja protivtežu američkoj prevlasti. Bez kapaciteta da se veoma brzo reaguje u bilo kojoj tački svijeta (pretpostavlja se da to Amerikanci mogu učiniti za manje od 30 minuta), nemoguće je govoriti o tome da neko može biti svjetska supersila. Uprkos ogromnim naporima koje je posljednjih godina Kina uložila u poboljšanje svoje vojne moći, pred njom ostaje još mnogo toga što treba da učini da bi ostvarila vojnu dominaciju u svijetu. Kada se sve sabere i oduzme, ako ne bude došla u posjed sredstava koji će joj omogućiti planetarno vojno prisustvo (Kina prema nekim podacima posjeduje svega 24 balističke rakete koje mogu pogoditi teritoriju Sjedinjenih Američkih Država), Kina će i u budućnosti ostati ono što i sada jeste: velika sila čiji su kapaciteti ipak samo regionalnog karaktera.

Unutrašnja struktura

Veoma bitan, peti razlog, tiče se unutrašnje strukture Kine, zbog čega je neki autori nazivaju "džinom na staklenim nogama". Kina, uprkos svojoj monolitnosti, kada se posmatra spolja, iznutra je u stvari veoma podijeljeno i raznoliko društvo. Strahovit ekonomski razvoj posljednjih decenija nije donio podjednake dobrobiti svim dijelovima zemlje. Unutrašnja, ruralna Kina daleko je iza "blistavih svjetlosti nove Kine" i oni koji su bili u Kini kažu da što dublje zalazite u unutrašnjost zemlje, ta razlika postaje sve očiglednija. Tako, neki tvrde da uprkos nesumnjivim uspjesima koje ova zemlja bilježi u posljednjih dvadesetak godina, njena "ekonomija trpi od neefikasnosti preduzeća

koja su u državnom vlasništvu, ne baš jasnog finansijskog sistema, i neodgovarajuće infrastrukture". Štaviše, podaci govore da manje od jedan posto stanovništva kontrolirše više od 60 procenata bogatstva zemlje, dok je taj procenat u Americi veći od pet. Takođe, činjenica da je njen GDP po glavi stanovnika još uvijek na nivou zemlje u razvoju, na duže staze može biti veliki uzrok nestabilnosti.

Dalje, proces ekonomske liberalizacije koji je Kinu i doveo tu gdje danas jeste, nije bio praćen sličnim procesom kada je riječ o političkim reformama. Ukoliko bi tako nešto otpočelo, veliko je pitanje kakva bi bila njena dalja sudbina. Možda se neće završiti na isti način kao na trgu Tjenanmen 1989. godine kada su protesti koji su zahtijevali liberalizaciju zemlje ugušeni u krvi, ali prema nekim podacima samo je prošle godine bilo više od 87.000 javnih protesta, tako da Kina veoma lako može doživjeti sudbinu Sovjetskog Saveza, koji je po riječima britanskog teoretičara međunarodnih odnosa, Berija Bazana, bio „jaka sila, ali slaba država“ (u smislu da je posjedovao vojne i ekonomske kapacitete velike sile, ali je iznutra uživao veoma malo povjerenja među njenim vlastitim građanima tj. stepen njene legitimnosti bio je veoma nizak).⁸

Uz to Kina ima dugačke granice i čak trinaest susjeda, a tu treba imati u vidu i tri mora koja je okružuju, i u kojima ipak nije suvereni gospodar. To je čini ranjivom na invaziju spolja, isto kao i u prošlosti.

Unutrašnji problemi vezani za oblast Sinkjang naseljenu Ujgurima, ili problem Tibeta, takođe mogu biti značajan izvor nestabilnosti. Jer, kad se pogleda nacionalni sastav Kine, uprkos tome što je stanovništvo Kine dosta homogeno kad se pogledaju samo brojevi, u praksi kineskih 8,5 posto (koliki je procenat stanovništva koji otpada na nacionalne manjine), znači oko 110 miliona ljudi. Ipak, još uvijek neriješeno pitanje Tajvana najveći je izazov sa kojim se Kina suočava. Tajvan je za nju „pitanje svih pitanja“ i njegovo prisajedinjenje matici je „cilj svih ciljeva“. Budući

Proces ekonomske liberalizacije koji je Kinu i doveo tu gdje danas jeste, nije bio praćen sličnim procesom kada je riječ o političkim reformama.

Uz to Kina ima dugačke granice i čak trinaest susjeda, a tu treba imati u vidu i tri mora koja je okružuju, i u kojima ipak nije suvereni gospodar.

⁸ Barry, Buzan, *People, States and Fear-An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold war Era*, Pearson, Longman, New York, Second Edition, 1991.

Svemu ovome treba dodati i veliku kinesku zavisnost od energenata, koja će se u godinama koje su pred nama dodatno povećavati.

Razlog zbog kojeg Kina možda neće biti sljedeća svjetska supersila tiče se nedostatka volje kod samih Kineza za takvim jednim poduhvatom.

da je tako osjetljiva na ovo pitanje, jasno je da je to i njena slabost.

Svemu ovome treba dodati i veliku kinesku zavisnost od energenata, koja će se u godinama koje su pred nama dodatno povećavati. Naime, već sada Kina je drugi najveći potrošač energije, treći uvoznik nafte na svijetu i jedna od najvećih uvoznica ostalih sirovina, što je sve zajedno primorava da vodi spoljnu politiku koja će služiti i zadovoljavanju tih životno važnih, energetskih interesa. To u praksi znači, naravno, i dobre odnose sa zemljama od kojih se nafta kupuje, ali i pokušaj da se linije snabdijevanja za kineske tankere održavaju bezbjednim. Podatak da je 80 procenata sirove nafte koju Kina uvozi tankerima prošlo kroz Malajski prolaz u Indoneziji, samo potvrđuje pretpostavku koliko je Kina ranjiva na bilo kakvu vrstu blokade ili izolacije koju bi eventualno SAD-a u nekom trenutku nametnuo. Sa kapacitetima koje SAD posjeduje po tom pitanju, u mogućnosti izvođenja i uspjeh jedne takve akcije, ne treba ni sumnjati. Kad se svemu ovome dodaju i tzv. „nebezbjednosni izazovi“ (najbolji primjer je haos koji je nastao oko epidemije „ptičjeg gripa“), jasno je da Kina zaista nema kapacitete da na efikasan način izađe na kraj sa jednom ovakvom situacijom.

Volja

Posljednji, šesti razlog zbog kojeg Kina možda neće biti sljedeća svjetska supersila tiče se nedostatka volje kod samih Kineza za takvim jednim poduhvatom. Kada je u pitanju Kina, ovo nije ništa novo i ima svoje korijene duboko u istoriji. Kao jedna od najstarijih civilizacija na svijetu, Kina je bila imperija praktično od svog ujedinjavanja, 221. godine prije nove ere, u vrijeme dinastije Ćin. U vijekovima koji su uslijedili, Kina je u svom dijelu svijeta bila ono što i jeste: „središnja zemlja“, i moćno, prostrano carstvo o čijim se bogatstvima slušalo i pričalo nadaleko. I kada je u jednom trenutku ona mogla da zagospodari svijetom, zahvaljujući izuzetno moćnoj floti koju je formirao admiral Ćeng Ho u 15. vijeku, Kina se neočekivano povukla

i okrenula sebi. Kako piše Pol Kenedi, zahvaljujući jednom carskom ediktu iz tog doba kojim je zabranjena izgradnja plovila sa više od dva jedra, „veliki ratni brodovi Čeng Hoa su istrulili usidreni“. Uprkos svim mogućnostima koje su mamile preko mora, Kina je odlučila da svijetu okrene leđa. Naravno, takvu situaciju iskoristila je Evropa koja je uprkos činjenici da je u poređenju sa Kinom bila potpuni autsajder, napravila nešto što će kasnije neki istoričari nazvati „evropskim čudom“, to jest zavladała je svjetskim morima i okeanima, došla u posjed kolonija, pokrenula industrijsku revoluciju i proširivši svoj kulturni i religijski uticaj na prostoru od Sjevernog do Južnog pola, svijetu udarila „evropski pečat“.

Kina je za to vrijeme, poput nekih drugih velikih civilizacija kao što je arapska, gubila korak sa Evropom i uljuljkujući se u sjećanja na „dane slave“ postala žrtva samosvijesti o sopstvenoj veličini. Carstvo koje je sebe smatralo „centrom svijeta“ doživjelo je da mu ti isti Evropljani, koji im nekad „nisu bili ni do koljena“, nametnu Opijumski rat, uzmu ušća velikih rijeka i od njih naprave svoje trgovačke ispostave, i doktrinom „otvorenih vrata“ dovedu Kinu praktično u rang kolonije. Čak se i Japan, poslije „Meiđi reformi“ iz 1868. godine kojim je uveo vesternizaciju zemlje i evropski (prije svega prusko-njemački) način organizovanja vojske i države, pridružio tim zemljama, i u više navrata tokom prve polovine dvadesetog vijeka vršio agresiju na teritoriju Kine pokušavajući da proširi svoju sferu uticaja i stekne kolonije u Istočnoj Aziji.

Nakon 1949. godine, pobjede komunizma u Kini i gubitka Tajvana, situacija nije bila ništa bolja, posebno za stanovništvo same Kine. Živjelo se teško, siromašno i u strahu. Ipak, Kina je polako počela da vraća status velike sile i došavši u posjed nuklearnog oružja 1964. godine, kao dio Niksonove i Kisindžerove politike „otvaranja Kine“ vraćen joj je status stalne članice Savjeta bezbjednosti, a sukobom sa Sovjetskim Savezom počela je da traži sopstveno mjesto pod suncem i sopstveni put. Krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih godina prošlog vijeka otpočele su reforme koje su i dovele do toga da danas pričamo o tome kako će Kina biti sljedeća svjetska supersila. Kina više nije bila Kina, već „prijetnja“.

Uprkos svim mogućnostima koje su mamile preko mora, Kina je odlučila da svijetu okrene leđa.

Kina je za to vrijeme, poput nekih drugih velikih civilizacija kao što je arapska, gubila korak sa Evropom i uljuljkujući se u sjećanja na „dane slave“ postala žrtva samosvijesti o sopstvenoj veličini.

Ipak, uprkos napretku koji je zaista impresivan u svim oblastima, i činjenici da će kineska moć vremenom rasti, čini se da sami Kinezi nisu voljni da postanu to što im neki proriču.

“Čekajući svoj trenutak” Kina će se bar još neko vrijeme povinovati tzv. “doktrini 24 karaktera”

Ipak, uprkos napretku koji je zaista impresivan u svim oblastima, i činjenici da će kineska moć vremenom rasti, čini se da sami Kinezi nisu voljni da postanu to što im neki proriču. Uzaludan je, čini se, poziv, koji je izrekao bivši zamjenik američkog državnog sekretara, Robert Zelik, pozvavši Kinu da postane “*akcionar u međunarodnom sistemu*”, to jest da prihvati breme odgovornosti za njegovo održavanje. Situacija u Darfuru kada Kinezi koji, inače, kupuju najveći dio proizvodnje sudanske nafte, nisu htjeli da reaguju u vezi sa genocidom koji se tamo odvijao, najbolja je potvrda pragmatičnosti spoljne politike Kine. Iako je teško odrediti koje je pravo ponašanje Kine, Evan S. Medeiros, analitičar RAND korporacije i jedan od vodećih poznavalaca kineske spoljne politike danas, smatra da “Kina ne želi da zamijeni Sjedinjene Američke Države kao predominantna svjetska sila”. Njene elite trenutno ne žele da Kina bude globalni lider rame uz rame sa Sjedinjenim Državama. Kineski rukovodioci smatraju da su unutrašnji izazovi koji muče Kinu previše veliki da bi se preuzeli rizici i odgovornost koje svjetsko liderstvo podrazumijeva i priznaju da im nedostaju sredstva za tako nešto. Oni se takođe plaše da će im uloga globalnog lidera odvratiti pažnju i usmjeriti energiju od preko potrebnog nacionalnog razvoja, a bespotrebno ubrzati netrpeljivost prema Kini u regionu (Istočne Azije – prim. aut.)

Deng Sjao Ping

Kako to tvrdi profesor Tai Ming Cong sa Univerziteta Kalifornije u San Dijegu, kineska *velika strategija* (najjednostavnije rečeno, velika strategija je koncept koji govori o tome kako države definišu svoje interese, kako vide prijetnje koje stoje pred njima i sredstva koja im stoje na raspolaganju da bi te interese ostvarili i prijetnje otklonili) traga za situacijom u kojoj će Kina biti ekonomski prosperitetna zemlja, stabilna iznutra i priznata i prihvaćena spolja kao velika sila. “Čekajući svoj trenutak” Kina će se bar još neko vrijeme povinovati tzv. “*doktrini 24 karaktera*” (ime je dobila po broju kineskih znakova u toj rečenici) koju je

izrekao bivši vrhovni lider Deng Sjao Ping 1991. godine. On svojim nasljednicima savjetuje *"mirno posmatrajte, osigurajte poziciju Kine, poslovima pristupajte smireno, krijte naše kapacitete i sačekajte naše vrijeme, držite se po strani, i nikada ne prezajte za vođstvom"*.

Da li će jednog dana Kina htjeti i biti u stanju da zahtijeva i svjetsko vođstvo, ostaje da se vidi. Ipak, treba ponovo naglasiti, i to niko ne može da spori, da je Kina još od svog nastanka bila i ostala imperija, i to imperija sa „najdužim radnim stažom“ na svijetu koji se ne mjeri u godinama ili vijekovima, već milenijumima. Njena imperijalna samosvijest, bez koje inače nema ni velikih sila ni stvaranja velikih imperija, nikada nije bila mrtva, a čini se da je danas življa nego ikada. Problem je samo u tome što je, i tada kao i sada, Kina bila imperija čiji je domašaj prije bio regionalni nego svjetski.

U svakom slučaju, pred Kinom je u proteklih nekoliko godina stajalo nekoliko ozbiljnih testova njenog statusa kao dolazeće svjetske supersile. Oba su istina simbolička, ali jako značajna, ako ništa drugo a ono za prestiž, koji ponekad umije da bude važniji i od same "tvrde" moći koja stoji iza njega. Za sile koje su u usponu, poput Kine, to je naročito važno, jer time stiče legitimitet u očima svijeta da je "velika". Prvi je, naravno, organizacija Ljetnih Olimpijskih igara koje su veoma uspješno održane u Pekingu 2008. godine, a drugi je "Svjetska izložba" u Šangaju, ove godine. Da li će se jednog dana o ova dva događaja govoriti kao o simboličkom početku "kineske ere" i kineske dominacije u svjetskim poslovima, pokazaće vrijeme. Vjerovatnije je da će, čak i da se to desi, po riječima Sjuzan Širk, bivšeg visokog zvaničnika Stejt departmenta u drugoj Klintonovoj administraciji, zaduženog za Istočnu Aziju i Pacifik, Kina ipak biti samo jedna „krhka supersila“⁹.

Da li će jednog dana Kina htjeti i biti u stanju da zahtijeva i svjetsko vođstvo, ostaje da se vidi.

U svakom slučaju, pred Kinom je u proteklih nekoliko godina stajalo nekoliko ozbiljnih testova njenog statusa kao dolazeće svjetske supersile.

⁹ Susan L. Shirk, *China, Fragile Superpower – How China`s Internal Politics Could Derail Its Peaceful Rise*, Oxford University Press, New York, 2007.

LITERATURA I IZVORI

1. Pol Kenedi, Uspon i pad velikih sila, "The rise and fall of the great powers", Kennedy, Paul M., 1989
2. Izvor: Internet, http://www.heartland.it/_lib/docs/2005_3_chindia_the_21st_century_challenge.pdf
3. Izvor: Internet, <http://www.defenselink.mil/pubs/>
4. Izvor: Internet, <http://www.nytimes.com/1996/02/18/magazine/china-appease-or-contain-speak-softly-carry-a-veiledthreat.html?pagewanted=all>
5. Joseph S. Nye, Jr., Soft Power – The Means to success in World Politics, Public Affairs, New York, 2004
6. Joseph S. Nye, Jr., The powers to lead, Oxford, New York, 2008
7. Barry, Buzan, People, States and Fear-An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold war Era, Pearson, Longman, New York, Second Edition, 1991.
8. Susan L. Shirk, China, Fragile Superpower – How China`s Internal Politics Could Derail Its Peaceful Rise, Oxford University Press, New York, 2007
9. Thomas L. Friedman, The World is Flatt - The Brief History of the 21st Century, Farrar Straus Giroux, New York, 2005
10. Ted Galen Carpenter, *America's Coming War with China: A Collision Course over Taiwan*, Palgrave, Macmillan, New York, 2006
11. Dimitrijević, Vojin, Stojanović, Radoslav, Međunarodni odnosi, Službeni list SRJ, Beograd, 1996
12. CIA: The Worldfactbook, The Central Information Agency, Washington, D. C., 2009, izvor: Internet 10/26/09 <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2119rank.html>
13. Filimonović, Milljan, „Uzroci spoljnopolitičke ofanzive Rusije“, Međunarodna politika, Godina LVIII, br. 1125-1126, januar – jun 2007
14. Čarls V. Kegli Jr., Judžin R. Vitkof, Svetska politika - trend i transformacija, Prometej, Beograd, 2006.

Pozitivne pretpostavke za punovažnost braka u pravu Republike Srbije

Dušan Novaković

Pravo na brak jedno je od osnovnih ljudskih prava koje je garantovano u najvažnijim međunarodnim dokumentima o ljudskim pravima.¹ U načelu svako ima pravo da sklopi brak, jer je život u braku prirodni oblik zadovoljavanja raznolikih životnih potreba odraslih članova društva. Dakle, svakom je dopušteno da sklopi brak, pod uslovom da ispuní određene pretpostavke, koje se danas u većini prava u svetu sve više smanjuju.

Te pretpostavke za punovažnost braka su one činjenice koje obezbeđuju da brak koji je nastao bude punovažan brak, koji proizvodi pravno dejstvo. Ove pretpostavke mogu biti zavisno od zakonodavne tehnike pozitivne i negativne.

¹ Čl. 16 Univerzalne deklaracije o pravima čoveka i član 23 st. 2 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima.

Pravo na brak jedno je od osnovnih ljudskih prava koje je garantovano u najvažnijim međunarodnim dokumentima o ljudskim pravima.

Prema našem pozitivnom pravu brak mogu sklopiti dva lica različitog pola.

Problem transseksualiteta (nepodudarnost bioloških obeležja i polnog doživljaja i (ili) identiteta) u našem pravu nije regulisan.

Positivno određenje pretpostavki za punovažnost braka u našem pravu obuhvata nekoliko činjenica a to su:

- različitost polova,
- saglasna izjava volje,
- zakonska forma sklapanja braka i
- sklapanje braka u cilju zajednice života.

Ključne reči: različitost polova, saglasna izjava volje, zakonska forma sklapanja braka, sklapanje braka u cilju zajednice života

Različitost polova

Prema našem pozitivnom pravu brak mogu sklopiti dva lica različitog pola.² Matičar određuje pol supružnika prema izvodu iz matične knjige rođenih i vizuelno.³ Vizuelan način je veoma diskutabilan iz razloga postojanja lica čiji spoljni fizički izgled ne odgovara stvarnom polu osobe. Te osobe su hermafroditi, kastrati (lica bez pola) i transseksualci.

U slučaju hermafroditizma (urođeno stanje dvostruke reproduktivne strukture, tako da se pol takve osobe ne može jasno definisati kao isključivo ženski ili muški) važno je medicinskim veštačenjem odrediti koji pol prevladuje kod hermafrodita, i to bi bilo presudno za budući brak. Ukoliko bi se pol hermafrodita poklopio sa polom drugog supružnika, takav brak ne bi bio dopušten, a ako je sklopljen mogao bi biti poništen.

Problem transseksualiteta (nepodudarnost bioloških obeležja i polnog doživljaja i (ili) identiteta) u našem pravu nije regulisan. U našoj zemlji postoji praksa opštinskih organa koji su do sada donosili rešenja o promeni pola upisanog u matičnoj knjizi rođenih kao da se radi o ispravci greške koja je nastala prilikom prvobitnog upisa pola transseksualne osobe. Medicinska intervencija promene pola nakon sklapanja braka ne dovodi do ništavosti

² Čl. 15. Porodičnog zakona Republike Srbije, Sl. gl. RS br. 18/2005.

³ Kovaček-Stanić, Gordana, *Porodično pravo: partnersko, dečje i starateljsko pravo*, Novi Sad, 2007, str. 71.

braka. Ovo stoga što uslovi za punovažnost braka (dakle i biseksualnost supružnika) moraju postojati u trenutku zaključenja braka.⁴

Pojedina evropska zakonodavstva su priznala brak i osobama istog pola (švedsko, dansko, norveško pravo), dok se većina zakonodavstava opredelila za rešenje gde se istopolnim zajednicama garantuju samo neka prava koja imaju supružnici u heteroseksualnim brakovima (francusko, belgijsko, špansko, portugalsko). Ti istopolni brakovi pobuđuju velike rasprave u svetu, iako se homoseksualnost više ne smatra bolešću, već u većini društava važnim socijalnim tabuom.⁵

Saglasna izjava volja

Saglasna izjava volja je jedan od najvažnijih uslova za sklapanje braka. Brak ne može nastati ako nema saglasne izjave oba supružnika da žele jedno sa drugim da sklope brak. To proizlazi iz čl. 15 Porodičnog zakona u kojem se zahteva da se saglasna izjava volja „izjavi“:

- ozbiljno (ne u šali ili na neprikladan način),
- istovremeno od oba supružnika (istovremenost ne podrazumeva horsko davanje izjave, nego da prvo jedan supružnik da izjavu, pa potom drugi) i taj momenat se smatra konstituisanjem braka pred nadležnim organom,
 - ne sme biti modifikovana uslovom i rokom,
 - izjave moraju biti podudarne i
 - moraju biti lično date.

Brak se ne može sklopiti određenim znacima, gestovima ili preduzimanjem neke druge radnje koja ima isto značenje i istu svrhu, niti konkludentnim radnjama.⁶ Izuzetak od lično date izjave postoji kada lice zbog određenih nedostataka nije u stanju da svoju volju izjavi

⁴ Isto, Panov, S., *Priručnik za polaganje pravosudnog ispita - Porodično pravo*, Beograd, 2006, str. 24.

⁵ Draškić, M., *Porodično pravo i prava deteta*, Beograd, 2007, str. 89.

⁶ Draškić, M., op. cit., str. 96.

Pojedina evropska zakonodavstva su priznala brak i osobama istog pola (švedsko, dansko, norveško pravo), dok se većina zakonodavstava opredelila za rešenje gde se istopolnim zajednicama garantuju samo neka prava koja imaju supružnici u heteroseksualnim brakovima (francusko, belgijsko, špansko, portugalsko).

Da bi se sklopio brak preko punomoćnika, opštinski organ može dozvoliti da se brak sklopi preko punomoćnika jednog supružnika i prisustvom drugog supružnika.

Zakonska forma sklapanja braka sastoji se iz dva elementa: nadležnosti za sklapanje braka i postupka za sklapanje braka.

usmeno (gluvonema osoba), kada to može učiniti pismeno ili znacima uz pomoć tumača. Preko tumača će izjaviti volju i supružnik koji ne zna jezik organa pred kojim sklapa brak. Volja u izuzetnom slučaju može biti izjavljena i preko punomoćnika.⁷

Da bi se sklopio brak preko punomoćnika, opštinski organ može dozvoliti da se brak sklopi preko punomoćnika jednog supružnika i prisustvom drugog supružnika. Ovo punomoćje mora biti overeno i specijalno izdato za zaključenje braka. Mora sadržati lične podatke vlastodavca, punomoćnika i lica sa kojim se, preko punomoćnika, želi sklopiti brak. Punomoćje mora sadržati datum izdavanja jer mu je važnost ograničena na 90 dana od dana overe.

Zakonska forma sklapanja braka

Zakonska forma sklapanja braka sastoji se iz dva elementa: nadležnosti za sklapanje braka i postupka za sklapanje braka.

1. Nadležnost za sklapanje braka

Stvarnu nadležnost za sklapanje braka ima opštinski organ uprave na čijoj se teritoriji vode matične knjige.

Mesna nadležnost nije predviđena Porodičnim zakonom Republike Srbije, te budući supružnici mogu sklopiti brak pred opštinskim organom po svom izboru.⁸

Funkcionalna nadležnost za sklapanje braka pripada matičaru stvarno nadležne opštinske uprave. Njegovo prisustvo je konstitutivni element za nastanak braka.⁹

2. Postupak za sklapanje braka

Postupak za sklapanje braka sastoji se iz tri faze: prijavnog (prethodnog) postupka, postupka venčanja i postupka registracije braka.

⁷ Čl. 301 Porodičnog zakona RS, čl. 173 Zakona o opštem upravnom postupku.

⁸ Čl. 292 stav 1 Porodičnog zakona Republike Srbije.

⁹ Čl. 300 Porodičnog zakona Republike Srbije.

a) Prijavni (prethodni) postupak započinju lica koja žele da sklope brak podnošenjem zahteva za sklapanje braka matičaru nadležne opštine. Zahtev se podnosi pismeno ili usmeno na zapisnik i uz njega se dostavljaju potrebne isprave kojima se dokazuje da će nameravani brak biti punovažan. Potrebne isprave su: izvod iz matične knjige rođenih i uverenje o državljanstvu, sudsko rešenje o dispensaciji od bračne smetnje, pravosnažnu presudu o razvodu ili poništenju prethodnog braka, ako ove činjenice nisu upisane u matičnu knjigu rođenih.¹⁰

Na osnovu izjava budućih supružnika, podnetih isprava i na drugi način matičar utvrđuje da li su ispunjeni svi uslovi za punovažnost braka. Ako matičar utvrdi da nisu ispunjeni uslovi za sklapanje punovažnog braka, usmeno će obavestiti podnosioc zahteva o tome. Na njihovo traženje matičar je obavezan u roku od osam dana doneti pismeno rešenje o odbijanju zahteva za sklapanje braka. Podnosioci zahteva protiv tog rešenja mogu u roku od 15 dana od prijema rešenja o odbijanju zahteva izjaviti žalbu ministru nadležnom za porodičnu zaštitu.¹¹ Ako matičar utvrdi da nema prepreka za sklapanje braka, nastaviće postupak. U dogovoru sa budućim supružnicima odrediće dan sklapanja braka¹², u razgovoru bez prisustva javnosti ih obavestiti o pravnim posledicama koje nastupaju sklapanjem braka¹³, posavetovati ih da se međusobno obaveste o stanju svog zdravlja, a po potrebi i da posete odgovarajuću zdravstvenu ustanovu, preporučiti im da se obaveste o mogućnostima i prednostima planiranja porodice¹⁴, isto tako da posete bračno ili porodično savetovalište da bi se upoznali sa važnošću održavanja skladnih bračnih i porodičnih odnosa, preporučiće im da se sporazumeju o budućem prezimenu.¹⁵

¹⁰ Čl. 292 Porodičnog zakona Republike Srbije.

¹¹ Čl. 293 Porodičnog zakona Republike Srbije.

¹² Čl. 294 Porodičnog zakona Republike Srbije.

¹³ Čl. 295 Porodičnog zakona Republike Srbije.

¹⁴ Čl. 296 Porodičnog zakona Republike Srbije.

¹⁵ Čl. 297 Porodičnog zakona Republike Srbije.

Na osnovu izjava budućih supružnika, podnetih isprava i na drugi način matičar utvrđuje da li su ispunjeni svi uslovi za punovažnost braka.

Ako matičar utvrdi da nema prepreka za sklapanje braka, nastaviće postupak.

Sklapanju braka obavezno prisustvuju oba supružnika (ili jedan supružnik i punomoćnik drugog supružnika), matičar i dva svedoka.

Ako se brak sklapa preko punomoćnika, matičar će pročitati priloženo punomoćje.

Supružnici se prilikom sklapanja braka mogu sporazumeti da svaki od njih zadrži svoje prezime, umesto svog uzme prezime drugog supružnika, da svom prezimenu doda prezime drugog supružnika ili prezimenu drugog supružnika doda svoje prezime.¹⁶

b) Postupak venčanja se obavlja javno, u prostoriji određenoj za tu namenu koja je prigodno uređena. U njoj mora biti istaknuta zastava Republike Srbije, a matičar mora preko grudi nositi lentu u bojama zastave Republike Srbije. Sklapanje braka može se izuzetno obaviti i na drugom mestu (bolnica, kazneno-popravna ustanova, stan i dr.)¹⁷, ako za to postoje naročito opravdani razlozi, ali pod uslovom da se obezbedi svečani izgled prostorije i ako se time ne vređa dostojanstvo čina sklapanja braka.¹⁸

Sklapanju braka obavezno prisustvuju oba supružnika (ili jedan supružnik i punomoćnik drugog supružnika), matičar i dva svedoka. Svedok može biti svako poslovno sposobno lice¹⁹, što znači da svedoci mogu biti i srodnici budućih supružnika. Prisustvom svedoka se olakšava dokazivanje braka u slučaju da brak nije upisan u matičnu knjigu venčanih ili da su one uništene.

Postupak venčanja se odvija tako što matičar, pred kojim se sklapa brak, utvrdi identitet budućih supružnika i svedoka uvidom u ličnu kartu, a za strance uvidom u stranu putnu ispravu, putnu ispravu za strance ili ličnu kartu za strance.²⁰ Matičar podnosi izveštaj da su oni pristupili sklapanju braka, te da su za punovažnost njihovog braka ispunjeni svi uslovi predviđeni zakonom. Ako se brak sklapa preko punomoćnika, matičar će pročitati priloženo punomoćje. U daljem toku matičar će buduće supružnike upoznati sa njihovim pravima i obavezama u braku i na kraju upitati svakog od budućih supružnika da li pristaju međusobno da zaključe brak. Zakon ne propisuje da li ženik

¹⁶ Čl. 348 Porodičnog zakona Republike Srbije.

¹⁷ Čl. 9 st. 4 Pravilnika o radu matičara u postupku zaključenja braka (Sl. glasnik RS 3/1993).

¹⁸ Čl. 299 Porodičnog zakona Republike Srbije.

¹⁹ Čl. 300 Porodičnog zakona Republike Srbije.

²⁰ Čl. 2 st. 2 Pravilnika o radu matičara u postupku zaključenja braka (Sl. glasnik RS 3/1993).

ili nevesta treba prvi da odgovore na pitanje, no običaj, ali i interes neveste, jeste da na pitanje prvi odgovara ženik jer u slučaju negativnog odgovora ženika, nevesta može takođe negativnim odgovorom da očuva dostojanstvo dame.²¹ Posle datih potvrdnih izjava ženika i neveste matičar će proglasiti da je brak sklopljen. Posle proglašenja braka matičar će ih upitati kako glasi njihov sporazum o prezimenu.²² Brak se smatra sklopljenim davanjem saglasne izjave volje supružnika da stupaju u brak, tako da je kasnije proglašenje braka sklopljenim od strane matičara samo deklarativne prirode.

c) Postupak registracije braka. Matičar upisuje činjenice o sklopljenom braku u matičnu knjigu venčanih u koju se potpisuju supružnici svojim novim imenom i prezimenom, punomoćnik svojim imenom i prezimenom pored imena i prezimena supružnika koga zastupa, svedoci i matičar. Matičar uručuje supružnicima izvod iz matične knjige venčanih, koji služi kao dokaz o sklopljenom braku.²³

Matičar upisuje činjenice o sklopljenom braku u matičnu knjigu rođenih za oba supružnika, a ako je mesto rođenja različito od mesta sklapanja braka, o sklopljenom braku dostavlja izveštaj matičaru mesta u kojem se vodi matična knjiga rođenih za supružnike, a ako je reč o strancu dostavlja se izveštaj Ministarstvu za pravosuđe, koje će obavestiti nadležno diplomatsko-konzularno predstavništvo u našoj zemlji.

Sklapanje braka u cilju zajednice života

Sklapanje braka u cilju zajednice života osnovni je motiv za sklapanje braka. Naš Porodični zakon navodi: „Brak se sklapa radi ostvarivanja zajednice života supružnika“²⁴.

Iz ovog proizlazi da ako postoji bilo koji drugi motiv za sklapanje braka kod supružnika (sticanje državljanstva,

Brak se smatra sklopljenim davanjem saglasne izjave volje supružnika da stupaju u brak, tako da je kasnije proglašenje braka sklopljenim od strane matičara samo deklarativne prirode.

Sklapanje braka u cilju zajednice života osnovni je motiv za sklapanje braka. Naš Porodični zakon navodi: „Brak se sklapa radi ostvarivanja zajednice života supružnika“.

²¹ Panov, S., op. cit., str. 28.

²² Čl. 302 Porodičnog zakona Republike Srbije.

²³ Čl. 303 Porodičnog zakona Republike Srbije.

²⁴ Čl. 16 Porodičnog zakona Republike Srbije.

Problem se može javiti kod sklapanja braka pred kraj života jednog od bračnih drugova ili brakova zaključenih u poznim godinama života bračnih drugova.

obezbeđenje porodične penzije i slično), a ne zajednice života, onda je to fiktivni brak koji je ništav²⁵, osim ako se zajednica života naknadno uspostavi.

Problem se može javiti kod sklapanja braka pred kraj života jednog od bračnih drugova ili brakova zaključenih u poznim godinama života bračnih drugova. U ovom slučaju potrebno je dokazati nameru oba bračna druga da se izigra zajednica života kao cilja braka. Ovakvi brakovi ne mogu se sami po sebi smatrati nevažećim brakovima.

ZAKLJUČAK

Brak je zajednica života jedne žene i jednog muškarca. Ovako glasi odredba većine porodičnih zakona. Iz toga proiziazi da istopolne osobe ne mogu sklopiti brak, bar za sada, u našoj državi, iako te zajednice u svetu vrše veliki pritisak da se njihova veza zakonski ozvaniči.

Mišljenja sam da će istopolni brakovi u skoroj budućnosti postati deo našeg, a i zakonodavstva drugih država.

Ovo sa razloga što su istopolne brakove priznale neke od demokratski najrazvijenijih država sveta, tako da će i naše zakonodavstvo verovatno učiniti isto, ali ne u skorije vreme.

²⁵ Čl. 32 Porodičnog zakona Republike Srbije.

Posao – ugovor o međunarodnom faktoringu

Mr Boris Mijović

Poslovni odnos i konstrukcija u primjeni imaju za cilj da povećaju finansijsku i kreditnu sposobnost proizvođača – komitenta. Faktoring-odnosi se uspostavljaju pretežno u poslovima prometa potrošnih dobara.

U tom cilju, po dosta uprošćenom postupku, faktoring-firma će raditi sa domaćim i stranim kupcima i prodavcima; ona, pod ugovorenim uslovima, preuzima sve radnje oko finansijske likvidacije poslova. Faktoring-firma predstavlja udruženi kapital i poslovne mogućnosti više zainteresovanih kompanija u tesnoj saradnji sa bankom (konzorcijum). Uz to, faktoring-firma se uključuje u kupoprodajne poslove komitenta ali bez učešća u njegovom kapitalu – vlasništvu firme.

Poslovni odnos između komitenta i faktoring-firme ima sljedeći sadržaj i oblike:

Komitent prenosi pravo naplate (cesija) na faktoring-firmu po svim zahtjevima na kupca ispostavljenim trgovačkim fakturama. Istovremeno, komitent zahtijeva da mu fakto-

Poslovni odnos i konstrukcija u primjeni imaju za cilj da povećaju finansijsku i kreditnu sposobnost proizvođača – komitenta. Faktoring-odnosi se uspostavljaju pretežno u poslovima prometa potrošnih dobara.

Za učešće u poslu, faktoring-firmi pripada provizija u ugovorenom procentu i naknada za pokriće troškova (kamata, osiguranje od rizika naplate, materijalni troškovi i dr.).

Factoring-firma preuzima na sebe rizik naplate, najčešće po načelu "del credere"; ona nema pravo regresa prema komitentu u službi djelovanja rizika naplate potraživanja.

ring-firma odmah doznači protivvrijednost po trgovačkoj fakturi u gotovom i u ugovorenoj valuti naplate za tek isporučenu robu po dispoziciji kupca. U tom cilju komitent, na kraju svake isporučene trgovačke fakture, stavlja klauzulu o cesiji. On tu nalaže kupcu da protivvrijednost primljene robe po fakturi isplati na ugovoreni način u korist faktoring-firme; istovremeno navodi podatke za to: adresu, tekući račun, banku i drugo.

Za svaki takav postupak komitent mora ishoditi prethodnu saglasnost faktoring-firme, koju će mu ova izdati u pismenom obliku ali poslije temeljnog proučavanja elemenata kreditne sposobnosti (bonitet) partnera. Ovo će faktoring-firma učiniti na osnovu podataka, koje sam pribira i/ili ih dobija od komitenta.

Za učešće u poslu, faktoring-firmi pripada provizija u ugovorenom procentu i naknada za pokriće troškova (kamata, osiguranje od rizika naplate, materijalni troškovi i dr.). Provizija faktoring-firme se može utvrđivati posebno za svaki pojedini posao, u zavisnosti od:

- kreditne sposobnosti (bonitet) kupca;
- obima posla po vrijednosti;
- zemlje kupca i njene udaljenosti, kao i od stanja njenog bilansa plaćanja prema zemlji domicila faktoring-firme;
- obima i vrste pratećih usluga faktoring-firme u korist firmekomitenta.

Prije svake uplate iznosa, po dostavljenoj trgovačkoj fakturi od komitenta, faktoring-firma umanjuje iznos za pripadajuću joj proviziju i pokriće troškova po ugovoru. Ovo znači da, čim se utovari roba po dispoziciji kupca i na toj osnovi ispostavi trgovačka faktura, komitent će bez odlaganja primiti na svoj račun punu protivvrijednost.

Factoring-firma preuzima na sebe rizik naplate, najčešće po načelu "del credere"; ona nema pravo regresa prema komitentu u službi djelovanja rizika naplate potraživanja. Faktoring-firma ima pravo, povremeno, da šalje svoje uredno ovlaštene stručnjake u preduzeće komitenta radi provjere pouzdanosti prikupljenih podataka o kreditnoj sposobnosti kupaca i odredaba ugovora po poslovima za koje je dala svoju prethodnu saglasnost.

Kod ovog oblika saradnje, pitanje reklamacija kupaca na kvalitet i količinu robe ugovorom se uređuje tako da faktoring firma nije odgovorna ni za kakve gubitke ili štete, posebno one koje su posljedica reklamacije kupaca na kvalitet i količinu isporučene robe – usluge, kao ni za posljedice naknadne nagodbe komitenta sa kupcima.

U svakom pojedinom slučaju, faktoring-firma ima uticaj na izbor firme kupca i to prije odluke komitenta da sa njim zaključi ugovor. Ugovor o faktoringu se zaključuje na neodređeno vrijeme.

1) Pojam i značaj ugovora (posla) o međunarodnom faktoringu.

Pod ugovorom o međunarodnom faktoringu podrazumijeva se takav kreditni bankarski posao kojim se bančin klijent obavezuje da na faktora (banku) prenese postojeća ili buduća potraživanja iz ugovora o međunarodnoj prodaji robe, međunarodnog vršenja usluga zaključenih sa kupcem – korisnikom usluga, a faktor-banka se obavezuje da uz proviziju i naplatu troškova naplati potraživanja, kao i da kreditira klijenta i vrši druge faktoring usluge. Osim toga, faktor-banka može preuzeti obavezu da obavlja i razne uslužne poslove, kao što su marketing, utvrđivanje boniteta budućih kupaca, vođenje poslovnih knjiga, slanja opomena za plaćanje, vođenje sudskog ili arbitražnog postupka za slučaj neplaćanja.

Ovakva djelatnost banke-faktora u funkciji je bržeg prometa robe i usluga, posebno u međunarodnim okvirima, a što direktno utiče i na povećanje proizvodnje. To iz razloga što, na primjer, izvoznik – komitent po izvozu robe i cediranju fakture na banku-faktora, dolazi do novčanih sredstava koja može da dalje ulaže u proizvodnju. Ovakav oblik finansiranja od velike je koristi posebno malim i srednjim preduzećima i preduzećima koja se nalaze u fazi izgradnje, jer im omogućava da uz relativno povoljnije uslove dobijaju kredite.

Na osnovu naprijed navedene definicije o ugovoru o međunarodnom faktoringu, može se zaključiti da je isti ugovor vrlo složen i da njegovu pravnu prirodu nije

Ugovor o faktoringu se zaključuje na neodređeno vrijeme.

Ovakva djelatnost banke-faktora u funkciji je bržeg prometa robe i usluga, posebno u međunarodnim okvirima, a što direktno utiče i na povećanje proizvodnje.

Međunarodni ugovor o faktoringu je prvobitna tvorevina nacionalnog trgovačkog prava, a na međunarodnom planu usvojena je Konvencija UNIDROIT o međunarodnom faktoringu u Otavi 1988. godine. Pored toga, značajni izvor prava ovog ugovora su i opšti uslovi poslovanja faktora i njegovi tipski i formularni ugovori.

lako odrediti. Ovo iz razloga što faktor-banka obavlja za račun svog komitenta mnoge pravne poslove. Tako ovaj međunarodni ugovor ima elemente ugovora o cesiji, ugovora o delkredere jemstvu, ugovora o zastupništvu, ugovora o djelu, ugovora o posredovanju i ugovora o komisyonu. Ipak, cilj ovog ugovora je kreditiranje kratkoročnih izvoznih poslova, gdje banka–faktor garantuje naplatu potraživanja i za potrebe komitenta obavlja pravne, komercijalne i knjigovodstvene poslove. S druge strane, ugovor o međunarodnom faktoringu je formalni ugovor, trajnog karaktera (zaključuje se na rok od 5–10 godina).

– ZNAČAJ UGOVORA (posla) o FAKTORINGU

– Kao što smo istakli, ugovor o međunarodnom faktoringu je posebno značajan za mala i srednja preduzeća, kao i preduzeće u osnivanju iz razloga što oni dolaze do značajnih finansijskih sredstava, putem kojih ista dolaze do unapređivanja i modernizacije procesa proizvodnje. Ovakva preduzeća dolaze do kredita uz pomoć faktoring organizacija – banaka koje su finansijski jake i specijalizovane za pružanje ovakvih usluga. Banke–faktori, kao finansijski jake organizacije, na određeni način “diktiraju uslove” pri pristupanju klijenata u faktoring poslove, tako što u svojim opštim uslovima poslovanja zahtijevaju određeni minimalni godišnji promet potencijalnih partnera. U posljednje vrijeme i velika preduzeća i kompanije koriste se uslugama banaka kao specijalizovanih faktoring organizacija pri naplati potraživanja i vođenju knjigovodstava, kompjuterske obrade podataka i dr.¹

Međunarodni ugovor o faktoringu je prvobitna tvorevina nacionalnog trgovačkog prava, a na međunarodnom planu usvojena je Konvencija UNIDROIT o međunarodnom faktoringu u Otavi 1988. godine. Pored toga, značajni izvor prava ovog ugovora su i opšti uslovi poslovanja faktora i njegovi tipski i formularni ugovori.

¹ Pavićević, dr B., *ibid.*, str. 48–49.

2) VRSTE UGOVORA (poslova) o MEĐUNARODNOM FAKTORINGU

- Postoji više vrsta ugovora o međunarodnom faktoringu, kao što su: otvoreni i zatvoreni faktoring, faktoring sa uslugama i kreditiranjem, pravi i kvazifaktoring, uvozni i izvozni faktoring.
- Otvoreni **međunarodni faktoring**.
- Kod otvorenog međunarodnog faktoringa izvoznik prenosi na faktora svoje potraživanje koje ima prema kupcu, s tim što je dužan da o tom prenosu potraživanja izvijesti inostranog kupca i pozove ga da kupovnu cijenu isplati banci–faktor. Ovaj oblik faktoringa ima i dva podoblika. Kod prvoga podoblika, karakteristično je da izvoznik svoje potraživanje prema inostranom kupcu definitivno prenosi na banku–faktora i na taj način prestaje biti povjerilac prema kupcu. Na njegovo mjesto stupa banka–faktor, kao novi povjerilac. Kod ovog prenosa potraživanja, banka–faktor isplaćuje izvozniku potraživanja prema inostranom kupcu uz odbitak kamata, troškova i provizija. Shodno drugoj varijanti ili podobliku faktoringa, izvoznik ustupa potraživanje banci–faktor samo radi naplate, tj. definitivno ne vrši prenošenje potraživanja na faktora, već samo da bi izvršio naplatu u ime i za račun domaćeg izvoznika.

U praksi se javlja i međusobno kombinovanje oba ova podoblika, odnosno varijante otvorenog faktoringa, posebno u slučaju kad domaći izvoznik ima više potraživanja prema inostranim kupcima, i onda neka ustupa banci–faktor definitivno, a druga – samo radi naplate.²

- Zatvoreni **ili skriveni faktoring**.
- Kod ove vrste faktoringa izvoznik prodaje banci–faktoru robu za gotovinu i banka se u svojstvu prikriivenog principala pojavljuje preko istog izvoznika i preprodaje robu inostranom kupcu na kredit. Putem ovakve transakcije omogućava

Postoji više vrsta ugovora o međunarodnom faktoringu, kao što su: otvoreni i zatvoreni faktoring, faktoring sa uslugama i kreditiranjem, pravi i kvazifaktoring, uvozni i izvozni faktoring.

U praksi se javlja i međusobno kombinovanje oba ova podoblika.

² Pavićević, dr B., ibid., str. 51.

Pored navedenih vrsta ugovora o faktoringu, može se učiniti još jedna podjela i to na domaći i međunarodni faktoring.

Kod međunarodnog faktoringa pojavljuju se, po pravilu, četiri subjekta.

se izvozniku da on plasira robu, a banci–faktoru da ostvaruje zaradu na razlici u cijeni. Ovakav oblik faktoringa je znatno povoljniji za banku, a nepovoljniji za izvoznika.

– **Pravi i kvazifaktoring.**

- **Pravim** faktoringom se obavljaju zbirno sljedeće funkcije: refinansiranja potraživanja, obezbjeđenja plaćanja i pružanje stručnih usluga u vezi sa plasmanom robe i naplatom cijene. Kod kvazifaktoringa, banka–faktor obavlja jednu ili dvije od navedenih funkcija. Smatra se, od strane nekih autora,³ da je pravi faktoring onaj faktoring gdje banka–faktor garantuje naplativost potraživanja, obavlja kreditiranje klijenta kao i druge faktoring usluge, kao i onaj faktoring gdje faktor otkupljuje potraživanje klijenta uz diskont o dospelosti ili otkupljuje potraživanje prije dospelosti. Kod nepravog (kvazi)faktoringa izostaje garantna funkcija banke za naplativost potraživanja, a s druge strane, ustupilac potraživanja može garantovati banci–faktoru naplativost potraživanja od dužnika.

Pored navedenih vrsta ugovora o faktoringu, može se učiniti još jedna podjela i to na domaći i međunarodni faktoring. Da bi jedan ugovor o faktoringu bio međunarodni, tj. imao međunarodni karakter, on mora ispunjavati kriterijume iz međunarodne Konvencije UNIDROIT o faktoringu, odnosno da u njemu bude zastupljen jedan strani elemenat. Kod međunarodnog faktoringa pojavljuju se, po pravilu, četiri subjekta: klijent (domaći ili strani prodavac određene robe), dužnik (kupac robe u zemlji ili inostranstvu), domaći faktor–banka prodavca i korespondentni faktor (banka u zemlji kupca). Ova podjela ugovora o faktoringu učinjena je na bazi teritorijalnog kriterijuma.

³ Vasiljević, dr M., *ibid.*, str. 568.

3) Dejstvo ugovora o međunarodnom faktoringu

- Sa zaključenjem ovog ugovora, nastaju prava i obaveze između strana ugovornica. Komitent, klijent, u obavezi je da na banku–faktora prenese (cedira) potraživanje koje čini predmet ugovora o međunarodnom faktoringu, sa svim sporednim pravima i garancijama. Komitent, klijent može da izvrši prenos svih ili dio potraživanja. Komitent je u obavezi da faktoru isplati kamatu na potraživanje, proviziju za izvršene usluge i da mu naknadi troškove koje on ima u vezi s tim. Ugovorom o međunarodnom faktoringu se određuju, po pravilu, visina kamate i provizije, a ugovorom se može predvidjeti da se i primijeni određena bankarska tarifa.

Obaveza banke–faktora je da pruži uslugu saobrazno ugovoru, tj. da izvrši povjereni posao savjesno i profesionalno, vodeći računa o pravilima struke i običajima, da po okončanju posla komitentu podnese račun i prenese mu sve koristi do kojih je došao, kao što su: naplaćeni iznos potraživanja, kamate i dr.

Obaveza banke – faktora je da pruži uslugu saobrazno ugovoru.

